

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN DEMOKRASİYLE İLGİLİ BİLİŞSEL
YAPILARININ DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI DERSİ ÖĞRETİM
PROGRAMI KAPSAMINDA İNCELENMESİ**

Fevzi Enes AYDOĞAN
ORCID: 0009-0008-5820-3990

Danışman
Doç. Dr. Gökhan IZGAR
ORCID: 0000-0002-6835-9701

Konya – 2024

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu araştırma süresince beni güdüleyen, yönlendiren ve bana her anlamda destek olan, bilgisi ve karakteriyle kendisine hayran olduğum danışmanım Sayın Doç. Dr. Gökhan IZGAR’a teşekkür ederim.

Lisansüstü eğitim almamı çok önemseyen ve beni eğitim hayatım boyunca destekleyen kıymetli babam Hakan AYDOĞAN’a, araştırma sürecim boyunca her türlü fedakârlığı gösterip bana destek olan değerli eşim Nurefşan AYDOĞAN’a ve varlığıyla hayatıma anlam katan canım kızım İlay AYDOĞAN’a teşekkür ederim.

Fevzi Enes AYDOĞAN

Kasım 2024

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	v
BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	2
1.2. Araştırmanın Amacı	5
1.3. Araştırmanın Önemi.....	5
1.4. Varsayımlar	7
1.5. Sınırlılıklar	7
1.6. Tanımlar	7
2. ALAN YAZIN	8
2.1 Demokrasi Kavramı	8
2.1.1. Demokrasinin tarihsel gelişimi	9
2.1.2 Türkiye’de demokrasinin gelişimi	11
2.1.3. Demokrasinin temel ilkeleri.....	14
2.2 Demokrasi Eğitimi	20
2.2.1 Demokrasi eğitiminin amacı	21
2.2.2 Demokrasi eğitiminin önemi.....	21
2.2.3 Dünyada demokrasi eğitimi	22
2.2.4 Türkiye’de demokrasi eğitimi.....	23
2.2.5 Türkiye’de demokrasi eğitimi ile ilişkili öğretim programları	24
2.3. Bilişsel Yapı.....	28
2.4. İlgili Araştırmalar.....	29
2.4.1. Yurt içinde yapılan araştırmalar	29
2.4.2. Yurt dışında yapılan araştırmalar	32
3. YÖNTEM.....	37
3.1. Araştırma Modeli	37
3.2. Katılımcılar	37
3.3. Veri Toplama Araçları	38
3.3.1. Kelime ilişkilendirme testi (KİT).....	38
3.3.2. Öğretim programı inceleme formu.....	39
3.4. Verilerin Toplanması.....	39

3.5. Verilerin Analizi	40
3.6. Geçerlik - Güvenirlik	41
4. BULGULAR	43
4.1. Ortaöğretim Öğrencilerinin Demokrasiyle İlgili Bilişsel Yapıları	44
4.2. Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Dersi Öğretim Programında Yer Alan Demokrasiyle İlgili Kavramlar	58
4.3. Ortaöğretim Öğrencilerin Demokrasiyle İlgili Bilişsel Yapılarının Öğretim Programında Yer Alan Kavramlarla Eşleşmesi.....	61
5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	66
5.1. Tartışma.....	66
5.2. Sonuç.....	75
5.3. Öneriler.....	76
KAYNAKÇA.....	78
EKLER	100
EK-1. Kelime İlişkilendirme Testi	100
EK-2. Öğretim Programı İnceleme Formu.....	101
EK-3. Etik Kurulu İzni.....	102
EK-4. Araştırma İzni.....	103

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Ortaöğretim Öğrencilerinin Demokrasi ile İlgili Bilişsel Yapılarının Demokrasi ve İnsan Hakları Dersi Öğretim Programı Kapsamında İncelenmesi başlıklı tez çalışmamın toplam **112** sayfalık kısmına ilişkin, 8/11/2024 tarihinde tez danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **% 13** olarak belirlenmiştir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Tez çalışması orijinallik raporu sayfası hariç
2. Bilimsel etik beyannamesi sayfası hariç
3. Önsöz hariç
4. İçindekiler hariç
5. Simgeler ve kısaltmalar hariç
6. Kaynaklar hariç
7. Alıntılar dahil
8. 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Necmettin Erbakan Üniversitesi Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve tez çalışmamın, bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranının (%30) altında olduğunu ve intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

8/11/2019

Fevzi Enes AYDOĞAN

Doç. Dr. Gökhan IZGAR

BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ

Bu tezin tamamının kendi çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar tüm aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez hazırlama kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını ve bu kaynakların kaynaklar listesine eklendiğini beyan ederim.

8/11/2024

Fevzi Enes AYDOĞAN

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

TDK	: Türk Dil Kurumu
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
KİT	: Kelime İlişkilendirme Testi
vd.	: ve diğerleri

ÖZET

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN DEMOKRASİYLE İLGİLİ BİLİŞSEL YAPILARININ DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Fevzi Enes AYDOĞAN

Bu çalışmada, ortaöğretim öğrencilerinin Demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programı kapsamında demokrasi kavramına yönelik bilişsel yapılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, betimsel araştırma desenine göre tasarlanmıştır. Araştırmanın katılımcıları, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Bu bağlamda, Konya'daki 4 farklı ortaöğretim kurumunda öğrenim gören ve önceki eğitim öğretim yıllarında Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersini almış olan 546 öğrenciye kelime ilişkilendirme testi (KİT) uygulanmıştır. Çalışmanın ikinci veri kaynağı ise Millî Eğitim Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde yayımlanan Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programıdır. Bu kaynaktan veri toplamak amacıyla, öğretim programının her bir boyutunu ayrı ayrı analiz etmek için araştırmacı tarafından bir form geliştirilmiştir.

Araştırma kapsamında, öncelikle öğrencilerin bilişsel yapılarının belirlenmesi amacıyla KİT verilerine göre tablolar oluşturulmuş ve bu tablolardaki verilere dayanarak "Kesme Noktası" tekniği kullanılarak öğrencilerin bilişsel ağı ortaya çıkartılmıştır. İkinci olarak, Demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programı, doküman inceleme tekniğine göre analiz edilmiştir. Öğretim programının kazanım, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme ve değerlendirme kısımları ayrı ayrı incelenmiş ve demokrasi ile ilgili kavramlar belirlenmiştir. Son olarak, elde edilen veriler ışığında ortaöğretim öğrencilerinin demokrasiye dair bilişsel yapılarındaki kelimeler ile Demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programındaki kavramlar eşleştirilmiştir.

Ortaöğretim İnsan Hakları ve Demokrasi dersi öğretim programında yer alan demokrasi kavramlarından adalet, birlikte yaşama, seçim, özgürlük, eşitlik, cumhuriyet hukukun üstünlüğü, özgür birey, sosyal uyum, demokratik devlet, siyasi parti, özerk birey, demokratik toplum ve insan hakları gibi kavramların öğrencilerin bilişsel yapılarında çoğunlukla; sosyal katılım, kararlara katılım, empati, çevreye duyarlılık, sivil toplum örgütleri, yardımlaşma ve farklılıklara saygı gibi kavramların ise daha az düzeyde yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan öğretim programında yer alan kavramlardan aktif vatandaşlık, değerlere duyarlılık, topluma duyarlılık, yorumlama, özsaygı, şiddete karşı olma, çeşitlilik, engelli hakları, çatışma çözümü, onur, çoğulculuk, dezavantajlı gruplar, çatışmaya karşı olma, mobbinge karşı olma, dünya barışı, vatanseverlik, fanatizme karşı olma, siber zorbalığa karşı olma, teröre karşı olma, hesap verilebilirlik, şeffaflık, iç savaşa karşı olma ve sosyal dışlanmaya karşı olma gibi kavramların öğrencilerin bilişsel yapılarında yer almadığı görülmüştür. Bu sonuçlar doğrultusunda, öğrenme-öğretme süreçlerinin daha etkili bir şekilde planlanması, okul paydaşları arasında bir demokrasi kültürünün geliştirilmesi ve öğrencilerin demokrasiyi benimsemiş bireyler olarak yetişmesi için disiplinler arası bir demokrasi kültürünün sürdürülmesi gibi önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi Eğitimi, İnsan Hakları, Öğretim Programı, Ortaöğretim Öğrencileri

ABSTRACT

Necmettin Erbakan University, Graduate School of Educational Sciences
Department of Educational Sciences
Curriculum and Instruction Program
Master Thesis

INVESTIGATION OF SECONDARY STUDENTS' COGNITIVE STRUCTURES ABOUT DEMOCRACY WITHIN THE SCOPE OF THE DEMOCRACY AND HUMAN RIGHTS CURRICULUM

Fevzi Enes AYDOĞAN

This study aims to examine the cognitive structures of high school students regarding the concept of democracy within the scope of the High School Democracy and Human Rights course curriculum. The research is designed according to a descriptive research design. The participants of the study were selected using criterion sampling, a purposive sampling method. In this context, a Word Association Test (WAT) was administered to 546 students studying in four different high schools in Konya, who had taken the High School Human Rights and Democracy course in previous academic years. The second data source of the study was the High School Democracy and Human Rights course curriculum published on the official website of the Ministry of National Education. To collect data from this source, a form was developed by the researcher to analyze each dimension of the curriculum separately.

As part of the research, firstly, data from the WAT was used to create tables to determine the cognitive structures of the students. Based on the data in these tables, students' cognitive network was revealed using the "Break Point" technique. Secondly, the High School Democracy and Human Rights course curriculum was analyzed using document analysis techniques. The acquisition, content, learning-teaching process, and evaluation parts of the curriculum were examined separately, and the concepts related to democracy were identified. Finally, in light of the data obtained, the words in the cognitive structures of high school students regarding democracy were matched with the concepts in the curriculum of the High School Democracy and Human Rights course.

It was concluded that concepts such as justice, coexistence, choice, freedom, equality, republic, rule of law, free individual, social cohesion, democratic state, political party, autonomous individual, democratic society and human rights which are among the concepts of democracy in the curriculum of the Human Rights and Democracy course in high school were frequently take place in students' cognitive structures and concepts such as social participation, participation in decisions, empathy, sensitivity to the environment, non-governmental organizations, cooperation and respect for differences were take place at a lower level of frequency. On the other hand it is concluded that concepts such as active citizenship, sensitivity to values, sensitivity to society, interpretation, self-esteem, opposition to violence, diversity, disability rights, conflict resolution, dignity, pluralism, disadvantaged groups, opposition to conflict, opposition to mobbing, world peace, patriotism, opposition to fanaticism, opposition to cyberbullying, opposition to terrorism, accountability, transparency, opposition to civil war and opposition to social exclusion are not included in the cognitive structures of students. Based on these results, suggestions were made for more effective planning of learning-teaching processes, developing a culture of democracy among school stakeholders, and maintaining an interdisciplinary culture of democracy to ensure that students grow up as individuals who have adopted democratic values.

Keywords: Democracy Education, Human Rights, Curriculum, High School Students

BÖLÜM 1

1. GİRİŞ

Demokrasi tarih boyunca farklı tanımlara ve uygulamalara şahit olmuştur. Günümüzde Türk Dil Kurumu (2024) demokrasi kelimesini “*Halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi*” olarak tanımlar. Tarih boyunca farklı şekillerde yorumlanan ve tanımlanan bu kelime aslında Yunanca “demos (halk)” ve “kratos (güce dayalı)” kelimelerinin köklerinin birleşiminden oluşur (Doğan ve İnankul, 2021). Fabbrini (2003) ve diğer birçok araştırmacıya göre tüm dünyada çağdaş demokrasi ve demokratik teorinin yaşamış en büyük bilim insanlarından biri olarak kabul edilen Robert A. Dahl (1971), demokrasiyi prosedürlere dayalı olarak tanımlar ve demokrasinin, siyasi olarak eşit kabul edilen vatandaşlarının isteklerine sürekli olarak yanıt veren belirli bir hükümet biçiminin varlığını zorunlu kılan bir sistem olduğunu iddia eder. Herkes tarafından farklı tanımlanabilen demokrasi kavramı hakkında Otubo (2016) şöyle der:

“Sosyal bir fenomen olarak demokrasi, farklı sosyal bilimler uzmanları arasında en çok tartışılan kavramlardan biridir ve her akademisyen, kavramın öznel bir anlayışa dayalı olarak belirli bir anlamını sunar. Bu tür çelişkili anlayış, fenomeni farklı durumlarda farklı insanlar için farklı anlamlara getirdi ve böylece demokrasi, evrensel bir anlayış testini kaybetti.”

Antik Yunan başlangıçlı süreçte demokrasi; doğrudan demokrasi, yarı-doğrudan demokrasi, temsili demokrasi, liberal demokrasi, sosyal ve ekonomik demokrasi ve modern demokrasi gibi farklı dallara ayrılmıştır (Doğan ve İnankul, 2021). Bu dallara ayrılmanın aslında bir zorunluluk olduğu söylenebilir çünkü toplumlar zaman içinde farklılaşmıştır. Örneğin günümüzde uygulanması imkânsıza yakın olarak kabul edilen doğrudan demokrasi, Doyuran’a (2021) göre Antik Yunan’da az nüfuslu toplumlar sayesinde mümkün olmuştur. Orta çağ siyasi ortamında demokrasiye ait ilk deneyimler ise kraliyet iktidarlarını kısıtlamaktan ziyade onların onay mekanizması olarak çalışmak üzere rol üstlenmişlerdir.

Demokrasi temelli olan devlet, demokrasi ilkelerinin gelişimini sağladığı sürece, ilkelerin uygulayıcısı kişiler yaratabilecektir. Demokratik eğilimin doğuştan getirilen bir özellik olmamasından dolayı bu bilincin eğitim yoluyla bireylere kazandırılması gerekmektedir (Şahin, 2021). Bireylerin demokratik bir ortamda yetişebilmesi ve demokrasinin faydalarının topluma yansiyabilmesi için devletlerin eğitim sahasında üzerine

düşeni yapması gerekir. Bu nedenle, demokrasinin, eğitim yoluyla gelecek nesillere aktarılabilmesi için günümüzdeki çoğu demokratik devlette olduğu gibi ülkemizde de öğretim programlarının içeriğinde demokrasi eğitime önem gösterilmektedir. Cureluşă (2022), eğitilmiş vatandaşların eylemleri aracılığıyla bir devletin siyasi, ekonomik ve sosyal faaliyetlerine bilinçli ve aktif bir şekilde katkıda bulunacağını belirtir. Dolayısıyla demokratik değerlerle eğitilen bireyin, ülkesindeki demokratik anlayışı besleyeceği ve geliştireceği yargısına ulaşılabilir.

Eğer demokrasi, bir yaşam tarzı olarak ele alınacaksa, üyeleri tarafından pratiğe dökülmeden ve erdemlerinin tanınması, sorgulanması ve eleştirilmesi olmadan sürdürülebilirliği mümkün değildir. Bu durum, yalnızca bir demokrasinin üyelerinin erdemlerini uygulama konusunda eğitim alması ve demokrasiye dair prensipler, standartlar ve kurallar ile tarih, kurumlar ve uygulayıcılar hakkında derinlemesine bilgi edinmeleri halinde gerçekleşebilir (Roth, 2001). Bir toplumun demokratik değerlere verdiği önem ve demokratik bir yaşam tarzını benimsemesi, o toplumun eğitim sistemi ile yakından ilişkilidir. Yani, demokratik bir toplum ancak iyi bir demokrasi eğitimi ile inşa edilebilir. Eğitimsiz bir toplumda, iyi planlanmış yasaların bile etkili bir şekilde uygulanması neredeyse imkânsızdır (Samancı, 2010). Turner'e (1999) göre iyi bir demokrasi eğitimi, genel olarak iyi bir eğitim gerektirmektedir.

1.1. Problem Durumu

Eğitimin toplumun bir parçası olduğunun farkına varmak önemlidir. Eğitim, topluma yabancı veya toplumun dışında bulunan bir olgu değildir. Eğitim, kurumlar dizisi olup toplumsal ve kişisel ilişkilerde kilit bir konumdur. Eğitim, toplum için işyerleri, fabrikalar, çiftlikler, sağlık kurumları, hukuk büroları gibi insanların ve gücün etkileşim içinde olduğu diğer pek çok yer kadar merkezidir (Apple, 2011). Eğitim, vatandaşları toplumları için bilinçli olarak kopyalamaya değil yeniden üretmeye hazırlamalıdır. Bu nedenle, vatandaşlara bir dizi demokrasi eğitimi uygulamaları ile geleceğin vatandaşlarını ve toplumlarını şekillendiren siyasi süreçlere akıllıca katılmaya hazırlamaları şartıyla desteklenmelidir (Guttman, 1993).

İyi vatandaş olmanın sorumluluklarından biri, başkalarının haklarına saygı gösterme yükümlülüğümüzdür. Öğrenciler, okulda öğretmenlerinin rehberliğinde, birbirlerine kişi olarak saygı göstermesini gerektiğini ve başkalarının haklarına nasıl saygı göstereceklerini öğrenebilirler (Bindewald vd., 2016). Bireyler, demokrasinin kendilerine benzersiz bir şekilde bireysel gelişim fırsatı verdiği için demokratik topluluklarda gelişim gösterebilirler.

Demokrasiler, farklı yaşam biçimlerinin gelişmesi için gerekli koşulları sağlarken, aynı zamanda vatandaşların birbirlerinin çıkarlarını karşılıklı olarak tanımaları ve bunlarla ilgili olarak kendi görüşlerini dikkate almalarını sağlar (Bacon ve Sloam, 2010).

Ülkenin ekonomik ve demokratik olarak ilerlemesi için okullar, öncü ve geliştirici bir rol üstlenmelidir. Toplumsal gelişmede liderlik edecek okulların ulusal kalkınma politikalarıyla desteklenmesi şarttır. Modern, demokratik ve laik bir toplum yapısının gelişiminde, okuldaki demokratik ortam ve demokrasi eğitimi önemli birer güç unsurlardır. Demokrasi, laik toplum düzeninde, bilimin ışığında, birbirinden izole bireyler yerine, karşılıklı ilişki içinde bütünleşmiş, toplumcu ve toplumu benimsemiş insanlar olarak yetişmesiyle güçlenir (Cılga, 2006).

Anayasal demokrasiyle yönetilen ülkelerde özellikle ilk ve orta dereceli okulların öğretim programlarına ilişkin kararları veren kimseler iyi bir eğitimin nasıl olması gerektiği sorusuyla yüzleşmek zorundadır (Gutmann, 1996). Siyasetçiler, pedagojinin demokratik eğitim alanında politika ile nasıl etkileşime girdiğini anlamalıdır. En önemlisi, öğretmenlerin ne kadar önemli olduklarını anlamaları gerekir (Bradshaw, 2014). Uygun eğitim programlarını tasarlanırken ve uygulanırken, öğrencilere demokrasinin nasıl öğretileceği önemli bir zorluk teşkil eder çünkü demokrasi soyut bir kavramdır ve bu da öğrencilerin kavramasını zorlaştırır (Makita, 2021). “Democracy and Education” adlı kitabında John Dewey (1916), eğitim kavramının, ne tür bir toplumun istendiğine dair herhangi bir normatif açıklamadan önce tanımlanamayacağını belirtir. Buna göre, demokratik bir eğitim kavramı, demokrasi kavramının tanımlamasından önce tanımlanamaz. Dewey'in demokratik yaşam için iki kriteri, yani grup içinde paylaşılan çıkarların çoğulluğu ve grubun diğer gruplara açıklığı, sadece resmi demokratik kriterler olarak değil, aynı zamanda eğitim idealleri olarak da yorumlanabilir (Mårdh ve Tryggvason, 2017).

Demokrasi eğitimi, uzun bir zaman dilimi boyunca farklı eğitim disiplinlerinin demokrasi söylemlerinin eğitim kuramı ve araştırmaları içinde bir düğüm noktası olmuştur (Mannion vd., 2011). Osler ve Starkey'in (2006) araştırmasına göre 21. yüzyılın başından itibaren tüm dünyada demokrasi eğitimine ilgi artmıştır. Dolayısıyla bugün eğitimcilerin ve araştırmacıların demokratik eğitim programlarına yönelik yoğun çalışmaları sayesinde, demokrasi eğitimi hakkında geçmişte olduğundan daha fazla şey bilinmektedir (Hess, 2008). Ancak araştırmalar birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de hem demokrasinin pekiştirilmesi hem de toplumsal ayrışmanın önüne geçilmesinde büyük sorunların olduğunu göstermektedir

(Akboğa ve Şahin, 2018; Büyükdüvenci, 1990; Çınar, 2017; Ekici ve Dündar, 2018). Dolayısıyla 21. yüzyılın zorluklarını en iyi şekilde karşılayabilecek küresel demokratik vatandaşlar yetiştirmek adına eğitim vizyonunun ve vatandaşlık eğitimi programlarının doğasının sürekli gözden geçirilmesi önemli bir husustur (Stoddard, 2014).

Günümüzde Türkiye’de uygulanan öğretim programları incelendiğinde birçok öğretim programının içeriğinde demokrasi kavramının yer aldığını görebiliriz (MEB, 2009, 2013, 2017, 2018a, 2022). Özellikle ilkokul düzeyinde İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi Öğretim Programı (MEB, 2018a) ile lise düzeyinde Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersi Öğretim Programı (MEB, 2013) doğrudan demokrasi kavramı ile ilgili bir içeriğe sahiptir. Demokratik bir eğitim programı, içeriğin öğrenciler tarafından çalışılmasına, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarını karşılamasına ve her bir öğrencinin kavrama gücü doğrultusunda etkin katılımına olanak sağlamalıdır (Hotaman, 2010).

Ergenler, yarının vatandaşlarıdır ve gelecekteki demokrasilerin şekillenmesinde rol oynayacaklardır. Ergenlerin demokrasi hakkındaki görüşlerini incelemek, onların demokratik kültürünü, değerlerini ve toplum vizyonunu anlamamıza yardımcı olur (Shin, 2017). Ortaöğretim kurumlarında eğitim görmekte olan öğrenciler genellikle 14 – 18 yaş arasında olmalarından dolayı ergenlik döneminde oldukları kabul edilir (Sawyer vd., 2018). Ergenlik dönemi, insanların yaşamlarındaki kritik öneme sahip aşamalardan biridir. Ergenlik süreci boyunca, biyolojik, fiziksel ve duygusal değişiklikler yaşayan genç bireyler, kimliklerini oluştururken bu değişimlerin etkisi altında kalırlar. Kimlik inşasının önemli bir bölümünü oluşturan sosyal benliğin oluşumunda ise okulda öğrenilen sosyal değerlerin, bu sürecin önemli bir değişkeni olarak büyük bir etkisi vardır (Doğan Sarıkaya, 2022).

Ergenlik sürecinde yaşanan “Etkilenebilir yıllar” hipotezine göre, ergenlik döneminde yaşanan politik deneyimlerin, ilerleyen yıllardaki politik tutum ve yönelimler üzerinde büyük bir etkisi olması olasıdır (Dinas, 2013). Dolayısıyla bireyler ilkokul öğretim kademesinden başlayarak temel eğitimden mezun olana kadar eğitim sürecinde demokrasi ile ilgili birçok öğrenme yaşantısına maruz kalırlar. Ergenliğin sonlarında bireyin dünya görüşü, inanç ve değer sistemi şekillenir. Bu noktada temel eğitim öğrencilerinin yetişkinlik dönemi öncesi ortaöğretim kademesindeki demokrasi ile ilgili bilgi, beceri ve anlayışlarının bilinmesi demokrasi eğitimi ile ilgili yapılacak program değerlendirme ve program geliştirme çalışmalarına katkı sağlayabilecektir.

Alanyazın incelendiğinde ilköğretim düzeyinde yer alan öğrencilerin demokrasi ile ilgili algılarını, anlayışlarını, düşüncelerini, bilgilerini, becerilerini araştıran çalışmalara rastlanmaktadır (Kaldırım, 2005; Ural, 2010; Ural ve Sağlam, 2011; Sadık ve Sarı, 2012; Yüksel vd., 2013; Kuş ve Çetin, 2014). Benzer şekilde konu ile ilgili olarak ortaöğretim öğrencileri üzerine yapılan araştırmalar da bulunmaktadır (Kabasakal vd., 2015; Ünsal vd., 2015; Yıldırım, 2018; Akan ve Akın, 2020; Koçak ve Ay, 2020). Ancak ülkemizde ortaöğretim öğrencilerinin demokrasi ile ilgili bilişsel yapılarını öğretim programları kapsamında inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu noktada yetişkinliğe adım atacak olan lise öğrencilerinin etkin vatandaşlık için gerekli olan demokrasi bilincine ne düzeyde sahip olduklarını inceleyen araştırmaların sayısının azlığı (Kaldırım, 2005; Karahan, 2009; Şahin ve Kılıç, 2021) bir eksiklik olarak görülmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı ortaöğretim öğrencilerinin demokrasiyle ilgili bilişsel yapılarının Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programı kapsamında incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

- 1) Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersi almış öğrencilerinin demokrasiyle ilgili bilişsel yapıları nasıldır?
- 2) Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programında yer alan demokrasiyle ilgili kavramlar nelerdir?
- 3) Öğrencilerin demokrasiyle ilgili bilişsel yapılarının öğretim programında yer alan kavramlarla ilişkisi nasıldır?

1.3. Araştırmanın Önemi

Günümüzde modern devletlerin en çok benimsediği yönetim biçimi olan demokrasinin geliştirebilir ve sürdürülebilir olabilmesi için vatandaşların demokrasi bilincine sahip olması gerekmektedir. Bu da ancak eğitim ile sağlanabilir. Birey, eğitim yaşamı boyunca hem demokrasi ile ilgili kavramları öğrenmeli hem de demokrasiyi içselleştirerek toplum yaşamına ve devletin demokratik politikalarına destek verebilmelidir. Demokrasi eğitimi, bireylerin demokratik değerler ve yurttaşlık haklarına sahip olduğunu anlamalarına, katılımcı bir vatandaşlık kültürü geliştirmelerine ve siyasi süreçlere aktif olarak katılmalarına yardımcı olmalıdır. Bu yüzden okullarda öğrencilere verilen demokrasi eğitiminin etkisinin ne düzeyde olduğunun bilinmesi önemli bir husustur.

Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersinin temel amaçlarından birisi öğrencileri demokrasinin bilgi ve değerleri ile donatmaktır (MEB, 2013). Bu noktada demokrasiyle ilgili bilgi ve değerlerle yetişen öğrencilerin, demokrasiyle ilgili yaşantıları gelecek nesillere aktarması beklenir. Bu yüzden demokrasi eğitimi alan öğrencilerin demokrasiye ait kavramlar hakkında ne düşündüklerini bilmek oldukça önemlidir. Ayrıca Türkiye'nin giderek çok uluslu ve çok kültürlü bir ülke haline dönüşmesi, toplumda hoşgörü ve çeşitliliğe saygının önemi arttırmıştır. Bu kavramların öğrencilere hangi düzeyde aktarıldığının bilinmesi eğitim stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

Araştırmalar ülkemizde toplumun demokrasiyi algılama seviyesinin sınırlı ve kusurlu olduğunu, öğrencilerin demokrasi algılarında birtakım sorunlar olduğunu göstermektedir (Toktok, 2010; Bilge, 2011; Kuş ve Çetin, 2014; Sarıaltın vd., 2017; Sarıçam ve Özbey, 2018; Şahin ve Kılıç, 2020). Yine araştırmalar her bir öğretim kademesindeki öğrencilere demokrasi ile ilgili bilgi, beceri ve anlayışın kazandırıldığı öğretim programlarının sürekli geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunmaktadır (Kemahlıoğlu ve Keyman, 2011; Şahin ve Kılıç, 2020). Ayrıca Fidan ve Mert'e göre (2023) 2018 yılında gerçekleştirilen öğretim programı değişikliği ile demokrasi eğitime yönelik akademik çalışmalarda artış görülmekle birlikte konu ile ilgili tez çalışmaları sınırlı sayıda kalmıştır. Ülkemizde son yıllarda demokrasi eğitimi ile ilgili yapılan araştırmalar genellikle öğretmenler üzerinedir (Seyhan, 2020; Şahin ve Kılıç, 2020; Şahin, 2021; Daşdemir, 2022; Önen ve Ballı, 2022; Arı, 2024). Öğrenciler üzerine yapılan araştırmalar ise (Akdu, 2016; Bal ve Yiğittir, 2013 Bulandere, 2014; Çolak, 2015; Gündüz, 2016; Özbey ve Sarıçam 2018; Tıraşoğlu, 2019; Tünkler, 2013; Ulubey, 2015) genellikle ilköğretim düzeyindeki öğrencilere yöneliktir. Ancak birkaç yıl içerisinde 12 yıllık zorunlu eğitimini tamamlayıp artık topluma yetişkin bir birey olarak karışacak ve oy kullanma hakkına sahip olacak olan ortaöğretim öğrencilerine yönelik çalışmaların sayısı oldukça azdır (Erdoğan, 2015; Yıldırım, 2018; Akan ve Akın, 2020; Çağlak vd., 2021). Bu noktada ortaöğretim öğrencileri ile yürütülecek araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer taraftan ulusal alanyazında ortaöğretim öğrencilerinin demokrasiyle ilgili bilişsel yapılarını öğretim programları kapsamında inceleyen araştırmaların azlığı göz önüne alındığında böyle bir araştırma ile elde edilecek olan bulgular alanyazına katkıda bulunabilir, eğitim politikalarının ve eğitim programlarının geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

1.4. Varsayımlar

Öğrencilerin veri toplama aracına verdikleri cevapların samimi ve içten olduğu varsayılmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

- Kullanılan veriler açısından araştırma, katılımcıların gönüllülük esasına göre verdikleri cevaplarla sınırlıdır.
- Araştırmanın bulguları Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersini almış olan öğrencilerin verileri ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Demokrasi: 20. yüzyılın en önemli politika araştırmacısı olarak kabul edilen Dahl (1998), demokrasinin tanımı üzerine 2500 yıldır tartışıldığını belirtse de günümüzde dünyada en çok kabul gören demokrasi tanımlarından birisi ABD eski başkanlarından Abraham Lincoln'e ait olan "Siyasal iktidarın, halk için halk tarafından kullanılmasıdır." tanımıdır. (Kaldırım, 2005). TDK (2023) tarafından ise "halkın egemenliğine dayanan yönetim biçimi" şeklinde tanımlanmaktadır.

Demokrasi Eğitimi: Demokrasi eğitimi, eğitim süreçlerinde, öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişkilerde ve her öğrencinin bir birey olarak değer görmesine, bütünlüğüne, işbirliğine, karşılıklı saygıya ve kişiliğe verilen öneme odaklanan bir eğitim şeklidir (Oğuzkan, 1974). Demokrasi eğitiminin en makul yorumu hem amaç hem de veriliş tarzı açısından demokratik olmasıdır. Demokratik eğitimin nihai hedefi, demokratik vatandaşlar, yani kendi hayatlarının sorumluluğunu üstlenme ve topluluklarının yönetimine katılma yeteneğine sahip ve istekli bireyler yetiştirmektir (Gutmann, 1993).

Bilişsel Yapı: Bilişsel yapı, bireyin kendisine iletilen mesajları sınıflandırmak ve ayırt etmek için kullandığı, birbiriyle ilişkili kategorilerdir (Davidson, 1977). Diğer bir ifadeyle bilişsel yapı, herhangi bir öğrenme sürecinde bilgiyi oluşturan unsurları organize eden ve depolayan zihinsel şemalardır (Longman Dictionary of Psychology and Psychiatry, 1984'den akt. Uçak ve Güzeldere, 2006).

BÖLÜM 2

2. ALAN YAZIN

2.1 Demokrasi Kavramı

Günümüz devletleri arasında en popüler yönetim biçimi olan demokrasi kavramına yönelik pek çok çalışma bulunmaktadır (Beetham, 1999; Behringer vd., 2024; Munck, 2016; Ogden, 2020; Plattner, 2015; Sklar, 1983; Urbinati, 2010). Demokrasi için tarih boyunca birçok farklı tanım yapılmıştır. Bu tanımlar yapıldığı döneme ve tanımı yapan kişinin fikirlerine göre de değişmektedir. Büyükdüvenci (1990), demokrasi kelimesini tanımlayanların subjektif olacağını ve demokrasinin tıpkı aşk gibi yaşanmadan tam olarak anlaşılamayacağını ifade eder. Maclure (2016) demokrasinin doğası gereği tartışmalı bir kavram olduğunu söyler. Dahlberg ve arkadaşlarının (2020) yürüttüğü bir araştırmanın sonuçları, demokrasi kavramına ilişkin bazı ortak anlayışların olduğunu, ancak karşılaştırmalı araştırmaların yakalayamadığı bölgesel farklılıkların da olduğunu göstermektedir.

Demokrasi kavramı tarih sahnesine ilk olarak Antik Yunan şehir devletlerinde ortaya çıkmıştır. Upegui (2021), araştırmasında Eski Yunanlıların ve özellikle Atinalıların kendi yarattıkları çok sayıda kültürel atılımlardan birinin, etimolojik olarak "halkın gücü" olarak anlaşılan demokrasi olduğunu belirtir. Eski Yunan bilgelerine göre "demos" teriminin anlamı "yoksullar" veya "sayıca fazlalık" demektir. Bu kelimenin evsizler ile politik anlamda kapasitesiz anlamına gelmesi nedeni ile Aristo ve Platon'un demokrasiyle ilgili bazı olumsuz görüşlere sahip olduğu bilinmektedir (Kaçar, 2022). Özkan'a (2020) göre ise Antik Yunan'ın şehir devleti anlamına gelen "Polis" kavramı, demokrasi teriminin temelidir. Antik Yunan'daki kökenleriyle sınırlı ve dışlayıcı bir toplumsal zemin bağlamında pejoratif bir anlama sahip olan kavram, dönem itibarıyla, çoğunluğun doğrudan yönetimini ifade etmek için kullanılır. Aktaş (2015), sözcük anlamından hareketle yapılacak tanımın, terimin Yunancadaki anlamının kelimesi kelimesine çevirisinden başka bir şey olmadığını söyler. Demokrasi terimi, yalnızca bir kavramı değil, aynı zamanda bir ideali temsil etmektedir. Dolayısıyla, mesele sadece bu sözcüğün ne anlama geldiğiyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda o idealin ne şekilde bir yapıya sahip olduğu da önem taşır. Robert A. Dahl (1971), "Demokrasi Üzerine" adlı eserinde, demokrasinin bir kavram ve yönetim biçimi olarak yaklaşık 2500 yıldır tartışılmakta olduğunu vurgular. Dahl'a göre, demokrasi; etkin katılım, oy kullanma eşitliği, bilgi edinme, gündemin kontrolü ve yetişkinlerin yönetime katılımı gibi beş temel kritere dayanan bir sistemdir.

Bayhan'a (2002) göre demokrasi; temelinde çoğulculuk, şeffaflık ve katılımcılık olan işlevsel bir sistemdir. Yani yönetim erkinin halktan gelmesi ve halk tarafından seçilmesi gerekmektedir. Ayrıca hukukun üstünlüğü her vatandaşın düşünce ve vicdan özgürlüğü sağlanmalıdır. Demir'e (2010) göre, demokrasinin temel ilkeleri özgürlük, eşitlik, siyasi katılım ve haklardır. Demokrasi kavramının bu temel ilkelere dayanmasından dolayı demokrasinin tam anlamıyla işleyebilmesi için toplumun bu ilkeleri benimsemiş olması gerekmektedir. Demokrasi kavramının bu çeşitli tanımları, tanımlandığı çağın sosyal, hukuksal ve siyasal yapısından kaynaklanır. Dolayısıyla sadece bir demokrasi kuramından söz etmek, demokrasiyi anlamak için yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden birden fazla demokrasi kuramından söz etmek mümkündür. Bunlar başlıca liberal demokrasi, sosyal demokrasi, katılımcı demokrasi, eleştirel demokrasi ve müzakereci demokrasidir. Sonuçta hangi demokrasi biçimi ele alınırsa alınsın, demokratik yönetimden söz edebilmek için o yönetimin temel demokratik ilkelere ne kadar yaklaştığına bakılması gerekir.

2.1.1. Demokrasinin tarihsel gelişimi

İnsanoğlu her zaman için yöneten ve yönetilen olarak siyasi varlığını sürdürmüştür. Tarihe bakıldığında, çeşitli yönetim modelleri ile karşılaşmıştır. Bu modeller arasında demokrasi, zamanımıza kadar gelmiş ve günümüzde bir yönetim biçimi olarak en ön planda yerini almıştır (Mankan, 2020). Demokrasi kavramının ilk ortaya çıktığı yer olarak kabul edilen Atina şehir devlet temelli demokrasi, halkın kararlarının belirlenmesinde herhangi bir aracı ihtiyacı olmadan, doğrudan olmuştur. Antik Atina döneminde Aristo ve Platon gibi filozoflar, çoğunluğun gücünü elinde tutarak bu gücü kötüye kullanma riskini taşıdığı düşüncesine sahiptiler. Günümüz perspektifinden ise Antik Atina demokrasi sistemi, köle ve kadının oy kullanmasına izin vermemesinden dolayı olumsuz eleştiriler almaktadır. (Kırtılı, 2022).

Antik Yunan dünyası, MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda demokratik rejimlerin önemli ölçüde çoğalmasına tanık olmuştur. Beşinci yüzyılın başlarında, demokrasi son derece nadirdir. Demokratik olarak kabul edilebilecek bilinen 7 farklı yer vardır. Halkın doğrudan katılımına dayalı bir siyasal sistem olan Antik Yunan demokrasisinde, Atina'da, vatandaşlar toplantılara katılarak görüşlerini dile getirir, kararlar alınırken oy kullanır. Bu sistemde, toplantılara katılma hakkı olan her vatandaşın eşit oy hakkı vardır ve kamuoyu, yargı kararları ve hatta ordunun sefer kararları bile bu vatandaşların oy kullanması sonucu belirlenir. Ancak, antik Yunan demokrasisi, günümüzdeki temsili demokrasilerden farklı olarak sınırlı bir

demokrasidir. Yalnızca erkek vatandaşların oy kullanma hakkı vardır ve köleler, kadınlar ve yabancılar siyasi sürece katılamaz (Teegarden, 2013).

Antik Yunan, zamanımız devletlerinden farklı olarak, diğer adı polis olan bağımsız şehir devletlerinden oluşmaktaydı. Bu devletler arasında en çok bilinen ve en gelişmiş olanı Atina'dır. Diğer şehir devletleri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Dolayısı ile antik demokrasi işleyişi denildiğinde, Atina temelli bilgilerden faydalanılmaktadır. Elbette "Antik Demokrasi" eşittir "Atina Demokrasisi" demek değildir fakat Atina demokrasisi diğerlerinin yanında en gelişmiş ve önemli olanıdır (Sarpkaya, 2022).

Ortaçağ, kadınların haklarının sınırlı olduğu ve köleliğin en sert yaşandığı zamandır. Ortaçağda demokrasi uygulaması oldukça sınırlıdır ve çoğunlukla kentsel alanlarda görülür. Ancak, bu uygulamalar genellikle sınırlı seçkin gruplar tarafından kontrol edilir ve toplumun geniş kesimlerinin dâhil edilmediği görülür (Çınar, 2017). Thompson (1923), ortaçağda tüm Avrupa'da, halk kitleleri arasında gelişen bir toplumsal bilinç duygusu olarak, her yerde aristokratik rejime karşı protesto ruhunun ortaya çıktığını belirtir.

Orta çağ siyasal ortamında demokrasiye ait ilk deneyimler, kraliyet iktidarlarını kısıtlamaktan ziyade onların onay mekanizması olarak çalışmak üzere rol üstlenmişlerdir. Örneğin devrimler öncesinde İngiliz ve Fransız parlamentoları ek vergi toplamak için birer onay mercii görevi üstlenmişlerdir. Bu nedenle parlamentoda üyelikleri olan kişiler, bu üyeliklerini üstünlük ya da imtiyaz olarak değerlendirmemişlerdir. Bu yüzden ulaşım zorluğu ve ekonomi gibi bahanelerle parlamento toplantılarına katılmama tutumu sergilemişlerdir. Orta çağda parlamentoların halkı temsil işleyişine bakıldığında halkı düşünen veya halkın çıkarlarını koruyan bir uygulama ya da fikir ile karşılaşmamaktadır. Siyasal iktidarın gölgesindeki parlamentolar çıkarılacak olan yasalara razı olma konumundadır. (Özkan, 2020).

1689'da İngiliz Haklar Bildirgesi, 1787'de Amerika Birleşik Devletleri Anayasası, 1789'da ilk Fransız Anayasa hareketi olarak varsayılan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ortaya çıkmıştır. ABD anayasası, devletlerin seçim yolu ile kurulmasını istemiş ve bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunmasını savunmuştur. 1860 yılında kölelik kaldırılmış ve kölelere özgürlük hakkı verilmesine rağmen ülkenin güney bölgelerindeki siyahi kişiler, ancak 100 yıl sonra, 1960 sonrasında oy kullanabilmişlerdir. Fransız Anayasasında ise genel oy hakkı ve iki dereceli seçim ile oluşan Ulusal Konvansiyon Hükümeti, zamanına göre demokrasinin oldukça gelişmiş bir örneğini oluşturmuştur (Çınar, 2017). Bu bilgiler ışığında ortaçağın

dünya siyaset tarihinde demokratikleşme çabalarının yoğun olduğu ve bu çabaların sonucunda günümüz demokrasi anlayışına ulaşma yolunda kritik öneme sahip olduğu söylenebilir.

20. yüzyılda dünya genelinde demokratikleşme hareketi hız kazanmıştır. Dünya ülkelerinde birbirlerinden etkilenecek yönetim şekillerini demokrasi temelli sistemlere doğru geçiren bir anlayış hâkimdir. Bu süreçte zaman zaman dalgalanmalar olsa da sonuçta demokratik ülke sayısında bariz bir artış gözlemlenmiştir. Demokrasinin büyümesi, günümüz dünyasını anlamaya çalışma girişimlerinde en sık karşılaşılan gerçektir. Sanayinin, edebiyatın, felsefenin ve hatta dini kurumların demokratikleştiğine şahit olmaktayız (Macy, 1898). Huntington (1991) demokrasinin yaygınlaşmasını dalga teorisi üzerinden şu şekilde açıklar: Son dönemlerde olan demokratik geçişler, günümüzde bu uzun süreli demokratikleşme sürecinin 3.dalgasıdır. İlk dalganın başlangıç noktası, 1820’de ABD’de erkek nüfusunun çoğunluğuna tanınan oy hakkıdır. Fakat Mussolini’nin 1922 yılında İtalya’nın başına geçmesiyle birlikte dünyada demokratik devlet sayısı 1942 yılına kadar geçen süreçte 12’ye kadar düşmüştür. Bu durum bize, bir ters dalga olduğunu göstermektedir. 2. Dünya Savaşı’nın Müttefikler tarafından kazanılması sonucunda 1962’de 36 devletin demokrasiye yönelmesi ile 2. dalga ortaya çıkmıştır. 1960-1975 döneminde 2. bir ters dalga ile sayı 30’a kadar düşmüştür. 1974 yılı başlangıçlı, küresel özelliğe sahip 3. demokratikleşme dalgası, Avrupa, Asya ve Latin Amerika’ da yaklaşık 30 ülkede otoriter rejimi kaldırmış ve demokratik rejimin yerleşmesini sağlamıştır.

Vatandaşların, gündelik yaşamlarında siyasetçi kimliği ile yönetime direkt dâhil olduğu küçük ölçekli Antik Yunan şehir devletleri döneminden, büyük ölçekli zamanımız devletlerine kadar gelen süreçte, etkin bir sistem olan demokrasi kavramı, vatandaş haklarını konu alırken, köleliğin doğal olduğunu vurgulayarak onlara söz hakkı tanımayan Atina demokrasisinden, zamanımızda eşitlik ve hukuku üstün tutan yargının bağımsız olduğu liberal demokrasiye kadar farklı şekillerde uygulanmıştır. (Mankan, 2020).

2.1.2 Türkiye’de demokrasinin gelişimi

Türkiye’de ve Türk tarihinde demokrasinin gelişim süreci, uzun ve çok boyutlu bir evrim geçirmiştir. Bu süreç, belirli dönemlerde çeşitli engellerle, krizlerle ve dalgalanmalarla ilerlemiştir. Demokrasiye geçişte karşılaşılan güçlükler değerlendirildiğinde, bazı dönemlerde toplumun demokrasiye tam anlamıyla adapte olamaması, diğer zamanlarda ise iktidar sahiplerinin gücü elden bırakmak istememesi gibi faktörlerin belirleyici olduğu görülmektedir. (Aslaner, 2022).

14. yüzyılın ortalarından itibaren devlet olma yetkinliğine erişen Osmanlı Devleti, merkezi idaresi ve ordusu ile daha sistemli bir yapıya bürünmüş, hukuki ve toplumsal düzenlemelerle devletin sürekliliğini güvence altına alacak önemli adımlar atmıştır. Fransız İhtilali, 19. yüzyıl reform hareketleri ve sonrasında başlayan anayasal süreçler ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ve halkın yönetime katılımını esas alan demokratik sistemin gelişiminde kilit rol oynamıştır (Altun ve Mazman, 2020). Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesi ve Cumhuriyet'in ilanı, siyasi düzen bakımından belirgin bir dönüşümü ifade etmektedir. Bununla birlikte, Osmanlı toplum yapısının ekonomik, siyasi, kültürel ve ideolojik tüm boyutları Cumhuriyet'e miras olarak aktarılmıştır. Yeni yönetim, tam anlamıyla Batılı bir toplum inşa etmeyi hedeflese de, bu mirasın onun faaliyet alanını kısıtlayıcı bir rol üstlendiği açıktır. Bu bağlamda Cumhuriyet, modernleşme sürecinde Osmanlı tecrübesinden elde ettiği birikimi referans alarak, bu birikim üzerinde yaptığı değerlendirmelerle kendi özgün modelini oluşturmak zorunda kalmıştır (Söğütü 2008).

Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, iktidarın meşruiyet kazanmasında demokrasinin etkisi büyük olmuş, bu rejim yönetici ve yönetilen arasındaki ilişkinin hızla olgunlaşmasına katkı sağlamıştır. Osmanlı subayları ve toplumun önde gelen kesimlerinin desteklediği bu sistem, Cumhuriyetin kuruluşunda ve otoritenin tesis edilmesinde kritik bir kaynak olarak öne çıkmıştır. İlk meclis de bu bağlamda, ulusal birliğin sağlanmasında ve otoritenin sembolü olma noktasında önemli bir rol oynamıştır (Altun ve Mazman, 2020).

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte, "meşrutiyet, halk iradesi, milli egemenlik ve cumhuriyet rejimi" temaları etrafında gelişen demokrasi tartışmaları, Türkiye Cumhuriyeti'nde 1946'dan itibaren çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte, kurumsal ve toplumsal bir derinlik kazanmıştır (Karakoç, 2020). Türkiye siyaset tarihinde, demokrasi ve millî egemenlik ile ilgili gelişmeler, 19. yüzyılın başlarından itibaren şekillenmeye başlamıştır. Bu sürecin önemli aşamaları sırasıyla; Sened-i İttifak, Tanzimat ve Islahat Fermanları, I. ve II. Meşrutiyet dönemleri ile Cumhuriyet'in ilanı ile devam etmiştir. Özellikle, siyaset tarihimizde çok partili yaşamın başlaması ve millî egemenlik kavramının siyasi alanda daha fazla kullanılmaya başlaması, 1908'deki II. Meşrutiyet sonrası döneme denk gelmektedir. Ancak, 1912'den itibaren, demokrasi unsurlarından yoksun bir millî egemenlik dönemi yaşanmıştır. Milli Mücadele sürecinde Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi, demokrasi ve millî egemenlik kavramlarını bir arada barındırmıştır. Ancak, 1925'ten itibaren Cumhuriyet Halk Partisi'nin liderliğinde tek parti rejimi devreye girmiştir (Fedayi,

2020). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile gerçekleştirilen reformlar, demokratik yönetim anlayışını benimseyen bir devlet yapısının modernleşme hareketleri olarak değerlendirilebilir. Ancak, 1945'e kadar süren tek partili dönemde, özellikle ikinci millet meclisi ile birlikte meşruiyet krizlerinin de ortaya çıktığı gözlemlenmektedir(Altun ve Mazman, 2020). Mustafa Kemal, Türk ulusu için en uygun yönetim biçiminin Cumhuriyet olduğunu belirtmiş ve bu ilk dönemde, demokrasinin gelişimi için gerekli zeminlerin oluşturulması amacıyla, toplum yapısında köklü değişiklikler gerektiren uzun süreli bir inkılâp süreci tasarlamıştır. Demokratik rejimlerde muhalefet, seçilen iktidara karşı bir denetim mekanizması işlevi görmektedir, bu sayede gücün sınırsız ve keyfi bir biçimde kullanılmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Ancak, özgürlükleri ve çoğulcu yaklaşımları vurgulayan bu yapı, savaş sonrası dönemde, çoğunluğunu Saltanat ve Hilafet'e bağlı geleneksel ve yoksul Türk toplumunun, modernleşme, ekonomik kalkınma ve siyasi dönüşüm gereksinimlerini hızlı ve kesin bir şekilde karşılamaya yönelik uygulamalar için yeterli bir zemin sunmamaktaydı. Nitekim Mustafa Kemal'in çok partili sisteme geçiş talebine yönelik yanıtı; "Buna şüphe yok, fakat Cumhuriyet'in ilanı ile süreç tamamlanmamıştır. Dünya medeniyetine katılmak için geçici bir süre muhalefet cepheleri oluşturmamak gerekmektedir" olmuştur (Şahin, 2021).

1960 ve 1980 darbeleri arasındaki siyasi istikrarsızlık, ülkemizin ekonomik, toplumsal ve sosyolojik dinamikleri üzerinde derin ve olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu durum, kargaşa, çatışma ve kaos ortamlarının oluşmasına sebep olmuş ve bu ortam, demokrasi tarihimizdeki darbe ve muhtıraların gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. 1960 Darbesi sonrasında, parti sayısında ve hükümette koalisyon olarak çok sesliliğin artmasına rağmen, koalisyon hükümetlerinin kısa süreli olması ve başlangıçta gösterilen uzlaşmacı yaklaşımlar uygulamada sürdürülebilirlik göstermemiştir. Günümüzde ise bu yaşanan deneyimlerden hareketle, demokrasi kavramı çeşitli iniş çıkışlar yaşasa da gelişimini sürdürmekte ve olgunlaşarak varlığını devam ettirmektedir (Aslaner, 2022). Örneğin belediyelerin evrim sürecinde, başlangıçta idari işlevin baskın olduğu ve yalnızca yönetim birimi niteliği taşıyan içe kapalı belediye hizmet binası tipolojisinin, son dönemlerde halkın memnuniyetine odaklanan, halk merkezli, sosyal ve daha açık bir yapıya dönüştüğü söylenebilir (Erdoğan vd., 2019).

2.1.3. Demokrasinin temel ilkeleri

Demokrasi, sorunlar ve kamu yönetimi konularında adaleti, eşitliği ve herkesin refahını sağlamak için, kaynağı ve taşıyıcısı olan halkın tanınması ilkeleri üzerine devlet gücünün örgütlenmesi ve işleyişidir. Temsilci ve yürütme makamları tarafından egemenliğin doğrudan talep edilmesi ve devredilmesi nedeniyle yurttaşların karar alma sürecine katılmasına dayanan, kişilik ve azınlığın hak ve özgürlüklerini güvence altına alır ve yurttaşların toplumu kontrol etme gücüne dayanır. (Martsikhiv ve Seliverstova, 2021). Bu bağlamda ele alındığında demokrasi kavramı kendi içerisinde birçok disipline ayrılmaktadır. Bu disiplinler demokrasinin temel ilkelerini oluşturmakta ve demokrasinin tanımlanması ve uygulanmasında önemli rol oynamaktadır.

İnsan hakları

İnsan düşünen bir varlıktır. Evren ve hayat insanla anlam kazanır. Çünkü anlamı yorumlayabilen tek varlık insandır. İnsanın var olması ve evrene anlam katması birçok hakka sahip olmasını zorunlu kılar. İnsanla anlam kazanan evrende, insan hayatının korunumunu sağlayan bu haklar insan haklarıdır (Can, 2019). İnsan haklarının en temelinde dünyaya insan olarak gelmek yatar. İnsan, bir ülkeye, dine, bir etnik gruba ait olmaktan önce insan olarak doğmasından dolayı bu vazgeçilemez haklara sahiptir. Bu çerçeveden bakıldığında insan hakları devletler, kültürler ve coğrafyaların çizdiği sınırların ötesinde değerlerdir (Tıraşoğlu, 2019).

Bugün insan hakları dediğimiz kavramın gelişimi doğrusal değildir. Bazı çağlar çığır açıcı yeni kavrayışlar görülmüş ve bunu başarısızlıklar izlemiştir (Haller ve Klohr, 2012). Gören (2021), insan haklarının, düşünceyi açıklama özgürlüğü ve seçimlerle ortaya konulan halkın siyasal iradesinin korunması gibi kendisinin daha derin anlamlarını ortaya koyan birçok hedef kapsadığını belirtir. Çağdaş dünyanın sisteminin temelini insan hakları oluşturmaktadır. Bu haklar sınırsız olmadığı gibi kişilere bazı sorumluluklar yükler. Bu görev ve sorumlulukların kapsamında, temel hak ve özgürlüklerin, aile, toplum ve diğer kişilerin haklarının korunumu vardır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne (1948) göre hak ve özgürlüklerin kullanımı şu şekilde açıklanabilir:

- Herkesin, karakterinin özgürce ve tam olarak gelişmesine fırsat veren topluma karşı ödevleri vardır.

- Herkesin haklarını kullanırken ve özgürlüklerinden yararlanırken, başkalarının hak ve özgürlüklerini tanıması ve bunlara saygı göstermesi yalnız yasayla belirlenmiş sınırlamalara bağlı olur.

İnsan hakları eğitiminin, insan haklarının ilerlemesi ve insan haklarına saygı duyan toplulukların teşvik edilmesi için gerekli olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir (Todres ve Malik 2022). Çoğulculuk felsefesiyle hareket eden devletler, farklı olana saygı duyan ve demokrasi bilincine sahip bir neslin yetişmesi için farklı eğitim yöntem ve teknikleri denemişlerdir. Çünkü hem sınıf içi hem de dışında okul-öğrenci-aile etkileşiminin demokratik bir yapıda olması bu neslin yetiştirilebilmesi için çok önemlidir. Demokrasi bilincinin bireylere kazandırılmasında insan hakları eğitimi mühimdir. İnsan hakları ve özgürlüklerinin ne olduğunu bilmeyen bir toplum, demokrasiyi yaşatamaz. Bireyin demokrasi, haklar, saygı gibi konularda duyarlı olmasının yolu eğitimden geçer. Okullar, eğitim, aile ve sosyal iletişimle, bireyin bu kavramları içselleştirmesini sağlamalıdır. (Tatlıcıoğlu, 2021).

Özgürlük

Antik Yunan zamanında özgürlük teriminin anlamı, insanların bir alanda toplanarak siyasal etkinliklere katılımını ifade etse de günümüzde artık yönetimlere karşı kişisel özgürlükler de gündeme gelmiştir. Özgürlüğün tanımında hak terimi kullanılır. Özgürlük, bireye verilen kişinin kendi kararı ile bir eylemi yapma ya da yapmaması hakkıdır. Hak tanımında dikkat edilen husus meşruiyet ölçütüdür (Sarpkaya, 2022).

Cornelius Castoriadis'e göre özgürlük, toplumsal tahayyülün ontolojik yaratımın belirsizliğinden kaynaklanan açıklıktır. Bu nedenle, hem bireysel hem de kolektif özerkliğin felsefi önkoşulu özgürlüktür (Papadimitropoulos, 2022). Bir ulusun demokrasi statüsünün en önemli göstergelerinden biri özgürlük, herkesin istediği zaman, nerede olursa olsun, istediğini yapabilmesi değildir. Demokrasilerde özgürlüğün amacı, herkesin yasal ve anayasal hak ve özgürlüklerine bağlı kalarak insanların istediklerini yapabilmelerine olanak sağlamaktır. Meslek, eğitim, sağlığını koruma, iletişim, hak arama gibi özgürlüklerin yanı sıra demokrasilerin vazgeçilmezi düşünce özgürlüğüdür. Düşünce özgürlüğünün kısıtlandığı toplumlarda demokrasiden söz edilemez. Başka bir deyişle demokratik toplumlarda her fikir savunulabilir ve her fikrin savunucuları da o fikir çerçevesinde örgütlenebilir. Bu örgütlenmelere ve düşünce özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar demokrasilere ciddi zararlar vermektedir (Demir, 2010).

Tocqueville (aktaran Özçelik, 2021) 1835'te ‘‘De La Démocratie en Amérique’’ adlı eserinde eşitlik ya da özgürlük arasında bir seçim yapmaları istenirse, insanların seçiminin özgürlük olacağını belirtmiştir. İnsanların bu seçiminin sebeplerine 5 farklı çerçeveden bakmıştır:

1. Siyasal özgürlük ile eşitlik karşılaştırıldığında, özgürlüğün ortadan kalkması çok daha kolaydır. Dolayısı ile sadece özgürlüğe tutunmak yetersizdir. Eşitlik kavramının tamamen yok olmasından bahsedilmez ama bir kez bile kaldırılırsa uzunca bir süre geri alınması çok zor olacaktır.
2. Kişilerin siyasal özgürlüğü kontrolsüz ve fazla olursa, sosyal yaşamda huzurun, insanların maddi durumlarının ve hayatlarının tehlikede olma riski vardır. Fazla özgürlük kişiyi aniden kötülüğe alıp götürürken, fazla eşitliğin ortaya çıkarabileceği kötülüklerse yavaş ve kademelidir.
3. Siyasal özgürlük belirli bir zümreye, eşitlik ise tüm toplum bireylerine yarar sağlar. Eşitlik, en üst mevkiden en alt kademeye kadar kendisini hissettirirken kişileri mutlu eder. Bu da toplumda eşitliğe olan bağlılığı beraberinde getirir.
4. Siyasal özgürlüğün sağladığı olumlu durumlar vardır ama bu durumlar hemen gün yüzüne çıkmamaktadır.
5. Özgürlük, eşitliğin bir sonucudur. Çağdaş toplumların genelinde özgürlük düşüncesinin, yaşam şartlarının aynı seviyeye gelmeye başlaması ve eşitlik kavramı ile doğup gelişim göstermesidir. Demokratik yapıları toplumlarda özgürlük sevilen ama eşitlik tutku duyulan kavramlardır.

Eşitlik

Demokrasi, kurumlarını ve meşruiyetini eşitliğe dayandıran tek rejimdir. Demokrasi eşitliği kavramı, akıl sağlığı yerinde olan yetişkin bireylerin eşit oy hakkının olmasının yanı sıra insanların kendilerini özgürce ifade etmesini, gösteri yapma özgürlüğünün olmasını, yasaların izin verdiği çerçevede örgütlenmesini ve dini ibadetlerini yapmada eşit derecede haklara sahip olmasını içerir (Demirci, 2022). Devlet, toplumda mevcut olan eşitlikleri korumak ve henüz var olmayan eşitlikleri sağlamak için gerekli sorumlulukları üstlenmelidir (Baltacı, 1996).

Demokraside yalnızca tek bir eşitliğin değil, birden fazla eşitliklerin varlığından bahsetmek mümkündür. Eşitliğin de özgürlük gibi farklı alanları vardır. Bunlar başlıca

Hukusal eşitlik, siyasal eşitlik, sosyal eşitlik, ekonomik eşitlik ve fırsat eşitliğidir (Sartori, 2016).

Hukukun üstünlüğü

Thomas Hobbes ve John Locke hukuk üstünlüğünü ve modern devletin temelini ortaya atan düşünürlerdir. Thomas Hobbes'un 1651 yılında yayımladığı İbranice "deniz canavarı" anlamına gelen 'Leviathan' adlı kitabında devlet, halkın hür kararının kontrolünü sağlamak için oluşmuş bir üst irade olmanın yanında bir tanrı olma özelliği taşır. Dolayısı ile hükümet, devletin kuruluş hedefinin dışında davranamaz (Sarpkaya, 2022). Barnett (2012), hukukun üstünlüğü kavramına göre hükümet ve temsilcileri de dâhil olmak üzere herkesin eşit şekilde yasalara uymak zorunda olduğunu belirtir. İngiliz hukukuna 19. yy.'da giren "rule of" (hukukun üstünlüğü) kavramı Albert Venn Dicey temellidir. Dicey bu tanımla, İngiliz hukukuna ait şu 3 ilkeyi esas alır (Sarpkaya, 2022):

1. Hükümet yapılanmasında erk sahipleri, keyfe keder bir şekilde insanların özgürlük alanlarının engellemesine olanak verecek davranışlarda bulunamazlar.
2. Kanunlar ve mahkemeler tüm ülke insanına eşit şartlarda yaklaşır.
3. Anayasanın genel ilkelerine ilişkin belirli davalarda kişilerin haklarını belirleyen yargı kararlarıdır.

Biçimsel yaklaşım çerçevesinden, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü birbirleriyle örtüşmeyen idealler olarak tanımlamak ve aralarındaki ilişkiyi analiz etmek mümkündür. Biçimsel yaklaşım hukukun üstünlüğüne şu 3 ana şartı sunar (Kurtulmuş, 2021):

1. Kanun önünde herkes eşit şartlarda olmalıdır. Böylece hukuk üstünlüğü, tüm bireyleri ayırım yapmaksızın yasalara bağlar. Ayrıca kanunların sunduğu sınırlar devlet çalışmalarının belirleyicisi olur.
2. Yasalar hem toplum hem de bireysel yaşantıların organize edilmesine hizmet edecek güçte olmalıdır. Genel olmalı ve gizlilik barındırmamalı, açık ve herkes tarafından anlaşılabilir olmalı, karmaşık olmamalıdır. Toplumu korkutma amacı gütmemelidir. Toplumsal ve siyasal hayatı düzenleme hususunda uygulanamayacak olan kuralları dikte etmemeli, tutarlı ve gerçekçi bir yapıya sahip olmalıdır.
3. Yasalar, tarafsız bir şekilde ve özenle uygulanmalıdır. Toplumun yasalara uymasını sağlamak amacı ile kurumsal bir çerçeve oluşturulmalıdır. Kurumlar açısından en

önemli ilkeler, baskı altında kalmamak ve siyasal erke sahip olanlar tarafından olumsuz kullanılmamaktır. Olası yargı hatalarıyla karşılaşıldığında taraflar itiraz hakkına sahip olmalı ve bu itirazları değerlendirecek üst mahkemeler bulunmalıdır.

Çoğulculuk

Aristoteles, siyaset yapılanmasının çoğulcu olması gerektiğini vurgulamıştır. Burada kastettiği şey ortak bir düşünce ve paydada buluşmanın, farklı düşüncelerle anlaşmanın önemi ve şartlarının oluşturulmasının gereğidir. Liberal demokrasi, kişilerin bireysel saadetlerini elde etme amacına yönelik en iyi seçimi yapma özgürlüğü ve hakkına sahip olmasından bahseder. Buradan hareketle, liberal demokrasinin çoğulculuk ilkesi, eşitlik kavramının bünyesinde farklı yol ve yaşam tarzı tercihinde olan insanlara karşı toplumda eşit saygının duyulması temeline dayanır. Bu saygının şartı ise yurttaşların farklılıklarına rağmen herkesin yaşamda kendilerine bir yer bulabilmelerinin alt yapısını sağlamaktadır. Çoğunlukla seçilen iktidar, farklılıklara sahip olan bireyleri sahiplenmeli ve çoğulculuğu işletebilmelidir (Kırtıllı, 2022).

Demokrasinin, en özet tanımı halkın kendi kendini yönetmesidir. Bunla birlikte demokrasi, siyasi katılım, eşitlik, özgürlük, insan hakları, hoşgörü, hukuk devleti, çoğulculuk ile evrensel hukuk kuralları gibi ilkeleri de içinde barındırır. Alexis de Tocqueville (1835'den akt., Gökçe, 2019) Amerika demokrasinden hareketle, despotizmi kavramsallaştırması nedeni ile demokraside çoğulculuğun her daim demokratik olmayacağını ifade eder. Demokratik bir oluşumda, iktidar sahibi zümre, ülkenin kaynaklarını kendisi için kullanırken, muhalefet kanadının bunlardan faydalanmasını engellemesi zorbalıktır. Dolayısı ile demokrasi, adaleti içinde muhakkak bulundurulmalıdır. Toplumu yönetme gücünü elinde tutan zümrenin bu gücün alınması ve toplumun her kesimine adil bir şekilde kullanılması sürecinde izlediği yollar, demokrasinin hangi seviyede olduğunu gösterir.

Katılım

Demokraside katılım, prensipte basit bir kavram olmasına rağmen pratikte pek çok farklı şekilde anlaşılabilmektedir. Katılımcı demokrasinin amaçları şunlardır (Somervill, 2011):

- Oy kullanım alan ve oranını arttırmak,
- Oy sahiplerinin kamusal konularla ilgili konuşma özgürlüğünü sağlamak,
- Toplumda bireysel irade yaratmak,

- Karar vermede ortak bir noktada buluşmayı sağlamak.

Bu amaçların sağlanması, demokratik yapının sağlamlaştırılması demektir. Katılımcı demokrasi, siyasal bir katılımı olmasa gerekeni halkın yönetime direkt olarak katılımı şeklinde ifade eder. Katılım, farklı fikirler arasındaki çatışmanın barışçıl bir şekilde ortak fikirde buluşmak için yarara dönüştürülmesi amacıyla olmalıdır. Bu çerçeveden hareketle, tercihler veya düşünceler siyasal kararların işletilmesini sağlar (İzmir, 2020).

Seçimler ve temsil

Siyaset sosyolojisindeki en temel sorulardan biri, bir toplumda ulaşılan demokrasinin derecesidir. Seçime dayalı demokrasinin, ülkedeki demokrasinin zaman içindeki gelişimini izlemek için güvenilir ve geçerli bir referans sistemi sağlayabileceğini ve hatta devletleri karşılaştırmak için uygun bir metodolojik çerçeve sağlayabileceği düşünülür (Jovanović, 2014).

Çoğulcu bir ortamda yapılan serbest seçimlerle halk, temsilcilerini seçme hakkına sahiptir. Çoğunluğun görüşü halkı temsil eder ve yönetimdeki yetkiyi onlar adına kullanır. Demokratik yönetim sistemlerinde halkın temsilcileri, azınlığın haklarını koruyacak ve daha sonraki seçimlerde azınlığın çoğunluğa yükselmesini engellemeyecek şekilde yetkilerini halkın yararına kullanırlar (Aliefendioğlu, 2005).

Temsili demokrasi tarihsel olarak ne basit ne de hızlı olan gelişim aşamalarından geçmiştir. Doğrudan demokrasiyle yönetilemeyen büyük ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla temsil, gerekli hale gelmiştir (Haxhiu ve Alidemaj, 2021). Temsili hükümet, toplanan insanlara kurumsal bir rol vermez. Onu eski şehir devletlerinin demokrasisinden en açık şekilde ayıran kriter budur (Manin, 1997). Demokrasi üzerine yapılan günümüz değerlendirmelerine göre temsili demokrasi çok fazla dikkat çekmeyebilir. Fakat modern demokrasi kavramının kurumlar hakkında ortaya koyduğu yaklaşımlar çerçevesinden bakıldığında, demokrasi ve temsil birlikteliğinin düşünülmesi ve geliştirilmesinin gerekliliği ortaya çıkar. Modern demokraside ulusun siyasette yer alması söz konusudur. Bu da temsil adı altında bir vekâlet usulüyle yapılandırılır. Temsilci grup, temsil ettikleri grubun güncel arzularını devlet siyaseti kapsamında var eden bir aracıdır (Özkan, 2020). Temsilci demokraside, vatandaşlar kendi adına hareket etmeleri için temsilcileri seçerler. Halk egemenliği, siyasi eşitlik ve bireysel hakların savunulması ilkeleri, bu hükümet biçiminin temelidir.

Temsili demokrasinin en belirgin ilkesi, temsil edenler ile bazı kamusal makamların bağımsız seçimlerle belirlenmesidir. Dolayısı ile seçim, siyasi rejimin demokratiklik derecesini belirler. Bu nedenle çağımız temsili demokrasisi meclis ve hükümet yapılandırmasını seçimle yapar. Seçimin bağımsız ve adil olmasını belirleyen etkenler şunlardır (Turan, 2022):

- Rekabet sürecinde partilerin bağımsız ve adalet kapsamında yarışabilmeleri,
- İfade özgürlüğü,
- Örgütlenme ve medyanın adil kullanımının sağlanması,
- Seçmenlerin sahip oldukları oyların güvende olması,
- Şiddetin önlenmesi,
- Yurttaşların özgürce sandık başına giderek oy kullanması,
- Gizli oy, açık sayım ilkesi.

2.2 Demokrasi Eğitimi

Demokrasilerin nasıl olması gerektiği hakkında çok şey yazıldıysa da, vatandaşların demokratik bakış açıları ve becerileri konusunda fiilen nasıl eğitileceği hakkında çok daha az şey söylenmiştir (Waisanen, 2020). Demokrasiyi öğrenmek ahlaki sorgulama, çok yönlü iletişim, üretkenlik, katılım, eleştirel düşünme ve sorun çözme gibi becerilerin gelişimini teşvik eder. Bir kişi bu niteliklere sahip olduğunda önce kendini tanıır sonra başkalarını ve toplumu tanıyarak ilerler. Karmaşa ve kaostan uzak bir toplumsal yapı, toplumun her üyesinin bu nitelikleri sergileyebildiği bir yapıdır. Öğrencilerin demokratikleşme sürecine başladıkları yer ailelerdir. Bu süreç ilkokula kadar devam eder ve hem sınıf içinde hem de sınıf dışında gerçekleşen öğrenme faaliyetleriyle doruğa ulaşır (Bal ve Yiğittir, 2013).

Okul, veliler, öğretmenler, öğrenciler ve yöneticiler de dâhil olmak üzere birçok bileşeni içeren bir kurumdur. Bu kurumun paydaşları arasındaki etkileşim, okulun etkinliğinin devam etmesi için esastır. Okullardaki kişiler arası ilişkiler, toplumdakilerin sadeleşmiş bir versiyonudur. Okulda yer alan tüm taraflar okul iklimini olumlu etkileyen tutum ve eylemleri benimsediğinde uyumlu yapılar ortaya çıkar. Bu yapıyı koruyabilenler de toplumsal yapıya katkıda bulunurlar. Okul, toplum için bir rol model görevi görür (Gül ve Saraç, 2018).

Eğitim sisteminin yönetim biçimi olarak demokrasiye katkısı demokrasi eğitimidir (Miser, 1991). Özellikle Gleaser ve diğerlerinin (2007) araştırması, demokrasi ve eğitim arasındaki korelasyonu açıkça ortaya koymaktadır. Bireylerde demokrasi bilincinin oluşabilmesi, demokrasi eğitimi konularına eğitim programlarında daha fazla önem

gösterilmesi ile mümkündür (Engel, 2008). Ayrıca politika, demokrasi ve siyasi katılımı öğretebilmek için eğitimcilerin daha bilinçli ve sürece daha çok dâhil olan kişiler olması gerekmektedir (Carr, 2008).

2.2.1 Demokrasi eğitiminin amacı

Sınırları belirsiz olan ve üzerinde çok tartışılan demokrasi, modern toplumların büyük bir bölümü tarafından ideal yönetim biçimi olarak kabul edilir. Çocukları demokrasi kültürü ve bilinciyle yetiştirmek toplumda demokrasi bilincini yaymanın en iyi yollarından biridir (Çullu ve Samancı, 2016). Vatandaşlar demokrasiyi içselleştirdiğinde, etkili ve başarılı demokratik hükümetler mümkün olacaktır. Eğitim, demokratik topluma demokratik anlayışı kazanmak için gereklidir çünkü demokrasi bilincine sahip olmak doğuştan gelen bir nitelik değildir (Erdem ve Eğmir, 2020).

Vatandaşlık ve demokrasi eğitiminin temel hedefi şu şekilde özetlenebilir (Kondu ve Sakar, 2014): Hürriyet, eşitlik, anlayış, adalet, sevgi, saygı, hoşgörü ve dayanışma gibi değerlerin içerdiği anlamları içselleştirmek, öğrencilerin kendilerini tanıyarak kişisel özelliklerini fark etmelerini sağlamak, öğrencinin kendi yaşamına ve toplumdaki diğer bireylerin yaşamına saygı göstermesini desteklemek, demokrasiyi aile, okul ve toplumsal çevre gibi her alanda benimsemek.

Carr’a (1998) göre demokratik eğitimin birincil amacı, öğrencilerde “zekâ alışkanlığı” geliştirmek ve yansıtıcı sorgulama, toplu müzakere ve rasyonel tartışma yoluyla sorunlarla yüzleşme ve bunları çözme alışkanlığını geliştirmektir. Bu amaca, öğrencilerin ne ve nasıl düşündüklerini kontrol ederek veya yönlendirerek ulaşılamaz. Aksine, okulların, öğrencilerin pratik, ahlaki ve sosyal sorunları ortak faaliyetler ve toplu karar verme yoluyla çözmeye teşvik edildiği demokratik bir kültür sağlamasını gerektirir.

2.2.2 Demokrasi eğitiminin önemi

Doddington (2018), ünlü filozof John Dewey’in aradan geçen uzun yıllara rağmen eğitimle ilgilenen herkese meydan okuyabildiğini, ilham verebildiğini ve onlarla konuşabildiğini iddia eder. Dewey (1916) ise demokrasinin manevi temelini ve özgür düşüncenin sorumluluğunun tanınmasının, milletleri güvence altına almak için gerekli olduğunu belirtir. Hoşgörü, adalet, sevgi, saygı gibi demokrasi kavramının kapsadığı tüm değerler ve erdemler ülkemizin tarihsel geçmişini incelediğinde karşımıza çıkmaktadır. Asıl mesele bu ideallerin korunması ve gelecek nesillere aktarılmasıdır. Bunu gerçekleştirmenin

tek yolu da çocukların demokratik eğitim kurumlarında ciddi bir demokrasi eğitimi almalarını sağlamaktır (Çullu ve Samancı, 2016).

Demokrasi rejimini tam anlamıyla yaşayan ve ülkedeki demokratik ortamı geliştiren bireyler yetiştirmek için öğrencilerin demokratik yöntemlerle ve demokratik bir ortamda eğitim alması gerekir. Eğer bu başarılamazsa demokrasinin faydalarından yararlanılamaz (Başaran, 1986). Demokrasi, onu içselleştirmiş, davranışlarına yansıtmış ve prensiplerini günlük yaşamında uygulamış bireylerin bulunduğu bir toplumda gelişebilir ve sürdürülebilir olabilir. Demokrasiyi yaşatan bireyleri yetiştirmek ise sadece eğitimle mümkündür (Gömleksiz ve Çetintaş, 2011). Demokrasinin temel ilkelerinin yaşam biçimi olarak algılanması, ancak etkili bir eğitimle sağlanabilir. Temel demokrasi değerlerinin hayata geçirilmesi, ancak demokrasi eğitimi uygulamalarını bünyesinde barındıran ve demokratik bir yönetime sahip eğitim kurumlarında gerçekleşebilir (Alshurman, 2015).

Demokrasinin tam olarak kavranması ve etkili bir şekilde uygulanabilmesi için demokrasi eğitimi gereklidir. Çünkü demokratik değerleri bireylere aktarmanın en etkili yolu, eğitim sistemidir (Garrison, 2003). Demokratik bir toplum oluşturabilmek için kişilerin demokrasinin temel öğelerini iyi kavramış olarak yetiştirilmesi gerekir. Bu hedefe ulaşabilmek için özellikle okullarda iyi bir demokrasi eğitimi verilmesi sağlanmalıdır (Bal ve Yiğittir, 2013).

2.2.3 Dünyada demokrasi eğitimi

1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin kabul edilmesinden sonra insan hakları eğitimine uluslararası önem veren ilk kuruluş 1974 yılında UNESCO tarafından yapılmış ve insan hakları eğitimi artık gündeme gelmiştir (Alfredsson, 2001). İnsan hakları eğitiminin demokrasi eğitimi ile ilişkilendirilmesi sebebiyle demokrasi eğitimi de önem kazanmıştır. 1997'de Avrupa Konseyi tarafından başlatılan "Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi" projesi, insan haklarının ve demokratik vatandaşlığın Avrupa çapında yayılması için gerekli olan eğitim kaynakları ve eğitimcilere yönelik eğitim gibi kavramları kapsamaktadır (OSCE, 2009).

1978'de Viyana'da "İnsan Hakları Öğretimi" başlıklı uluslararası bir kongre düzenlenmiş ve bu kongrede insan hakları, vatandaşlık, politik, ekonomik ve sosyal haklar ayrı ayrı farklılıkta ele alınamayacağı açıklanmıştır. Bu kongrede insan hakları eğitiminin amaçlarının, aşağıdaki gibi olması gerektiği belirtilmiştir (Muntarhorn, 2019):

1- İnsan haklarına saygı ve hoşgörüyü destekleyen bir tutum konusunda işbirliğinin arttırılması,

2- İnsan hakları konusunda bilgi verebilecek ulusal ve uluslararası kuruluşların kurulması,

3-Ulusal ve uluslararası alanda insan haklarını hem sosyal hem de politik açıdan ele alarak bireysel bilinci geliştirmeye yönelik yöntem ve araçların geliştirilmesi.

1987 yılında uluslararası Malta Konferansı'nda insan hakları eğitimi, içerik ve dokümantasyon boyutlarıyla incelenmiş ve kapsamlı bir şekilde tartışılmıştır. Malta Konferansı'nda insan hakları eğitiminin iyileştirilmesi ilkelerine ilişkin kararlar alınmış ve yaygın eğitim biçiminin geliştirilmesi gerektiği belirlenmiştir (Muntarhorn, 2019). Böylelikle artık demokrasi eğitiminin de öğretim programları ile okullarda yer almasının önemi artmıştır.

171 ülkenin katıldığı Montreal Kongresi'nin ardından 1993 yılında Viyana'da katılımcılar insan hakları ve demokrasi eğitimi için özel bir program ve bir takım stratejiler geliştirilmiştir. Ayrıca hoşgörüyü ve demokrasi bilincini teşvik eden örgün ve yaygın eğitim programı çalışmalarının yapılması ve eğitim olanaklarının sağlanması gerektiği belirlenmiştir (Nowak, 2001).

Demokrasi eğitimini yaygınlaştırmak ve öğrencilerin okul yönetimine katılımını teşvik etmek amacıyla Amerika Birleşik Devletleri ve birkaç Avrupa ülkesi son yıllarda "Öğrenci Konseyleri" veya "Öğrenci Meclisleri" oluşturmaya başlamıştır. Bu meclisler ilk olarak üniversite düzeyinde kurulmuş, daha sonra ilkökul düzeyinde uygulanmaya başlanmıştır. Öğrenci meclisleri Batı okullarında öğretmen-öğrenci etkileşimini ve iletişimini geliştirmek, öğrencilerin okul yönetimine katılımını sağlamak, öğrencilere değer duygusu aşılamak, özgüvenlerini desteklemek ve hoşgörü, saygı ve sevgiye dayalı bir öğrenme ortamı oluşturmak amacıyla düzenlenmektedir (Emir ve Kaya, 2004).

2.2.4 Türkiye'de demokrasi eğitimi

Cumhuriyetin ilanı ile Atatürk'ün fikirleri ve devrimleriyle birlikte ülkemizde eğitim sistemi yeniden inşa edilmiştir. Eğitim, bu fikir ve devrimlerin toplumumuza kazandırılmasında ve yeni yönetim sisteminin talep ettiği insan gücünün yetiştirilmesinde hayati önem taşımaktadır (Yağcı, 1998).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllar demokrasi eğitimi kavramı çerçevesinden incelendiğinde ilköğretim programlarında “Yurt Bilgisi” dersi göze çarpmaktadır (Sakaoğlu, 2003). Bu dersin kapsamında bireysel farklılıklara karşı saygı, sevgi, insan hakları ve demokrasi gibi kavramlarla karşılaşmaktadır (Coşkun vd., 2009). 1948’te bu kavramlar “Yurttaşlık Bilgisi” dersinin içeriğinde varlığına devam etmiştir (Akyüz, 2018).

MEB, 1962 İlkokul Programı Taslağı’nda dördüncü ve beşinci sınıflara yönelik yurttaşlık bilgisi, tarih ve coğrafya derslerini "Toplum ve Ülke İncelemeleri" adı altında tek bir dersin içeriğine entegre etmiştir. Bu dersin öğretim programı, demokrasiyi dersin kazanımları arasında tanımlamaktadır. Aynı zamanda haklar, özgürlükler, saygı, hoşgörü ve barış gibi kavramlara da değinmektedir. 1968'den itibaren programda "Toplum ve Ülke İncelemeleri" dersi "Sosyal Bilgiler" olarak yeniden adlandırılmış ve önceki programdaki demokratik değerlere bir kez daha yer verilmiştir (Keskin, 2002).

1995 tarihli "İnsan Hakları Eğitimi Protokolü", ortaöğretimde zorunlu olan "Vatandaşlık Bilgisi" dersinin adını "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi" olarak değiştirilmesine ayrıca seçmeli “Demokrasi ve İnsan Hakları” dersinin tüm ortaöğretim kurumlarının öğretim programlarına dahil edilmesine sebep olmuştur (Bağlı, 2013).

Demokrasi eğitimi, Türk Eğitim Sistemi tarafından bir felsefe olarak benimsense de gerçekte okullar bunu uygulamaktan hala uzaktır. Türk eğitim sisteminde demokrasi eğitiminin çağdaş demokratik toplumların gerisinde kalmasının temel nedeni demokrasi ilkesinin ifade ediliş biçimi olabilir. Ancak sistemin demokrasiyle ilgili sorunlarını tamamen buna bağlamak bilimsel bir yaklaşım olmayacaktır (Okutan, 2010).

2.2.5 Türkiye’de demokrasi eğitimi ile ilişkili öğretim programları

Bu başlıkta verilen bilgiler Milli Eğitim Bakanlığı Öğretim Programlarını İzleme ve Değerlendirme Sisteminde (MEB, 2022) yer alan Sosyal Bilgiler dersi (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar), İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi (İlkokul 4. Sınıf), Hukuk ve Adalet dersi (Ortaokul 6, 7 veya 8. Sınıf - Seçmeli), T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi (Ortaokul 8. Sınıf), Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersi (Seçmeli), Ortaöğretim Sosyal Etkinlik dersi (Seçmeli) ve Ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi (12. Sınıf) ve öğretim programlarından derlenerek hazırlanmıştır. Bu başlıkta yedi adet öğretim programlarının öğrencilere demokrasi bilincini kazandırmak üzere ne gibi içerikler bulundurduğu incelenmektedir. Programlar sırası ile aşağıda açıklanmıştır.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4-5-6-7. Sınıflar)

“Etkin Vatandaşlık” ünite başlığı altında demokrasi konusu ele alınmıştır. Bu Ünitenin kazanımları şu şekildedir (MEB, 2018b):

- Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar.
- Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar.
- Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir.
- Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.
- Bilim, teknoloji ve toplum başlığında özgür bireyin bilimsel gelişim ile bağımlı inceleyerek, çağdaş toplum ve özgür düşünceye atıfta bulunur.

“Küresel Bağlantılar” ünitesi kapsamında (MEB, 2018b) ise farklı kültürlerin değerlendirilmesi ile demokrasinin çoğulculuk ilkesine göndermeler bulunmaktadır.

İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı (4. Sınıf)

İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi Öğretim Programında (MEB, 2018a) 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’na (METK, 1973) göre Türk Millî Eğitimi’nin genel amaçları ve temel ilkelerine dayanarak değerler, hak ve sorumluklar üzerinde durulmuştur. Demokrasinin en önemli ilkelerinden biri olan temel hak ve özgürlük ile öğrencilerde demokrasi bilinci oluşturulması hedeflenmiştir. Bu ilkeler ile bu kavramların öneminin korunup, sürekliliğinin sağlanması çalışmalarına ve bireylerin ülkenin demokrasisine ve değerlerine katkısına önem gösterilmiştir.

Ayrıca bu dersin kapsamında bazı değerlere de yer verilmiştir. Bu değerlere sahip olan kişiler özgürlüklere saygılı, bireysel ve yurttaşlık görevlerinin bilincine sahip, eşitlik ve adaletli yaklaşım sergileyen; uzlaşmacı tutum gösteren kişilerdir.

Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı (6-7-8. Sınıflar – Seçmeli)

Bu dersin amacı, adalet kavramını anlayarak hukuk kurallarını bilen, bu kuralların savunucusu ve koruyucusu olan öğrenciler yetiştirmektir (MEB, 2017). Ünite başlıkları şunlardır:

- Yaşamımızda Hukuk ve Adalet
- Haklarımız ve Sorumluluklarımız
- Hukuki sorunlarımız

- Hukuki Çözümlerimiz.

Demokrasinin bir diğer mihenk taşlarından biri olan adil tutumun yürütücüsü olan hukuk ile bu dersin değerler kapsamına bakıldığında ise demokrasi bilincine hizmet eden kazanımlarla karşılaşmaktadır. Adalet, bağımsızlık, tarafsızlık, eşitlik, dayanışma, özgürlük, saygı gibi 21 farklı değerın öğrencilere kazandırılması hedeflenmektedir.

T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı (8. Sınıf)

Bu dersin içeriği Atatürkçülük kavramı ve Türkiye’de yapılan inkılap çalışmalarıdır. Dersin öğretim programında bulunan 5. Ünite “Demokratikleşme Çabaları” başlığı altında partileşme çalışmaları ve “Nutuk” un içinde geçen demokratikleşme çalışmalarına yer verilmektedir. Öğretim programı içerisinde öğrencilere demokrasi bilinci kazandırma amaçlı bazı kazanımlar şunlardır (MEB, 2018c):

- Misakımilli’nin kabulünü ve Büyük Millet Meclisinin açılışını vatanın bütünlüğü esaslı ile “ulusal egemenlik” ve “tam bağımsızlık” ilkeleri ile ilişkilendirir.
- Çağdaşlaşan Türkiye’nin temeli olan Atatürk ilkelerini açıklar.
- Siyasi alanda meydana gelen gelişmeleri kavrar.
- Hukuk alanında meydana gelen gelişmelerin toplumsal hayata yansımalarını kavrar.
- Eğitim ve kültür alanında yapılan inkılapları ve gelişmeleri kavrar.
- Toplumsal alanda yapılan inkılapları ve meydana gelen gelişmeleri kavrar.
- Atatürk Dönemi’nde sağlık alanında yapılan çalışmaları devletin temel görevleri ile ilişkilendirir.
- Cumhuriyet’in sağladığı kazanımları ve Atatürk’ün Türk milleti için gösterdiği hedefleri analiz eder.
- Atatürk ilke ve inkılaplarını oluşturan temel esasları kavrar.
- Atatürk Dönemi’ndeki demokratikleşme yolunda atılan adımları açıklar.
- Türkiye’de çok partili siyasi hayata geçişi hızlandıran gelişmeleri, demokrasinin gerekleri açısından analiz eder.

Bu kazanımlardan anlaşılmaktadır ki bu dersin içeriğinde öğrencilere, cumhuriyetle birlikte gelen inkılaplar ve Türkiye’nin demokratikleşme sürecindeki gelişmeler aktararak öğrencilerin demokrasi kavramının önemini anlamaları sağlanmak istenmektedir.

Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Dersi Öğretim Programı (Seçmeli-9. Sınıf, 10. Sınıf, 11. Sınıf ve 12. sınıf)

Milli Eğitim Bakanlığı (2013) tarafından yayınlanan bu dersin öğretim programı kapsamında yetiştirilmek istenen bireyin sahip olması gereken özellikler şunlardır:

- Demokratik devlet şemasının işleyişine ve aile, okul ve sosyal yaşamda demokrasinin hayat bulması için gerekli şartlara hâkim olan,
- İnsan hak ve özgürlüğünün demokrasi bünyesindeki önemini kavrayan,
- Tarafsız bakış açısı ile demokrasinin gereği olan farklılığın ve çeşitli fikirlerin yaşatılmasına destek olan,
- Hayatın tüm basamaklarına uzlaşmacı tutumun yerleşebilmesi için görev alan,
- Bağımsız kişiler olarak sosyal hayatın içinde olma arzusu duyan,
- Farklılıkların kültürün bir parçası olduğunun kabul eden ve birlik içinde yaşama bilinci yerleşmiş bireyler olarak yetiştirilmesidir.

Bu ders 5 temaya ayrılmıştır. Bu temalar demokratik sistem ve yaşayan demokrasi, insan hak ve özgürlükleri, demokrasiyi yaşamak: aktif vatandaşlık, çeşitliliğe çoğulcu bakış ve barış ve uzlaşmadır. Her temada farklı kazanımlar ve işlenecek olan farklı kavram, beceri ve değerler mevcuttur. Bu 5 tema içerisinde yer alan kazanımlardan bazıları şunlardır:

- Demokrasinin temel ilkelerini açıklar.
- Demokrasi kültürünün demokratik sistemin işleyişindeki rolünü değerlendirir.
- İnsan hak ve özgürlüklerinin anlamını ve özelliklerini kavrar.
- Hak ve özgürlüklerini kullanmak için kendini sorumlu hisseder.
- Kendisini ilgilendiren konularda demokratik karar alma süreçlerine katılır.
- Çeşitliliğin barış içinde varlığını sürdürebilmesi için önyargı, sosyal dışlama ve ayrımcılığa karşı çıkar.
- Okul ve yakın çevresindeki çatışmalara şiddet içermeyecek şekilde çözüm önerileri geliştirir.

Bu kazanımların yanı sıra demokrasi, hukukun üstünlüğü, çoğulculuk, insan hakları, eşitlik, özgürlük, aktif vatandaş, katılım, özgür ve özerk birey, çeşitlilik, toplumsal cinsiyet, ayrımcılık, barış, uzlaşma ve fanatizm gibi kavramlar öğretim programı içeriğindeki temalarda mevcuttur. Ayrıca analiz, çıkarımda bulunma, eleştirel düşünme,

araştırma, yorumlama, empati, sosyal katılım, girişimcilik, haklarını kullanma, karşılaştırma, sosyal uyum, birlikte yaşama, gözlem, problem çözme ve uzlaşma gibi beceriler de yer almaktadır. Bunlara ek olarak eşitlik, özgürlük, adalet, etik değerlere bağlılık, sorumluluk, hoşgörü, barış, onur, yardımseverlik, özgüven, dayanışma, özsaygı ve evrensel değerlere duyarlı olma gibi değerler de bulunmaktadır.

Ortaöğretim Sosyal Etkinlik Dersi Öğretim Programı (Seçmeli - 9. Sınıf, 10. Sınıf, 11. Sınıf ve 12. Sınıf)

Dersin genel içerik ve kapsamına bakıldığında dersin temel amacı, sosyal yaşamda ilişkilerin sağlıklı olması için bireye birtakım beceriler kazandırmaktır. (MEB, 2009). Demokratik değer, istenen özelliklerden sadece biridir ama görülmektedir ki elde edilen bu değer ve beceriler, dolaylı olarak demokrasi bilincine hizmet etmektedir. Ayrıca toplum bilincinin yeşermesine önemli bir katkısı olduğu da düşünülmektedir.

Ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı (12. Sınıf)

Bu dersin kapsamında Osmanlı ile başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile nihayete eren Kurtuluş Savaşı süreci, anlaşmalar, inkılaplar, 2. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye ve Dünya ilişkileri üzerinde durulmuştur. 1960 dönemi Türkiye dış politikası, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmeler ele alınırken, 1990 yılı ile birlikte ülkemizde yaşanan ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel gelişmeler incelenmektedir.

3. Ünite olan “Atatürkçülük ve Türk İnkılabı” başlığı altında (MEB, 2018d) Atatürk ilke ve inkılapları, anayasal ve hukuksal süreçler, hukuksal değişimin toplum içinde yarattığı etkiler, sosyal, ekonomik ve sağlık alanında yapılan inkılap çalışmaları ele alınmaktadır.

2.3. Bilişsel Yapı

Bilişsel yapı insanların bilgiyi yorumlamak ve işlemek için kullandığı zihinsel prosedürlerdir. Bilişsel yapı hiyerarşik bir bilgi organizasyonuna sahiptir. Kavramlar arasında oluşan ilişkiler bilginin bu çerçevesi içerisinde düzenlenir. Yeni bilgilerin öğrenilmesi ve mevcut bilgilerin hatırlanması bilişsel yapı sayesinde olmaktadır. Bilişsel yapı hiyerarşisinin en üstünde, yaygın olarak bilinen ve aynı zamanda hatırlanması en kolay olan kavramlar bulunur (Şener, 2019). Ausubel ve Robinson (1969), bilişsel yapıyı "Öğrenenin herhangi bir zamanda erişebileceği gerçekler, kavramlar, önermeler, teoriler ve ham algısal veriler" şeklinde tanımlar. Belirli bir alandaki fikirlerin bireyin zihninde düzenlenme ve bağlantılanma şekli olarak da tanımlanan bilişsel yapının önemi çok sayıda araştırma çalışmasıyla fazlasıyla kanıtlanmıştır. Bu yapılar hem anlamlı öğrenmenin hem de eğitim kazanımlarının akılda

tutulmasının temelini oluşturur (Shavelson, 1974; Snow ve Lohman, 1989). Ausubel (1963), mevcut bilişsel yapı açık, istikrarlı ve uygun şekilde organize edilmişse, yeni konunun öğrenilmesi ve akılda tutulması kolaylaştığını belirterek bilgi edinmede birincil unsur olarak bilişsel yapının önemini vurgulamıştır. Kararsız, belirsiz, düzensiz veya kaotik bir şekilde organize edilmiş içerik öğrenme ve akılda tutmayı engeller.

Piaget, bilişsel yapının temelini oluşturan bu olguyu “şema” kavramıyla tanımlamıştır. Ona göre, zihin dış dünyadaki nesneleri ve olayları belirli bir çerçeveye, yani şemalara göre yapılandırır. Şemalar, düşünce ve eylemi birlikte içeren bilişsel unsurlardır. Zihin, algıladığı tüm bilgileri bir görüntü ya da zihinsel tasarım şeklinde kaydederek organize eder (Tamer vd., 2015).

Farklı insanlar bilişsel yapılarında farklı özellikler sergileyebilirler. Çünkü insanlar eğitim geçmişleri, yaşam deneyimleri, zihinsel süreçleri ve bilgiyi akılda tutma yetenekleri açısından birbirlerinden farklı olsa da tüm insanlar bilişsel yapının belirli genel özelliklerini paylaşırlar. Bilgi sistemlerini oluştururken, verileri hiyerarşik bir biçimde düzenlemek ve genel kavramların hatırlanmasını kolaylaştırmak gibi özellikler dikkate alınması gereken önemli faktörlerdir (Uçak ve Güzeldere, 2006).

Ercan ve diğerlerinin (2009) araştırma sonuçları, öğrencilerin bilişsel yapılarında konu ile ilgili hangi kavramların bulunduğunu ve bu ilişki ile bağlantıların nasıl oluştuğunu belirlemek için ön ve son testlerin kullanılabileceğini göstermiştir. İki testin farklılıkları bize bazı kavramsal değişim fikirleri sağlamış ayrıca ilgili kelime ve kavramların özellikleri incelendiğinde bazı kavram yanılgılarına rastlanmıştır. Araştırmanın bulguları ayrıca Kelime İlişkilendirme Testinin (KİT) son derece kullanışlı, aynı zamanda teşhis edici bir ölçme ve değerlendirme yöntemi olduğunu ortaya koymuştur. KİT, kişinin bilişsel yapılarını, fikirler arasındaki ilişkiyi ve zihinde oluşan bilgi şemasını, bu kavramların anlamlı olup olmadığını ve hafızaya yerleşip yerleşmediğini belirlemek için kullanılır (Bahar vd., 1999). Bu noktada bireylerin bilişsel yapılarının ortaya çıkarılmasında KİT’in oldukça yaygın bir şekilde kullanıldığı söylenebilir.

2.4. İlgili Araştırmalar

2.4.1. Yurt içinde yapılan araştırmalar

Demokrasi eğitimi ile ilgili alan yazın incelendiğinde konu ile ilgili çeşitli çalışmalara rastlanmaktadır. Göney’in (2021) araştırmasında, ortaokul öğrencilerinin demokrasi

algılarının yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Araştırma, demokrasi eğitiminde Sosyal Bilgiler dersinin önemli bir rol oynadığını ve bu dersin kitaplarındaki demokrasi kazanımlarının yer aldığı ünitelerin yeniden düzenlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, demokrasinin ortaokul öğrencileri tarafından bir yaşam biçimi olarak benimsenmesi gerektiği, uygulamaya yönelik etkinliklerde ve çevresel faktörlerde sorunlar yaşandığı belirtilmiştir. Araştırma, demokrasi eğitimiyle ilgili sorunların çözümünde okul, aile ve öğrenci çevresiyle ilgili çalışmaların yapılmasının gerekli olduğu sonucuna varmıştır. Akçeşme ve Fidan'ın (2021) araştırmasında, katılımcı öğretmenlerin büyük bir kısmı, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersine ait kavramların küçük yaşlarda öğrenilmesinin birey üzerinde önemli bir etki yaratacağını ifade edilmiştir. Öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkokul programında devam etmesi halinde, içeriğinin uygulamaya yönelik ve yaparak-yaşayarak öğrenmeye dayalı olarak yeniden düzenlenmesi gerektiği ve öğrencileri aktif kılacak bir içerikle öğretim programında yer almasının önerildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ekici ve Dünder (2018) araştırmalarında, ortaokul öğretim programlarında demokrasi eğitimi temel alan kazanımların öğretmenler tarafından yetersiz bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Akan ve Akın'ın (2020) lise öğrencilerinin demokrasi bilincini farklı faktörlere göre incelediği araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin cinsiyet farklılığının, ailelerinin gelir düzeylerinin, köyde veya kentte yaşamalarının ve ebeveyn tutumlarının demokrasi bilinç düzeylerinde herhangi bir fark yaratmadığı ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin başarı seviyeleri ve eğitim görmekte oldukları okul türleri ise demokrasi bilinç seviyesinde anlamlı bir etkiye sebep olmaktadır. Fen ve Anadolu liselerine giden öğrencilerin demokratik farkındalık düzeyleri daha yüksektir çünkü fen ve Anadolu liselerinde eğitim gören öğrenciler, daha iyi bir eğitim aldıkları için meslek liseleri ve düz lisede eğitim görenlere göre daha başarılı olmaktadır ve demokratik değerler iyi eğitilmiş öğrencilerin bulunduğu bir okulda daha iyi yaşanabilmektedir.

Yılmaz ve Akgün (2019) ise araştırmalarında okullarda öğrencilere kazandırılan demokrasi olgusunun bireye eşitlik, hak arama, adil olma, bağımsız ve özgür olma, sosyal adalet, hoşgörü ve saygı gibi evrensel değerleri edindirdiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca ortak karar alabilme, kendi kararını verebilme, yönetime katılabilme ve özgüvenli geliştirme gibi birtakım demokratik vatandaş davranışları içeren değerleri kazandırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Durdi ve Erdemir (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, Sosyal

Bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin görüşleri incelenmiş ve İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersinin içeriğinin soyut nitelikte olduğu ve ders konularının ilköğretim seviyesine uygun düşmediği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada, ders saatinin artırılması ve bu dersin sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, içeriğin öğrenci seviyesine uygun ve somut hale getirilmesi, ders süresinin uzatılması ve öğrenci merkezli etkinliklerin programa entegre edilmesi gibi çeşitli öneriler de sunulmuştur. Taze ve Aktın'ın (2019) araştırmasında öğretmenlerin demokrasinin benimsenerek, yaşatılarak ve örnek olunarak öğretileceğine ilişkin farkındalıklarının yüksek olduğu vurgulanmıştır. Aynı zamanda öğretmenlerin kendilerini yüksek oranda demokratik tutum ve değerlere sahip bir birey olarak algıladıkları görülmüştür. Bununla birlikte araştırma bulguları öğretmenlerin sınıfta aktif öğretim yöntem ve tekniklerini ve materyalleri kullanma ve sınıf dışı çeşitli kurum ve kuruluşlarla ve sivil toplum örgütleriyle iş birliği yapma oranlarının düşük olduğunu ortaya koymaktadır. İzgar (2017) araştırmasında 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi öğretim programı ile ders kitabını yapılandırmacı yaklaşım kapsamında incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğretim programında amaçlanan kazanımların, ders kitabının ünite ve konularında yer alan okuma parçaları ve bu okuma parçalarına dayalı sorularla öğrencilere aktarılamaya çalışıldığı, bunun dışında başka bir etkinliğe rastlanmadığı görülmüştür. Diğer taraftan, Şahin ve Kılıç (2021) demokratik yaşama dayalı öğrenme modeline göre yapılandırılan Demokrasi ve İnsan Hakları dersinin öğrencilerin demokrasi algıları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışma bulguları, öğrencilerin demokrasinin gerekliliği konusunda hem olumlu hem de olumsuz görüşlere sahip olduklarını, halkın egemenliği ile demokrasinin uygulama durumu hakkında dönem başındaki olumsuz bakış açılarına kıyasla, dönem sonunda olumlu bir değişim yaşandığını göstermiştir. Bu model doğrultusunda düzenlenen dersin, öğrencilerin demokrasi algılarına olumlu bir katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaldırım (2005) öğrencilerin demokrasiyi nasıl algıladıklarına dair bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmanın amacı ilköğretim 8. sınıfa giden öğrencilerin Sosyal Bilgiler öğretim programında öğretilen demokrasi kavramlarını nasıl anladıklarını tespit etmektir. Ankara'da 12 okuldaki 464 sekizinci sınıf öğrencisini kapsayan çalışmada öğrencilerin demokrasi hakkında ne düşündüklerini öğrenmek için bir anket uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda demokrasi kavramı içerisinde eşitlik, siyasi partiler, özgürlük ve milli egemenlik ile ilgili bazı konuların öğrenciler tarafından yanlış anlaşıldığı ve ebeveynlerin eğitim düzeyinin öğrencilerin demokrasiye bakış açısı üzerinde büyük etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Karahan'ın (2009) araştırmasının hedef kitlesini ortaöğretime devam eden lise öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin demokrasi ve onun yol gösterici ilkeleri hakkında basmakalıp bilgilere sahip oldukları ve bilginin uzun vadede uygulanabilirliği konusunda ciddi zayıflıkların olduğu görülmüştür. Ayrıca öğrencilerde, tarihteki demokrasi fikirlerinin günümüz demokrasisiyle olan bağlantıları ilişkilendirme açısından da bilgi ve tutumun zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Korkmaz ve Erden'in (2013) araştırmasının sonucunda ortaya çıkan bulgular bir bütün olarak ele alındığında demokratik bir eğitim ortamında eğitim programlarının öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve güçlü yönlerine göre şekillendirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Eğitim programları gerçek dünyadaki durumlara uygulanabilir olmalı, aktif öğrenme etrafında inşa edilmeli ve demokratik yaşam için gerekli bilgi, yetenek ve davranışları kazandırmalıdır. Ayrıca öğrencilerin öğretimle ilgili karar alma süreçlerine aktif olarak katılmaları gerekmektedir.

Kuş ve diğerlerinin (2011) yaptığı araştırmaya göre Türkiye'de uygulanan öğretim programları içeriğinde "demokrasi eğitimi" başlıklı konular yer almaktadır. Araştırmada demokratik davranışlar yalnızca bu programlardaki yasal düzenlemelerle ve öğrencilere demokrasiye ait değerlerin anlamlarını öğreterek kazandırılmaya çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca demokrasinin öğrenilebilen bir yaşam tarzı olmasına rağmen yalnızca öğretim faaliyetleriyle sınırlandırılmasına da vurgu yapılmıştır.

2.4.2. Yurt dışında yapılan araştırmalar

Demokrasiyi topluma kazandıracak en etkin yol eğitimidir. Demokrasi eğitiminde, birey hak ve özgürlüklerinin, demokrasi ilke ve kurallarının öğretim programlarında gizil ya da açık bir şekilde aktarılmasıyla çocukların demokrasi bilincini kazanmaları amaçlanır. Farklı devletlerin öğretim programlarının incelenmesi ve dikkate alınması, farklı bir perspektif ile demokrasi bilinci oluşturma hususunda başarı sağlayacaktır. Dolayısı ile başka devletlerin öğretim programları kapsamında olan demokrasi eğitiminin kazanım ve içeriklerinin incelenmesi, Türkiye'nin demokrasi eğitiminin revize edilmesine destek verir (Ekici ve Dündar, 2018).

Eğitimin demokrasiyi desteklediği gibi demokrasi de eğitimi desteklemektedir. Stasavage (2005), çalışmasında Afrika ülkelerinde çok partili hayata geçişin eğitime yapılan harcamaların artmasına neden olup olmadığını araştırmış ve demokratik olarak seçilmiş

Afrika hükümetlerinin ilköğretime daha fazla harcama yaptığına dair açık kanıtlar bulmuştur. Demokrasi, Afrika da dâhil olmak üzere dünya genelinde birçok uluslararası kuruluş ve ulusal hükümet tarafından siyasi kalkınmanın hedefi olarak görülmektedir. Harber (2002) çalışmasında demokrasinin Afrika'da yoksulluğun azaltılmasına yardımcı olmada otoriterlikten daha iyi bir seçenek olacağı ve eğitimin demokratik bir siyasi kültürün değer ve davranışlarını geliştirerek zaman içinde daha demokratik siyasi sistemlerin geliştirilmesine yardımcı olmada potansiyel olarak önemli bir rol oynayabileceğini savunmuştur. Afrika'daki bazı devletlerin eğitim sistemlerini demokrasiyi teşvik etmek için bilinçli ve planlı bir şekilde kullanmasına rağmen diğerlerinin daha az çaba sarf etmekte olduğunu ya da hiç çaba sarf etmediğini belirtir. Eğitimin demokratikleşme sorunlarına hızlı bir çözüm getiremeyeceğini ancak zaman içinde demokratik siyasetin daha destekleyici ve sürdürülebilir bir kültüre yerleşmesine yavaş yavaş yardımcı olabileceğini savunur.

Criddle ve diğerleri (2004) demokrasi eğitimi kapsamında eğitim programları ve bu programları oluşturmak için izlenen politikalar hakkında yaptıkları araştırmada Avusturalya'da demokrasi eğitimi konusunda ulusal bir müfredat sunulmasının bir sonucu olarak güç mücadelelerinin ortaya çıktığını ve bu mücadelelerin ulusal, eyalet ve yerel düzeylerde gerçekleştiğini ortaya koymuşlardır. Ayrıca çalışma, demokrasi eğitiminde beklentiler ve gerçekler arasında daha büyük bir uyum sağlanacaksa, eğitim programları geliştirme süreçlerinde kavramsallaştırmalar ve söylemlerin daha fazla uyum içinde olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Print'e (2000) göre her ülke, kendi vatandaşlarına demokrasi eğitimiyle ilgili değer ifadelerinin etkili olabileceği uygun eğitim politikalarını belirler. Örneğin Avustralya'da, "Öğrettiğimiz Değerler", "Oysa Halk.... Yurttaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi" ve en son "Demokrasiyi Keşfetmek" gibi özellikle demokrasi eğitimi alanında çok çeşitli politik girişimler bulunmaktadır. Tayland'da demokrasi değerleri Sekizinci Ulusal Sosyal ve Ekonomik Plan, Ulusal Anayasa ve Birinci Ulusal Eğitim Yasası'nda yer alırken, Japonya'da demokrasi değerleri eğitim bakanlığı tarafından belirlenen ve geliştirilen bir dersin içerisinde yer almaktadır. Ayrıca Tayvan ve Tayland'da ulusal eğitim programları, demokrasi eğitimi için gerekli konu ve değerleri açıkça belirlemiştir.

Osler ve Starkey'e (2006) ait 1995'ten 2005'e kadar İngiltere'deki demokratik eğitimi inceleyen araştırmada İngiltere'de vatandaşlık eğitim programının Temel Aşama 4'e kadar demokrasiden hiç söz etmediği sonucuna ulaşılmıştır. Demokrasi eğitimi 2002 yılında

yenilenen ulusal eğitim programında ilk defa kendine yer bulsa da sadece demokratik ve seçim süreçlerinde aktif rol oynamanın önemi, politik okuryazarlık ve sosyal ve ahlaki sorumluluktan bahsedilir. Kısaca İngiltere'de demokrasinin, eğitim programlarında yasal çerçeve içerisinde “derinlere gizlenmiş” olduğu söylenebilir. İngiltere'de hükümetin demokrasinin eğitimdeki önemini kabul etmedeki başarısızlığı öğrencilerin yönetim organlarına katılımı için yasal bir çerçeve bulunmaması gerçeğiyle doğrulanmaktadır.

Hope (2012) ise İngiltere’de 3 yıl süren araştırmasında okullarda verilen demokrasi eğitimin ve demokratik bir okul ortamının öğrencilerin okula olan aidiyetlerinin arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca böyle bir okulda öğrenim gören öğrencilerin “ben, biz ve onlar” kavramlarının bilincinde olduğuna ve eğitim ve öğretim sürecine daha fazla dahil olduğuna dair bulgular elde etmiştir.

Daher (2019), Filistin’de lise öğrencilerinin okullarındaki demokrasi eğitimi üzerine olan görüşleri hakkında yaptığı araştırmasında genel görüşün eğitimin yeterli olmadığı yönünde olduğunu belirlemiştir. Öğretmenlerin yetersiz demokrasi bilgisine sahip olmaları ve otoriter bir eğitimci anlayışı sergilemelerinin bu durumun temel sebebi olduğunu belirtmiş ve sağlıklı bir demokrasi eğitimi vermeyen okullarda öğrencilerin eleştirel düşünme dâhil birçok konuda yeterli gelişim gösteremediğini tespit etmiştir. Benzer bir tespit ise İsmail vd. (2017) tarafından Mısır’da yapılan bir araştırma sonucunda yapılmıştır. Bu çalışmada öğrencilerin analiz etme, değerlendirme ve kendi öğrenmelerine yönelik yansıtıcı olmayı öğrenirken eleştirel düşüncelerini kolaylaştırma gibi yeteneklerin demokrasi eğitimi ile mümkün olduğu belirtilmiştir.

Perliger vd. (2006) ise İsrail’de birçok farklı okul türünde toplamda 820 lise öğrencisi üzerinde yaptığı çalışma sonucunda sınıf ikliminin öğrencilerin demokratik tutumlarında yadsınamaz bir rol oynadığı ve demokrasi eğitimi derslerinin öğrencilerin demokrasi eğilimlerinin geliştirmelerine yardımcı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bulgular doğrultusunda demokratik bir sınıf ortamı ve demokrasi eğitimi derslerinin öğrencilerde siyasi yeterlilik, siyasi katılım ve demokratik yönelimler hakkında olumlu etki bıraktığını belirtmiştir.

Endonezya’da yürütülen bir çalışmada ise Endonezyalı öğretmenlerin, öğrencilerin özellikle anlamlandırma ve problem çözme yeteneklerini geliştirmede eksik olduğunu belirtilmiş ve bu durumu temel sebebinin öğretmenlerin öğrencilere yeterli düzeyde

demokratik öğrenme ortamı sağlamamış olması olarak tespit edilmiştir. Öğrencilerin bu konudaki görüşleri alınmış ve elde edilen veriler sonucunda öğrencilerin demokratik sınıf uygulamasına ilişkin algılarının, öğretmenlerin öğrencilere görüş veya sorularını ifade etme fırsatları vermesi, araçları veya diğer okuma kaynaklarını kullanma özgürlüğü tanınması, sunum sırasında öğrencileri çürütmemesi, öğrencilere çalışma kağıdı üzerinde kendi yöntemleriyle çalışma özgürlüğü sağlaması, öğrencilerin puanlarını eleştirmesine olanak sağlaması, tartışma olanağı sağlaması, öğrencilere grubun zor durumdaki diğer üyesine yardım etme fırsatı vermesi ve sınıfta öğrenci ayrımı yapmaması olarak belirlenmiştir. Öte yandan demokratik sınıfın özelliklerine uymayan öğretmen eylemleri, öğretmenlerin tüm öğrencilerin sunumları hakkında yorum yapmaması, yalnızca hata yapan öğrenciler hakkında yorum yapması ve öğrencilere dersin sonunda görüşlerini veya sonuçlarını ifade etme fırsatlarını sağlamaması olarak tespit edilmiştir (Johar vd., 2017).

Singapur’da yürütülen bir araştırma sonuçları, öğrencilerin ortaya koyduğu yetersiz ve yüzeysel demokrasi anlayışının demokrasinin yalnızca resmi düzeyde mevcut olmasına ve halkın ciddi bir katılımının bulunmamasına neden olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmaya göre toplumsal ihtiyaçların bireysel ihtiyaçlardan üstün tutulması, Asya değerlerinin ayırt edici bir özelliği olsa da demokratik ölçütlere göre uzlaşmadan doğan bir ortak görüşle desteklenmelidir. Öğrenciler arasında eksik olan şey tam da bu uzlaşma unsurudur. Öğrenciler arasındaki bu Asya demokrasisine özgü olası bir uzlaşma, otoriteye saygıdan ziyade bir boyun eğme göstergesidir. Sosyal bilgiler öğretim programı öğrencilerde demokratik bir toplum inşa etmek için gerekli becerileri geliştirme görevinde eksik kalmaktadır ve bu öğretim programının güncellenmesi gerekmektedir (Sim ve Krishnasamy, 2016).

Mathé (2019) Norveç’te yürüttüğü çalışmada lise düzeyindeki sosyal bilgilerde demokrasi ve siyaset temasını incelemiştir. Bulgular, öğrencilerin demokrasi ve siyaseti hem hükümet ve diğer siyasi kurumların yukarıdan aşağıya kavramları hem de demokratik siyasetin tartışmalara ve diğer kurumsal olmayan yönlerine odaklanan aşağıdan yukarıya perspektifler açısından algıladıklarını göstermektedir. Ayrıca bulgular, öğrencilerin sosyal bilgileri, kendilerini günümüz ve gelecekteki vatandaşlık becerilerine hazırlama açısından değerli olarak algıladıklarını ve dersten aldıkları zevkin ve aldıkları eğitimin bu algılarla en güçlü şekilde ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bir diğer kuzey Avrupa ülkesi olan Danimarka’daki eğitim sisteminin ilköğretim seviyesinde önemli bir özelliği, demokrasinin öğrencilerin eğitim süreçlerine entegre edilmesi

gerektiği inancıdır. Bu yaklaşımın altında yatan düşünce, demokrasiyi, özellikle demokratik değerleri öğretmek ve öğrencilere sınıfta demokratik haklar ve sorumluluklar tanıyarak, onların aktif demokratik vatandaşlar olmaları için gerekli fırsatları sağlamaktır. Danimarka okullarında demokrasi eğitiminde temel araç, vatandaşlık eğitimidir. Vatandaşlık eğitimi, temel olarak öğrencilerin katılım yoluyla demokrasiyi deneyimledikleri bir ortam oluşturmayı amaçlar. Danimarkalı öğrenciler, okul düzeyinde, seçilmiş öğrenci konseyleri ve okul komiteleri aracılığıyla demokratik karar alma süreçlerine katılırlar. Bu komiteler, öğrencileri etkileyen önemli kararlar üzerinde yetki sahibidir. Bu, okul müfredatında iki yönlü bir strateji olarak tanımlanabilir. İlki, insan hakları, hukukun üstünlüğü, anayasal haklar ve sorumluluklar gibi demokratik bilgi ve değerlerin öğretilmesi ve öğrenilmesidir. Bu, demokrasiyi bir yönetim şekli ve bir yaşam tarzı olarak kabul eder. İkincisi ise, öğrencilere hem resmi öğrenim deneyimleri hem de tartışmalı konuları ele almalarına olanak tanıyan açık fikirli sınıflar aracılığıyla eğitim sistemi içinde demokrasiyi tecrübe etme fırsatları sunmaktır (Print vd., 2002).

BÖLÜM 3

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, katılımcılar, veri toplama araçları, verilerin analizi başlıklarına yer verilerek bu başlıklar hakkında açıklamalar yapılmıştır.

3.1. Araştırma Modeli

Ortaöğretim öğrencilerinin demokrasi kavramına yönelik bilişsel yapılarının demokrasi ve insan hakları dersi öğretim programı kapsamında incelenmesi hedeflenen bu çalışma tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Karasar'a (2020) göre tarama modeli, halihazırda olmuş ve bitmiş ya da hala devam etmekte olan bir durumu doğru bir biçimde betimlemeyi hedefleyen bir araştırma modelidir. Tarama modelinde veri analizi ve yorumlamaya ek olarak sonuçların değerlendirilmesi ve yeni durumların uygulanması gibi adımlar da kapsanarak genel sonuçlara ulaşmak amaçlanmaktadır (Şen, 2005). Eğitim bilimlerinde yapılan bilimsel araştırmalarda tarama modeli oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Örneğin Karadağ (2010) 2003 ve 2007 yılları arasında eğitim bilimleri alanında yürütülen doktora tezlerinde kullanılan araştırma modellerini incelediği çalışmasında, toplamda 324 doktora tezini incelemiş ve en çok kullanılan ikinci araştırma modelinin %34 ile tarama modeli olduğunu tespit etmiştir.

3.2. Katılımcılar

Araştırmada yer alacak katılımcılar iki aşamada belirlenmiştir. Katılımcıları belirlemenin ilk aşamasında amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yaklaşımda temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan durumların çalışılmasıdır. Bu ölçüt daha önceden araştırmacı tarafından oluşturulur (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu araştırmada ölçüt ortaöğretim kademesinde seçmeli bir ders olan İnsan Hakları ve Demokrasi dersini almış olmak ve başarıyla tamamlamış olmaktır. Dolayısıyla araştırmanın katılımcıları belirlenirken ilk olarak Konya ilinde yer alan ve İnsan Hakları ve Demokrasi dersini veren okullar belirlenmiştir. Çalışma grubu belirlemenin ikinci aşamasında ise belirlenen bu okullardan hangilerinin çalışma grubunda yer alacağının tespiti. Bu noktada okulların tespitinde kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çünkü araştırmalarda maliyet ve ulaşılabilirlik dikkate alınması gereken önemli bir husustur. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme bir taraftan araştırma maliyetini düşürür diğer taraftan zaman açısından hız, kolaylık ve pratiklik kazandırır (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Bu araştırmanın katılımcıları 2023 – 2024 eğitim öğretim yılında ortaöğretimde öğrenim görmekte olan öğrencilerden önceki eğitim öğretim yıllarında seçmeli bir ders olan ortaöğretim demokrasi ve insan hakları dersini almış ve bu dersi başarı ile tamamlamış olanlardan oluşmaktadır. Katılımcılar Konya ilinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olan ve seçmeli bir ders olan ortaöğretim demokrasi ve insan hakları dersini veren dört farklı liseden gönüllülük esasına göre seçilmiştir. Gönüllülük esasına dayanarak toplamda 638 öğrenciye kelime ilişkilendirme testi uygulansa da bu testlerin 92 tanesinin boş olması, yazıların okunamaması ve konu ile alakasız cevaplar verilmiş olması gibi sebeplerden dolayı toplamda 546 adet öğrenciden veri toplanabilmiştir. Kelime ilişkilendirme testi uygulanan 546 öğrencinin 269'u kız 277'si erkektir. Bu öğrencilerin 423'ü 11. sınıfta, 123'ü 12. sınıfta eğitim görmektedir. Öğrencilerin hepsi, daha önceki eğitim-öğretim yıllarında ortaöğretim insan hakları ve demokrasi dersini almış ve başarı ile geçmiş öğrencilerdir.

3.3. Veri Toplama Araçları

3.3.1. Kelime ilişkilendirme testi (KİT)

Araştırmanın ilk veri kaynağı, çalışmanın katılımcıları olarak belirlenen ortaöğretim öğrencileridir. Katılımcıların bilişsel yapılarını tespit edebilecek veriler Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) ile toplanmıştır. Söz konusu test Ek-1'de sunulmuştur. KİT, belirlenen anahtar bir kavramla ilgili olan diğer kavramların belirli bir süre içerisinde ilişkilendirilmesini sağlayan bir yöntemdir. Bu yöntemle bireylerin bilişsel yapısındaki kavramlar arasındaki ağ ortaya çıkarılabilir. Bir kavramın anlaşılma düzeyi, sağlanan yanıtların miktarına ve niteliğine bakılarak değerlendirilebilir. Ayrıca kavram yanılgıları da ortaya çıkartılabilir (Sucu, 2021). Özellikle son yıllarda araştırmacılar, öğrencilerin sadece bilgiye sahip olmalarını değil, aynı zamanda öğrencilerin farklı bilgi ve kavramlar arasındaki ilişkileri, bilişsel yapıları, mevcut bilgileriyle yeni bilgileri bağdaştırma ve anlamlı bir şekilde öğrenme yeteneklerini değerlendiren yöntemlere odaklanmışlardır (Ercan vd., 2009). Bu yöntemlerden biri olan KİT'in uygulanmasıyla, elde edilecek verilerin yapısı, niteliği ve sayısal bulguları açısından araştırma yapılan konuyla ilgili yüzeysel ancak daha kapsamlı bir bilgi ağına ulaşılabilir (Taşdere vd., 2014).

Bu yöntemde öğrenci, genellikle 30 saniye olan bir süre boyunca bir konuyla ilişkili belirli bir anahtar kavram için aklına gelen fikirlere yanıt verir. Öğrencinin uzun süreli bellekten sırayla yanıt verdiği herhangi bir kavramın, bilişsel yapıdaki kavramlar arasındaki anlamsal yakınlık ve bağlantılara işaret ettiği düşünülmektedir. Anlamsal yakınlık ya da

anlamsal mesafe etkisi, bellekteki iki kavram mesafe olarak birbirine ne kadar yakınsa o kadar yakın ilişkili olduğunu ifade eder. Bunun nedeni, hatırlama sırasında zihinsel aramaların daha hızlı olması ve her iki kavramla ilgili bir cevaba daha çabuk ulaşılmasıdır (Özatl, 2006).

3.3.2. Öğretim programı inceleme formu

Araştırmanın ikinci veri kaynağı Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın resmi internet sitesinde yayımlanan Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersi Öğretim Programıdır (MEB, 2013). Bu kaynaktan veri toplayabilmek için araştırmacı tarafından bir form (Öğretim Programı İnceleme Formu) geliştirilmiştir. Bu form, söz konusu öğretim programında yer alan boyutların (kazanımlar, içerik, öğrenme-öğretme süreci, ölçme-değerlendirme) her birini ayrı ayrı analiz etme imkânı sağlayan sütun ve satırlardan oluşmaktadır. Formun geliştirilme sürecinde iki program geliştirme uzmanından görüş alınmıştır. Formun son hali, uzman geri bildirimleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Söz konusu form Ek-2'de sunulmuştur.

3.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada ilk olarak demokrasi ve insan hakları dersini veren ortaöğretim okulları belirlenmiştir. Daha sonra bu okullarda adı geçen dersi alan ve başarıyla tamamlayan ve araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen öğrenciler belirlenmiştir. Katılımcı olarak belirlenen öğrencilere, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığının 14/07/2023 tarih ve 2023/352 nolu etik kurulu kararı ve Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Teknoloji Genel Müdürlüğü'nün 21/01/2020 tarih ve 1563890 sayılı genelgesine istinaden Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün 29/08/2023 tarih ve 82373463 sayılı araştırma izini onayı ile KİT uygulanmıştır. Söz konusu etik kurul izni Ek-3'te, alınan araştırma izni Ek-4'de sunulmuştur. Uygulanan kelime ilişkilendirme testinde öğrencilerin gönüllü katılımı esas alınmıştır. İlgili testte, öğrencilerden sadece sınıf düzeyleri ve cinsiyetleri hakkında bilgi istenmiştir. Kelime ilişkilendirme testinin uygulanmasında, öğrencilere demokrasi kelimesini gördüklerinde veya duyduklarında akıllarına gelen ilk 10 kelimeyi alt alta yazmaları istenmiştir. Bu testin uygulanma süresi 30 saniye olarak belirlenmiştir. Verilen sürenin sonunda öğrencilere dağıtılan KİT formları, araştırmacı tarafından analiz edilmek üzere toplanmıştır.

Araştırmada ikinci olarak, Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersi Öğretim Programından (MEB, 2013) veri toplayabilmek için söz konusu öğretim programı, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın resmi internet sitesinden

(<https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/202211310021936-Demokrasi%20Program.pdf>) elde edilmiştir. Programdan elde edilen veriler, öğretim programı inceleme formu yoluyla toplanmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

İlk olarak KİT uygulanan 638 öğrencinin verdiği cevapların tamamı incelenmiş ve boş olan, yazısı okunamayan, konu ile alakasız cevaplar verilen ve buna benzer sebeplerden dolayı veri elde edilemeyen toplam 92 adet KİT veri analizinden çıkartılmıştır. Dolayısıyla 546 adet KİT analiz edilmiştir. Analizde her bir öğrencinin verdiği tüm cevaplar tek tek kaydedilerek frekans tablosu oluşturulmuştur. Tabloda, verilen cevaplar, frekansına göre büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır. Bir sonraki adımda öğrencilerin KİT'e verdiği cevaplar demokrasi ile alakalı olanlar ve olmayanlar olmak üzere 2 farklı frekans tablosu daha oluşturularak ayrılmıştır. Bu iki tabloda da verilen cevaplar frekanslarına göre sıralanmıştır. Öğrencilerin bilişsel yapılarını belirleyebilmek için, oluşturulan tablolara göre Bahar ve diğerlerinin (1999) ortaya koyduğu “Kesme Noktası” tekniği kullanılmıştır. Kesme Noktası tekniğine göre bilişsel ağ hazırlanmıştır. Bu tekniğe göre frekans tablosundaki her kavram için kesme noktası, en sık verilen yanıtların frekansına göre belirli bir değer kullanılarak oluşturulmuştur. Bahar ve Özatlının (2003) belirttiği gibi kavram ağının ilk bölümü bu değerlerin üzerinde olan kavramlardan oluşmaktadır. Daha sonra süreç, kesme noktasını periyodik olarak daha aşağıya taşıyarak verilen cevapların kesme noktası 5'ten fazla olanların her biri kavram ağında görünene kadar devam etmiştir. Kesme noktaları 400 ve üzeri, 250 - 399 arası, 200 – 249 arası, 150 – 199 arası, 50 –99 arası ve 5 – 49 arası olarak belirlenmiştir. Kesme noktası 0 – 4 arası olan kelimeler çok fazla olduğundan kavram ağlarına dâhil edilmemiştir.

İkinci olarak Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programı doküman analizi tekniğine göre çözümlenmiştir. Morgan (2022), birçok açıdan oldukça yararlı bir yaklaşım olmasına rağmen araştırmalarda olması gerektiğinden daha az kullanıldığını belirtse de son zamanlarda özellikle sosyal bilimlerdeki araştırmalarda kullanımı artan doküman analizi, araştırma verilerinin temel kaynağı olarak bir dizi belgenin toplanması, gözden geçirilmesi ve sorgulanması olarak tanımlanmaktadır (Sak vd., 2021). Dokümanlar araştırmalar için uzun zamandır hayati öneme sahiptir. Doküman çeşitleri arasında yasal metinler, gazeteler, mektuplar, dergiler, çizelgeler, istatistikler, röportajlar, kamu kayıtları, okul kayıtları, resimler, videolar ve mesajlar yer alabilir (Kıral, 2020). Arka

plan ve içerik, tamamlayıcı veriler ve diğer veri kaynaklarından elde edilen sonuçlar, doküman analizi ile doğrulanmaktadır. Dahası, olayların takip edilemediği veya bilgi verenlerin ayrıntıları atladığı durumlarda dokümanlar en iyi veri toplama kaynağı olabilir (Bowen, 2009). Bu araştırmada doküman analizi tekniği kullanılarak öğretim programında yer alan kazanım, içerik, öğrenme öğretme süreci ve ölçme değerlendirme boyutları ayrı ayrı incelenip demokrasi ile ilgili kavramlar belirlenmiştir. Belirlenen kavramlar öğretim programı içeriğindeki toplam frekanslarına göre sıralanarak tablo oluşturulmuştur. Tabloda demokrasi ile ilgili kavramların hem toplam frekansları hem de kazanım, içerik, öğrenme öğretme süreci ve ölçme değerlendirme boyutlarının frekansları ayrı ayrı belirtilmiştir.

Son olarak elde edilen veriler ışığında ortaöğretim öğrencilerinin demokrasi ile ilgili bilişsel yapılarında yer alan kelimeler ile ortaöğretim insan hakları ve demokrasi dersi öğretim programında yer alan kavramlar eşleştirilerek tablo ile görselleştirilmiştir. Tablo üç ana sütundan oluşmaktadır. İlk sütunda, öğretim programında yer alan demokrasi ile ilgili kavramlar, ikinci sütunda eşleşme ve üçüncü sütunda öğrencilerin demokrasi ile ilgili ürettikleri kelimeler yer almaktadır.

3.6. Geçerlik - Güvenirlik

Geçerlik ve güvenirlik kavramları nicel veya nitel araştırmalarda olması fark etmeksizin bilimsel araştırma sürecinin temel öğelerindendir. Araştırma bulgularının bilimsel temellere dayandığını kanıtlamak için bu süreçte, araştırmacıların bulgularını hangi kriterleri dikkate alarak elde ettiklerini açıklaması çok önemlidir (Arslan, 2022). Araştırmacıların, çalışmalarının inandırıcılığını göstermek için gereken önlemleri almaları, araştırma sürecini ve verileri açık ve ayrıntılı bir şekilde açıklamaları ve yeterli sayıda örneklem seçmeleri gerekir (Başkale, 2016). Bu araştırmada çalışma grubu olarak 636 ortaöğretim öğrencisi belirlenmiş ve toplamda 546 öğrenciden sağlıklı veri toplanmış ve bulgular açıkça belirtilmiştir. Yürütülen araştırmanın geçerli olabilmesi için araştırmacının en yüksek seviyede tarafsız olması gereklidir. Geçerliliğin sağlanabilmesi için ölçüt olarak araştırmada elde edilen verilerin objektif bir şekilde raporlanması ve bu verilere nasıl ulaşıldığının açıkça belirtilmesi söylenebilir (Yıldırım, 2010). Araştırmalarda Miles ve Hubberman (1994) güvenirliliğin ölçülebilmesi için şu soruların sorulması gerektiği belirtir.

“1- Araştırma soruları açık mı ve araştırma modelinin özellikleri bunlarla uyumlu mu?”

2- Araştırmacıların çalışmadaki rolü ve durumu açıkça tanımlanmış mı?”

3- Bulgular veri kaynakları arasında anlamlı paralellik gösteriyor mu?”

Bu sorulara yanıtlar yöntem, bulgular ve sonuç kısmında açıkça verilmiştir. Diğer taraftan çalışmada KİT analizinin güvenilirliğini sağlayabilmek adına öğrenciler tarafından demokrasi anahtar kavramına cevap olarak verilen kelimeleri, araştırmacıyla birlikte bir eğitim bilimleri uzmanı farklı zamanlarda analiz etmişlerdir. Araştırmacı ve uzmanın analizleri sonucu oluşturulan kodlar birbirleri ile karşılaştırılmıştır. Kodlayıcılar tarafından oluşturulan kodlardan aynı olanlar görüş birliği, farklı olanlar görüş ayrılığı olarak tanımlanarak Miles ve Huberman'ın (1994) belirttiği $[Görüş\ birliği / (Görüş\ birliği + Görüş\ ayrılığı) \times 100]$ formülü kullanılarak araştırmanın güvenilirliği hesaplanmıştır. Yapılan hesaplama sonucunda analizin güvenilirliği % 91 olarak belirlenmiştir. Yine doküman incelemesi sonucu toplanan veri analizinin güvenilirliğini sağlayabilmek için öğretim programında yer alan demokrasi ile ilgili kavramların tespiti, araştırmacıyla birlikte bir eğitim bilimleri uzmanı tarafından farklı zamanlarda yapılmıştır. Araştırmacı ve uzmanın analizleri sonucu oluşturulan kodlar birbirleri ile karşılaştırılmıştır. Miles ve Huberman'ın (1994) belirttiği formül kullanılarak araştırmanın güvenilirliği hesaplanmıştır. Yapılan hesaplama sonucunda ikinci analizin güvenilirliği % 93 olarak belirlenmiştir.

BÖLÜM 4

4. BULGULAR

Bu bölümde ilk olarak Demokrasi ve İnsan Hakları dersi almış ortaöğretim öğrencilerin demokrasiyle ilgili bilişsel yapıları belirlenmiştir. Bilişsel yapı belirlenirken öğrencilere uygulanan Kelime İlişkilendirme Testinden elde edilen veriler kullanılmıştır. Bilişsel yapı oluşturulurken frekans sayısı 5'ten az olan kelimeler dikkate alınmamıştır. Ancak tablolarda bu kelimeler gösterilmiştir. İkinci olarak Demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programında yer alan demokrasiyle ilgili kavramlar ortaya çıkartılmıştır. Son olarak öğrencilerin demokrasiyle ilgili bilişsel yapılarının öğretim programında yer alan kavramlarla ilişkisi belirlenmiştir. Verilerin analizinde elde edilen bulgular tablolar ve kavram ağları ile gösterilmiştir. Kesme noktalarına ait kavram ağı renkleri Tablo 1' de sunulmuştur.

Tablo 1. Kesme Noktalarına Ait Kavram Ağı Renkleri

Kesme Noktası	Kavram Ağı
400 ve Üzeri	Siyah
250 ve Üzeri	Yeşil
200 – 249 Arası	Sarı
150 – 199 Arası	Mavi
100 – 149 Arası	Gri
50 -99 Arası	Mor
5 – 49 Arası	Kırmızı

Tablo 1'e göre şekillerde bulunan kesme noktası 400 ve üzeri olan kavramlar siyah, 250 ve üzeri olan kavramlar yeşil, 200 – 249 arası olan kavramlar sarı, 150 – 199 arası olan kavramlar mavi, 100 – 149 arası olan kavramlar gri, 50 – 99 arası olan kavramlar mor ve 5 – 49 arası olan kavramlar kırmızı ile gösterilmiştir.

4.1. Ortaöğretim Öğrencilerinin Demokrasiyle İlgili Bilişsel Yapıları

KİT sonucunda yapılan veri analizinde, öğrencilerin demokrasiyle ilgili 385 farklı kelime ürettikleri belirlenmiştir. Öğrencilerin demokrasi anahtar kavramına yönelik ürettikleri kelimeler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin demokrasi anahtar kavramına yönelik ürettikleri kelimeler

Demokrasi anahtar kavramına yönelik üretilen kelimeler	f	Demokrasi anahtar kavramına yönelik üretilen kelimeler	f	Demokrasi anahtar kavramına yönelik üretilen kelimeler	f
Adalet	410	Darbe	5	Genelge	1
Eşitlik	296	Avrupa	5	Tecrübe	1
Özgürlük	254	Çocuk hakları	4	Boşluk	1
Hukuk	237	Milliyet	4	İstatistik	1
Hak	194	Referandum	4	Memleket	1
Halk	157	Asker	4	Ölüm	1
Seçim	129	Kurum	4	Umut	1
Cumhuriyet	108	Hayvan	4	Yapı	1
İnsan	102	Erkek	4	Ordu	1
Yönetim	101	İlke	4	Zeka	1
İnsan Hakları	97	Tercih	4	Nesnel	1
Devlet	96	Medeniyet	4	Kânûn-ı Esâsî	1
Siyaset	94	Adliye	4	Sened-i İttifak	1
Saygı	93	Dava	4	Delege	1
Seçme	90	Katılım	4	Martin Luther King	1
Toplum	87	Rejim	4	Mücadele	1
Seçilme	84	Kalkınma	4	Başarı	1
Atatürk	76	Pusula	4	Fransa	1
Oy	71	Farklılık	4	NATO	1
Millet	67	Cesaret	4	Anket	1
Ülke	59	Disiplin	4	Geçmiş	1
Düşünce	58	Kura	4	İstek	1
Barış	53	Barınma	4	Görev	1
Meclis	51	Görüş	4	Vaat	1
Hürriyet	44	Eşitsizlik	3	İdeoloji	1
Vatan	42	Parlamento	3	Benlik	1
Kural	42	Türk	3	Patron	1
Türkiye	41	Güvenlik	3	Teokrasi	1
Yaşam	40	Akıl	3	Gerçek	1
Parti	38	Antik Yunan	3	Kötülük	1
Anayasa	37	Felsefe	3	Kullanma	1

Cumhurbaşkanı	36	Çözüm	3	Uzlaş	1
Sorumluluk	35	Öğretim	3	Soruşturma	1
Düzen	34	Korku	3	Ruh	1
Hakim	33	Eleştiri	3	Sorgulama	1
Kanun	33	Kardeşlik	3	Haber	1
Yasa	33	Hile	3	Nezaket	1
Sevgi	31	Kuvvet	3	Ortaklık	1
Laiklik	30	Ulus	3	Ayrım	1
Yargı	30	Çeşitlilik	3	Üye	1
Eğitim	30	Zam	3	Liberalizm	1
Savcı	29	Biçim	3	Diktatörlük	1
Mahkeme	29	Baskı	3	İsmet İnönü	1
Avukat	26	Mülk	3	Yemek	1
Ekonomi	26	Öğretmen	3	Kemal KILIÇDAROĞLU	1
Vatandaş	25	Durum	3	Duyarlılık	1
Recep Tayyip ERDOĞAN	23	Aday	3	Okuma	1
Yasama	21	İlişki	3	Düşman	1
Savaş	20	Bilim	3	Kaygı	1
Bağımsızlık	20	İyilik	3	Davranış	1
Yürütme	19	Kitap	3	Çıkar	1
Demokrat	19	Tartışma	3	Sanat	1
Ders	19	Halkçılık	2	Yanlış	1
Birlik	19	Grup	2	Duyar	1
Sistem	18	Doğru	2	Müvekkil	1
İrade	18	İfade	2	Koalisyon	1
Başkan	18	Yunanistan	2	Pragmatizm	1
Birey	18	Aristo	2	Hayır	1
Kadın Hakları	17	Makam	2	Duruşma	1
Dürüstlük	17	Mevki	2	Tertip	1
Bakan	15	Güçler ayrılığı	2	Mülteci	1
Ahlak	15	Çoğulculuk	2	Maaş	1
Dayanışma	15	Dürüst	2	Kargaşa	1
Milletvekili	14	Sosyallik	2	Farkındalık	1
Vatandaşlık	14	Vali	2	Avantaj	1
Tarih	14	Paylaşma	2	Oluşum	1
Kurul	14	Ceza	2	Yaş	1
Beraberlik	14	Yönetme	2	Yaşlı	1
Egemenlik	14	Batı	2	Yurt	1
Hükümet	13	Süreç	2	Objektiflik	1

Doğruluk	13	Hapishane	2	Cinayet	1
Fikir	13	Diplomasi	2	Toplama	1
Din	13	İfade	2	Dernek	1
Hoşgörü	12	Öğrenim	2	Araştırma	1
Okul	12	Öğrenme	2	Kızılây	1
Huzur	12	Bürokrasi	2	Gelişim	1
Haksızlık	11	Üstünlük	2	Faiz	1
Güven	11	Belediye	2	İstişare	1
Refah	11	Endişe	2	Şöhret	1
Milliyetçilik	10	Meslek	2	Uygulama	1
Doğrudan	10	Denge	2	Acil	1
Dünya	10	Çağdaş	2	Kıta	1
Mutluluk	10	Yorum	2	Şefkat	1
Ayrımcılık	10	Seviye	2	Seminer	1
Hayat	10	Serbestlik	2	Sözleşme	1
Bilgi	10	Yurttaşlık	2	Devamlılık	1
Karar	9	Mal	2	Hırsızlık	1
TBMM	9	Özel	2	Kral	1
Para	9	Tarafsızlık	2	Denetim	1
Savunma	9	İlçe	2	Konuşma	1
Aile	9	Sınıf	2	Sadece	1
Saray	9	Menfaat	2	Feodalite	1
Adil	9	Torpil	2	Korunma	1
İrk	9	Hüküm	2	Muhafazakar	1
Uyum	9	Medya	2	Görgü	1
Empati	9	Koruma	2	Giyinme	1
Güç	9	Gelecek	2	Konsolosluk	1
İnsanlık	8	Özellik	2	Kanat	1
İktidar	8	Şeriat	2	Zulüm	1
Polis	8	Beslenme	2	Ümit	1
Sandık	8	Jandarma	2	Kıyafet	1
Suç	8	Değişim	2	Doğma	1
Terazi	8	Hizmet	2	Doğa	1
Çevre	8	Kader	2	Gereklilik	1
Monarşi	8	İhtiyaç	2	Amaç	1
Bayrak	8	Kelime	2	Yolsuzluk	1
Bilinç	7	İdare	2	Sokrates	1
Yardımlaşma	7	Dolaylı	1	Çalışma	1
İnkılap	7	Filozof	1	Sağduyu	1

Anlayış	7	Sorun	1	Varoluş	1
Anlaşma	7	Sekülerizm	1	Otorite	1
Sağlık	7	Paylaşım	1	Değişkenlik	1
Çağdaşlık	7	Feminizm	1	Hitap	1
Sivil Toplum Örgütleri	6	Çocuk	1	İş	1
Başkanlık	6	Irkçılık	1	Ev	1
Kültür	6	İngiltere	1	Kişilik	1
Kadın	6	İşbirliği	1	Birleşim	1
Yenilik	6	Reform	1	Sevinç	1
Yönetici	6	Kavga	1	Merhamet	1
Topluluk	6	Rahatlık	1	Globallik	1
Muhalefet	6	Şiddet	1	İnanç	1
Başbakan	5	Meşrutiyet	1	Tutarlılık	1
Parlamentar Sistem	5	Düşünme	1	Zorbalık	1
Yarı Doğrudan	5	Birleşmiş Milletler	1	Yalnızlık	1
Politika	5	Modern	1	Sözcü	1
Yardım	5	Öğrenci	1	Silah	1
Çoğunluk	5	İstiklal	1	Kan	1
Sosyal	5	Zaman	1	Dosya	1
Dil	5				
Toplam				5143	

Tablo 2 incelendiğinde ortaöğretim öğrencileri demokrasi anahtar kavramını en çok adalet kelimesi (f=410) ile ilişkilendirmişlerdir. Daha sonra sırasıyla eşitlik (f=296), özgürlük (f=254), hukuk (f=234), hak (f= 194) ve halk (f=157) kelimeleri çoğunlukla tekrarlanan kelimeler olarak görülmektedir. Seçme (f= 90), seçilme (f=84), meclis (f=51), yasama (f=21), yürütme (f=20), bağımsızlık (f=20) ve egemenlik (f=14) gibi demokrasiyle doğrudan ilişkili kelimelerin tabloda yer alan kelimeler içinde nispeten daha az düzeyde tekrar edildiği görülmüştür. Ayrıca öğrenciler katılım (f=4), çeşitlilik (f=3), güçler ayrılığı (f=2), çoğulculuk (f=2), uzlaş (f=1) ve denetim (f=1) gibi demokrasi ile doğrudan ilişkili kelimeleri çok az tekrarlamışlardır. Diğer taraftan ortaöğretim öğrencilerinin demokrasi anahtar kavramı ile ilişkilendirdikleri kelimelerden bazılarının demokrasi kavramıyla ilişkili olmadığı da görülmektedir. Örneğin; para (f=9), suç (f=8), korku (f=2) ve kader (f=2). Bu noktada demokrasi anahtar kavramıyla ilişkili olan kelimeler Tablo 3’te tasniflenmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Ürettikleri Kelimelerden Demokrasi Anahtar Kavramı ile İlişkili Olan Kelimeler

Demokrasi anahtar kavramına yönelik üretilen kelimeler	f	Demokrasi anahtar kavramına yönelik üretilen kelimeler	f	Demokrasi anahtar kavramına yönelik üretilen kelimeler	f
Adalet	410	Uyum	9	Çoğulculuk	2
Eşitlik	296	Empati	9	Dürüst	2
Özgürlük	254	Güç	9	Sosyallik	2
Hukuk	237	İktidar	8	Paylaşma	2
Hak	194	Sandık	8	Yönetme	2
Halk	157	Monarşi	8	Süreç	2
Seçim	129	İnsanlık	8	İfade	2
Cumhuriyet	108	Terazi	8	Bürokrasi	2
İnsan	102	Çevre	8	Belediye	2
Yönetim	101	İnkılap	7	Denge	2
İnsan Hakları	97	Bilinç	7	Çağdaş	2
Devlet	96	Anlayış	7	Serbestlik	2
Siyaset	94	Anlaşma	7	Yurttaşlık	2
Saygı	93	Çağdaşlık	7	Tarafsızlık	2
Seçme	90	Başkanlık	6	Sınıf	2
Toplum	87	Yenilik	6	İngiltere	1
Seçilme	84	Yönetici	6	Şiddet	1
Atatürk	76	Topluluk	6	Birleşmiş Milletler	1
Oy	71	Muhalefet	6	Sanat	1
Millet	67	Sivil Toplum Örgütleri	6	Müvekkil	1
Ülke	59	Kültür	6	Duruşma	1
Düşünce	58	Kadın	6	Mülteci	1
Barış	53	Yardım	5	Dolaylı	1
Meclis	51	Başbakan	5	Sekülerizm	1
Hürriyet	44	Parlamentar Sistem	5	Paylaşım	1
Vatan	42	Yarı Doğrudan	5	Irkçılık	1
Kural	42	Politika	5	İşbirliği	1
Türkiye	41	Çoğunluk	5	Reform	1
Yaşam	40	Sosyal	5	Rahatlık	1
Parti	38	Darbe	5	Meşrutiyyet	1
Anayasa	37	Avrupa	5	Düşünme	1
Cumhurbaşkanı	36	Çocuk hakları	4	Modern	1
Sorumluluk	35	Milliyet	4	İstiklal	1
Düzen	34	Referandum	4	Genelge	1
Kanun	33	Kurum	4	Nesnel	1
Yasa	33	İlke	4	Kânûn-ı Esâsî	1

Laiklik	30	Tercih	4	Sened-i İttifak	1
Yargı	30	Medeniyet	4	Delege	1
Eğitim	30	Katılım	4	Duyar	1
Hakim	33	Rejim	4	Başarı	1
Sevgi	31	Farklılık	4	İdeoloji	1
Savcı	29	Görüş	4	Duyarlılık	1
Mahkeme	29	Erkek	4	Benlik	1
Avukat	26	Adliye	4	Gerçek	1
Ekonomi	26	Kalkınma	4	Uzlaş	1
Vatandaş	25	Kura	4	Ayrım	1
Yasama	21	Barınma	4	Liberalizm	1
Savaş	20	Dava	4	Koalisyon	1
Bağımsızlık	20	Güvenlik	3	Oluşum	1
Yürütme	19	İyilik	3	İnanç	1
Demokrat	19	Eşitsizlik	3	Zorbalık	1
Birlik	19	Parlamento	3	Objektiflik	1
Sistem	18	Akıl	3	İstişare	1
İrade	18	Antik Yunan	3	Denetim	1
Başkan	18	Felsefe	3	Çalışma	1
Birey	18	Çözüm	3	Sağduyu	1
Kadın Hakları	17	Kardeşlik	3	Teokrasi	1
Dürüstlük	17	Kuvvet	3	Farkındalık	1
Bakan	15	Ulus	3	Soruşturma	1
Ahlak	15	Çeşitlilik	3	Sorgulama	1
Dayanışma	15	Biçim	3	Haber	1
Kurul	14	Durum	3	Nezaket	1
Milletvekili	14	Eleştiri	3	Üye	1
Vatandaşlık	14	Aday	3	Diktatörlük	1
Beraberlik	14	İlişki	3	Yurt	1
Egemenlik	14	Bilim	3	Cinayet	1
Hükümet	13	Tartışma	3	Dernek	1
Fikir	13	Menfaat	2	Kızılay	1
Din	13	Makam	2	Sözleşme	1
Doğruluk	13	Mevki	2	Filozof	1
Hoşgörü	12	Medya	2	Fransa	1
Huzur	12	Hizmet	2	Feodalite	1
Güven	11	Batı	2	Muhafazakar	1
Refah	11	Diplomasi	2	Görgü	1
Haksızlık	11	Halkçılık	2	Zulüm	1

Mutluluk	10	Grup	2	Doğma	1
Ayrımcılık	10	Doğru	2	Yolsuzluk	1
Milliyetçilik	10	Ceza	2	Sokrates	1
Doğrudan	10	Yunanistan	2	Merhamet	1
Karar	9	Aristo	2	Otorite	1
TBMM	9	Güçler ayrılığı	2	Değişkenlik	1
Adil	9	İdare	2		
Toplam					4777

Tablo 3 incelendiğinde ortaöğretim öğrencilerinin demokrasi kavramıyla ilişkili olarak toplamda 245 adet farklı kelime ürettikleri ve en çok adalet (f= 410), özgürlük (f=296), hukuk (f=257), hak (f=194) ve halk (f=157) kelimelerinin tekrar ettiği görülmektedir. Yine meclis (f=51), anayasa (f=37), cumhurbaşkanı (f=36), kanun (f=33), milletvekili (f=14) ve hükümet (f=13) gibi yasama ile ilgili kelimelerin orta düzeyde tekrar ettiği belirlenmiştir. Parlamenter sistem (f=5), liberalizm (f=1), sekülerizm (f=1) ve meşrutiyet (f=1) gibi yönetim biçimi olan kelimeleri çok az sayıda tekrar etmiştir. Ayrıca Yunanistan (f=2), Aristo (f=2) ve filozof (f=1) gibi demokrasinin ilk temelini anımsatan kelimelerin de çok az tekrar edildiği görülmüştür. Ortaöğretim öğrencilerinin ürettikleri kelimelerden demokrasi anahtar kavramıyla ilişkili olmayan kelimeler ise Tablo 4’te gösterilmiştir.

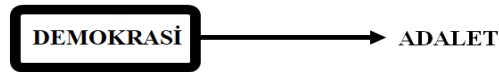
Tablo 4. Öğrencilerin Ürettikleri Kelimelerden Demokrasi Anahtar Kavramı ile İlişkili Olmayan Kelimeler

Demokrasi anahtar kavramına yönelik üretilen kelimeler	f	Demokrasi anahtar kavramına yönelik üretilen kelimeler	f	Demokrasi anahtar kavramına yönelik üretilen kelimeler	f
Recep Tayyip ERDOĞAN	23	Jandarma	2	Ortaklık	1
Ders	19	Değişim	2	Ruh	1
Tarih	14	Kader	2	İsmet İNÖNÜ	1
Okul	12	İhtiyaç	2	Yemek	1
Dünya	10	Kelime	2	Kemal KILIÇDAROĞLU	1
Hayat	10	Vali	2	Yaşlı	1
Bilgi	10	Hapishane	2	Gelişim	1
Para	9	Üstünlük	2	Faiz	1
Savunma	9	Şeriat	2	Şöhret	1
Aile	9	Doğa	1	Uygulama	1
Saray	9	Gereklilik	1	Acil	1
İrk	9	Amaç	1	Kıta	1
Polis	8	Varoluş	1	Şefkat	1
Suç	8	Hitap	1	Seminer	1
Bayrak	8	İş	1	Araştırma	1
Yardımlaşma	7	Ev	1	Devamlılık	1
Sağlık	7	Öğrenci	1	Hırsızlık	1
Dil	5	Zaman	1	Kral	1
Asker	4	Kaygı	1	Konuşma	1
Hayvan	4	Okuma	1	Sadece	1
Pusula	4	Düşman	1	Giyinme	1
Cesaret	4	Davranış	1	Konsolosluk	1
Disiplin	4	Çıkar	1	Kanat	1
Türk	3	Kavga	1	Kötülük	1
Korku	3	Yanlış	1	Ümit	1
Öğretim	3	Korunma	1	Kıyafet	1
Hile	3	Pragmatizm	1	Maaş	1
Zam	3	Hayır	1	Kargaşa	1
Baskı	3	Tertip	1	Sorun	1
Mülk	3	Toplama	1	Feminizm	1
Öğretmen	3	Mücadele	1	Çocuk	1
Kitap	3	Sözcü	1	Avantaj	1
Öğrenim	2	Silah	1	Yaş	1
Özellik	2	Kan	1	Tecrübe	1
Koruma	2	Dosya	1	Boşluk	1

Öğrenme	2	Sevinç	1	İstatistik	1
Torpil	2	NATO	1	Memleket	1
Hüküm	2	Anket	1	Ölüm	1
Gelecek	2	Geçmiş	1	Umut	1
Endişe	2	İstek	1	Yapı	1
Meslek	2	Görev	1	Ordu	1
Yorum	2	Vaat	1	Zeka	1
Seviye	2	Patron	1	Tutarlılık	1
Mal	2	Kişilik	1	Globallik	1
Öznel	2	Birleşim	1	Yalnızlık	1
İlçe	2	Kullanma	1	Martin Luther King	1
Beslenme	2				
Toplam				364	

Tablo 4’te görüldüğü üzere ortaöğretim öğrencilerinin kelime ilişkilendirme testinde demokrasi kavramıyla ilişkili olmayan toplamda 139 adet farklı kelime ürettikleri ve en çok tekrar edenlerden ders (f=19), okul (f=12) ve bilgi (f=10) gibi kelimelerin daha çok eğitim ve öğretim ile ilişkili olduğu görülmektedir. Ayrıca Recep Tayyip ERDOĞAN (f=23), İsmet İNÖNÜ (f=1) ve Kemal KILIÇDAROĞLU (f=1) gibi siyasi figürler ve suç (f=8), baskı (f=3), korku (f=3), hile (f=3), zam (f=3), torpil (f=2), endişe (f=2), ve kötülük (f=1) gibi toplum içerisinde olumsuz anlam taşıyan kelimeler dikkat çekmektedir.

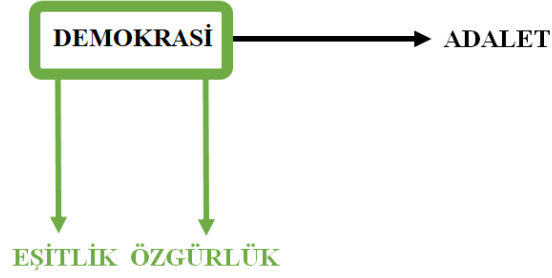
Yukarıdaki tablolardan faydalanılarak ortaöğretim öğrencilerinin demokrasi kavramına yönelik bilişsel yapıları kesme noktalarına göre oluşturulmuştur. Buna göre kesme noktası 400 ve üzeri için oluşturulan bilişsel yapı şekil-1’de gösterilmiştir.

Kesme Noktası 400 ve Üzeri

Şekil 1. “Demokrasi” Anahtar Kavramına İlişkin Kesme Noktası 400 ve Üzeri İçin Oluşturulan Kavram Ağı

Şekil incelendiğinde bu kesme noktasında “Demokrasi” anahtar kavramı ile ilişkili olarak öğrencilerin bilişsel yapılarında sadece “Adalet” kelimesinin yer aldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu kesme noktasında öğrencilerin bilişsel yapılarında “Demokrasi” anahtar kavramıyla ilgili başka bir kelimeye yer vermedikleri görülmektedir. Kesme noktası 250-399 için oluşturulan bilişsel yapı şekil-2’de gösterilmiştir.

Kesme Noktası 250 – 399 Arası

Şekil 2. “Demokrasi” Anahtar Kavramına İlişkin Kesme Noktası 250 – 399 Arası İçin Oluşturulan Kavram Ağı

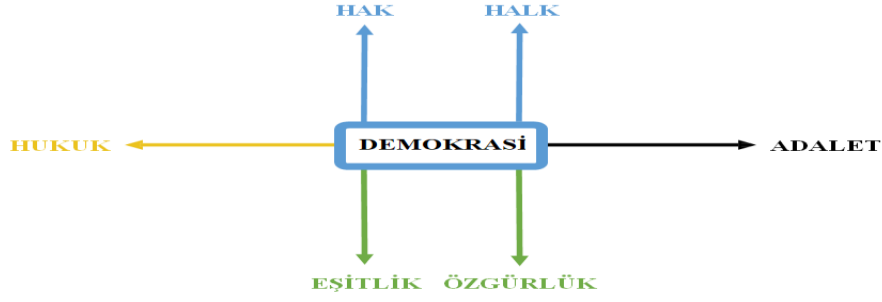
Bir önceki kesme noktasında öğrencilerin bilişsel yapılarında sadece 1 adet kelime bulunmaktayken bu kesme noktasında 2 farklı kelime daha bulunmaktadır. Şekil-2 belirtildiği üzere bu kesme noktasında öğrencilerin bilişsel yapılarında “Demokrasi” anahtar kavramı ile ilgili olarak bir önceki kavram ağında bulunan “Adalet” kelimesinin yanı sıra “Eşitlik” ve “Özgürlük” kelimeleri de yer almıştır. Kesme noktası 200-249 için oluşturulan bilişsel yapı şekil-3’te gösterilmiştir.

Kesme Noktası 200-249 Arası

Şekil 3. “Demokrasi” Anahtar Kavramına İlişkin Kesme Noktası 200-249 Arası İçin Oluşturulan Kavram Ağı

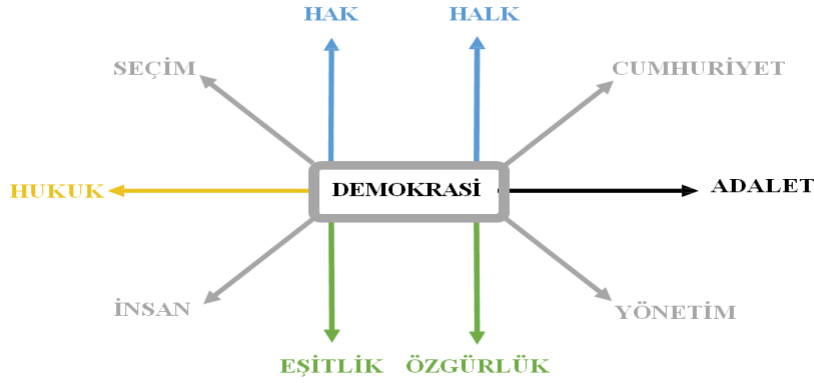
Şekil-3’te görüldüğü üzere bu kesme noktasında toplamda 4 adet kelimeye ulaşılmaktadır. “Demokrasi” anahtar kavramı için bu kesme noktasında öğrencilerin bilişsel yapılarında “Adalet”, “Eşitlik” ve “Özgürlük” kelimelerinin yanı sıra “Hukuk” kelimesi de bulunmaktadır. Bu noktada öğrencilerin bilişsel yapılarında bulunan kelimelerin farklı kesme noktalarında sayısal anlamda kayda değer bir artış veya azalış görülmemektedir. Kesme noktası 150-199 için oluşturulan bilişsel yapı şekil-4’te gösterilmiştir.

Kesme Noktası 150 - 199 Arası

Şekil 4. “Demokrasi” Anahtar Kavramına İlişkin Kesme Noktası 150-199 Arası İçin Oluşturulan Kavram Ağı

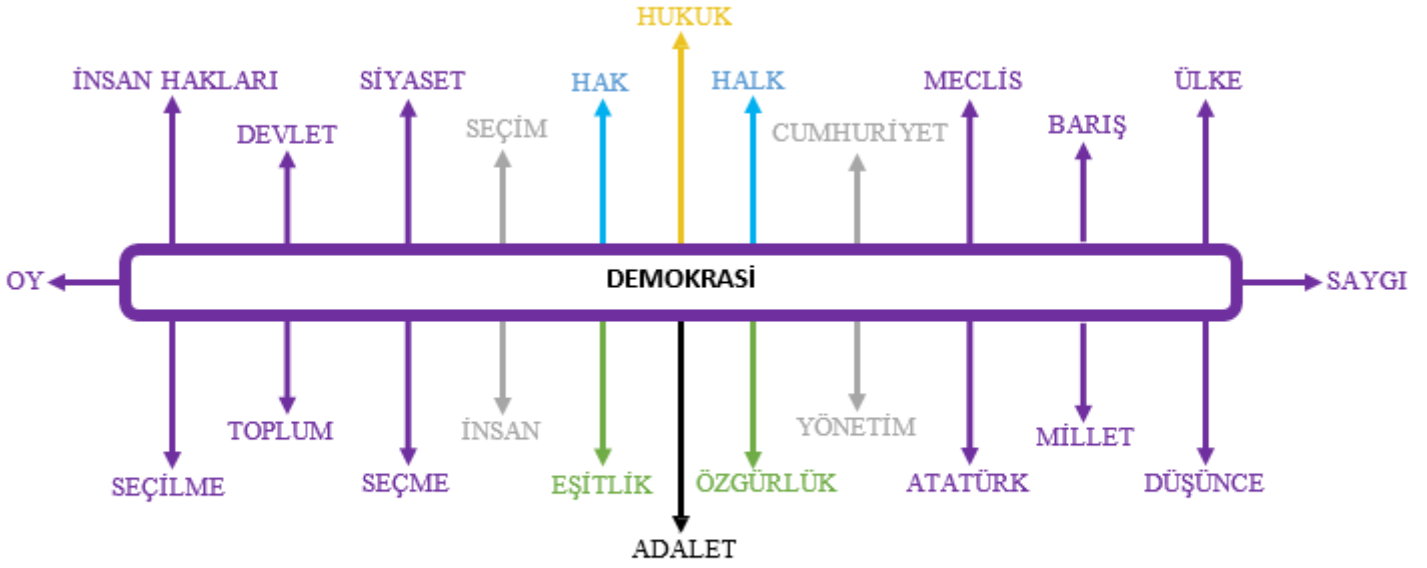
Şekil-4’te gösterilen kesme noktasında “Demokrasi” anahtar kavramı üzerinden öğrencilerin bilişsel yapılarında daha önceki kesme noktalarında tespit edilen “Adalet, Eşitlik, Özgürlük ve Hukuk” kelimelerinin yanı sıra “Hak ve Halk” kelimelerinin de bulunduğu görülmektedir. Bu kesme noktasında öğrencilerin bilişsel yapılarında bulunan 4 adet kelimeye ek 2 kelime daha eklenmiştir. Bu aşamada da önceki şekillerde olduğu gibi kelime sayısında kayda değer bir artış gözlenmemektedir. Kesme noktası 100-149 için oluşturulan bilişsel yapı şekil-5’te gösterilmiştir.

Kesme Noktası 100 - 149 Arası

Şekil 5. “Demokrasi” Anahtar Kavramına İlişkin Kesme Noktası 100-149 Arası İçin Oluşturulan Kavram Ağı

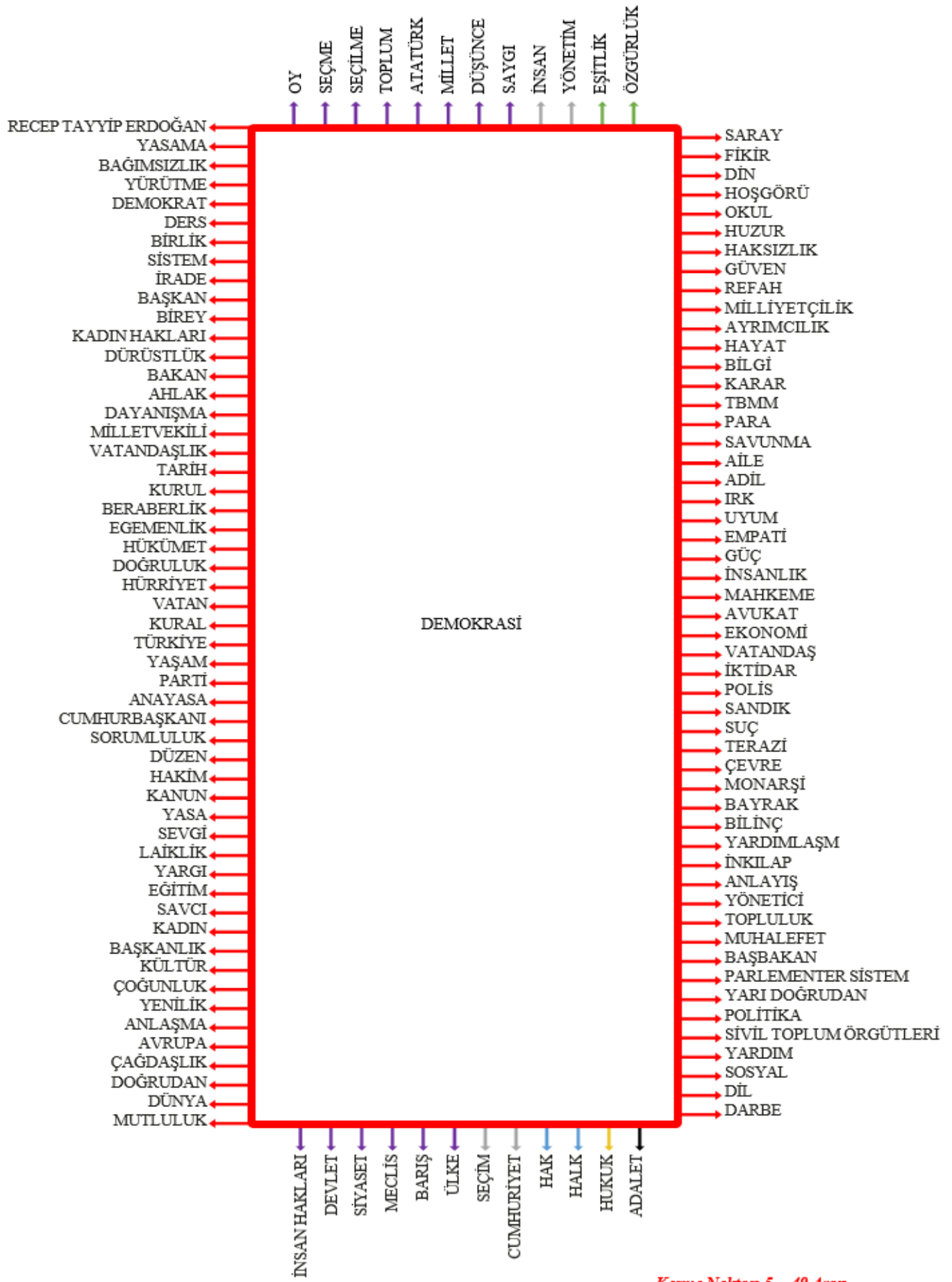
Bir önceki kesme noktasında öğrencilerin bilişsel yapılarında “Demokrasi” kelimesi ile ilişkilendirilmiş toplamda 6 olan kelime sayısına bu kesme noktasında 4 kelime daha eklenmiştir. “Demokrasi” anahtar kavramı için bu kesme noktasında öğrencilerin bilişsel yapılarında daha önceki kesme noktalarında bulunan “Adalet, Eşitlik, Özgürlük, Hukuk, Hak ve Halk” kelimelerine bu kesme noktasında “Seçim, Cumhuriyet, Yönetim ve İnsan” kelimeleri eklenmiştir. Ayrıca bu kesme noktasında belirlenen kelime sayısında önceki şekillerde gösterilen kesme noktalarındaki kelime sayılarıyla kıyaslandığında artış olduğu görülmektedir. Kesme noktası 50-99 için oluşturulan bilişsel yapı şekil-6’da gösterilmiştir.

Kesme Noktası 50 - 99 Arası

Şekil 6. “Demokrasi” Anahtar Kavramına İlişkin Kesme Noktası 50-99 Arası İçin Oluşturulan Kavram Ağı

Şekil-6’da öğrencilerin bilişsel yapılarında “Demokrasi” anahtar kavramı için bu kesme noktasında “Adalet, Eşitlik, Özgürlük, Hukuk, Hak, Halk, Seçim, Cumhuriyet, Yönetim ve İnsan” kelimeleriyle beraber “Oy, İnsan Hakları, Devlet, Siyaset, Seçme, Seçilme, Toplum, Meclis, Barış, Ülke, Atatürk, Millet, Düşünce, Saygı, Meclis, Barış ve Ülke” kelimelerinin de yer aldığı görülmektedir. Bir önceki kesme noktasında toplam sayısı 10 olan kelimelerin bu kesme noktasında 14 kelimenin daha eklenmesiyle toplamda 24 âdete ulaştığı ve kayda değer bir artıştan söz edilebileceği de görülmektedir. Kesme noktası 5-49 için oluşturulan bilişsel yapı şekil 7’de gösterilmiştir.

Şekil 7. “Demokrasi” Anahtar Kavramına İlişkin Kesme Noktası 50-99 Arası İçin Oluşturulan Kavram Ağı

Öğrencilerin demokrasi anahtar kavramına yönelik ürettikleri kelimelerden frekans değeri 5'in altında olanların sayısı çok fazla olması ve kelime ilişkilendirme testi uygulanan öğrenci sayısının %1'inden az olması sebebiyle bu kelimeler kavram ağında gösterilmemiştir. Şekil 6'da gösterilen bilişsel yapıda belirtildiği üzere toplamda 24 olan kelime sayısı şekil 7'de gösterilen bilişsel yapıda toplamda 131 âdete ulaşmıştır. Bu noktada kesme noktasının değeri düştükçe bilişsel yapıda yer alan kelimelerinin sayısının giderek yükselen bir oranda arttığı anlaşılmaktadır. Şekil 7 incelendiğinde bir önceki kesme noktasından farklı olarak bu kesme noktasında “Fikir, Yardımlaşma, Anayasa ve Hoşgörü” gibi demokrasiyle doğrudan ilgili kelimelerin öğrencilerin bilişsel yapısında yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan “Dil, Suç, Polis, Irk, Saray ve Para” gibi demokrasiyle ilgili olmayan kelimelerin de öğrencilerin bilişsel yapılarında bu kesme noktasında yer aldıkları görülmektedir.

4.2. Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Dersi Öğretim Programında Yer Alan Demokrasiyle İlgili Kavramlar

Bu bölümde Millî Eğitim Bakanlığı'nın (2013) yayımladığı Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersi Öğretim Programı'nda yer alan demokrasi ile ilgili kavramlar analiz edilerek Tablo 5'te gösterilmiştir. Söz konusu tablo oluşturulurken ilgili öğretim programının kazanım, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme değerlendirme boyutlarında yer alan demokrasi ile ilgili kavramlar ayrı ayrı incelenmiş ve Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Ortaöğretim İnsan Hakları ve Demokrasi Dersi Öğretim Programında Yer alan Demokrasi ile İlgili Kavramlar

Kelime	Kazanım (f)	İçerik (f)	Öğrenme Öğretme Süreci (f)	Ölçme Değerlendirme (f)	Toplam (f)
İnsan Hakları	23	13	11	1	48
Özgürlük	20	11	6	0	37
Sorumluluk	13	7	9	0	29
Sosyal Katılım	10	10	7	1	28
Farklılıklara Saygı	10	7	6	2	25
Barış	17	7	1	0	25
Aktif Vatandaşlık	3	5	9	7	24
Değerlere Duyarlılık	9	5	0	7	21
Demokratik Vatandaşlık	4	2	13	1	20
Topluma Duyarlılık	10	1	7	2	20
Kararlara Katılım	4	2	11	2	19
Demokrasi Kültürü	5	5	7	0	17
Eşitlik	8	7	2	0	17
Yorumlama	8	6	0	1	15
Doğaya Duyarlılık	7	1	6	1	15
Empati	3	3	8	0	14
Etik	7	5	2	0	14
Özsaygı	6	6	0	1	13
Uzlaşma	5	4	4	0	13
Hoşgörü	7	5	1	0	13
Birlikte Yaşama	6	4	3	0	13
Şiddete Karşı Olma	8	3	2	0	13
Çeşitlilik	4	3	1	4	12
Sivil Toplum Örgütleri	5	0	6	1	12
Engelli Hakları	2	2	7	0	11
İşbirliği	0	0	7	4	11

Çatışma Çözümü	1	1	7	1	10
Demokratik Sistem	6	3	0	0	9
Sevgi	4	4	1	0	9
Ayrımcılığa Karşı Duyarlılık	4	3	2	0	9
Adalet	5	3	0	0	8
Onur	4	4	0	0	8
Çoğulculuk	4	3	0	0	7
Toplumsal Cinsiyet	2	2	2	0	6
Sosyal Uyum	3	3	0	0	6
Özerk Birey	4	1	0	1	6
Eleştirel Düşünme	3	3	0	0	6
Özgür Birey	3	1	1	0	5
Dayanışma	2	2	1	0	5
Hukukun Üstünlüğü	3	1	0	0	4
Dezavantajlı Gruplar	2	2	0	0	4
Çatışmaya Karşı olma	3	1	0	0	4
Mobbinge Karşı Olma	2	2	0	0	4
Dünya Barışı	3	1	0	0	4
Demokratik Toplum	1	3	0	0	4
Vatanseverlik	2	1	0	0	3
Fanatizme Karşı Olma	2	1	0	0	3
Siber Zorbalığa Karşı Olma	2	1	0	0	3
Teröre Karşı olma	2	1	0	0	3
Laiklik	2	1	0	0	3
Kuvvetler Ayrılığı	2	1	0	0	3
Hesap Verilebilirlik	1	1	0	0	2
Şeffaflık	1	1	0	0	2
Saygı	1	1	0	0	2
Yardımlaşma	1	1	0	0	2
İç Savaşa Karşı Olma	1	1	0	0	2
Sosyal Dışlanmaya Karşı Olma	1	1	0	0	2
Seçim	1	0	1	0	2
Siyasi Parti	1	0	0	0	1
Cumhuriyet	1	0	0	0	1
Doğrudan	1	0	0	0	1
Yarı Doğrudan	1	0	0	0	1
Temsili	1	0	0	0	1
Demokratik Devlet	0	1	0	0	1

Parlamentar Sistem	1	0	0	0	1
Başkanlık	1	0	0	0	1
Yarı Başkanlık	1	0	0	0	1
Meclis	1	0	0	0	1
Toplam	291	180	151	37	659

Tablo 5'te görüldüğü üzere öğretim programının kazanım boyutunda 291, içerik boyutunda 180, öğrenme-öğretme süreci boyutunda 151, ölçme ve değerlendirme boyutunda 37 ve öğretim programının tüm boyutlarında toplam 659 adet demokrasi ile ilişkili kavram tespit edilmiştir. En çok tekrar eden kavramların sırasıyla insan hakları (f=48), özgürlük (f=37), sorumluluk (f=29) ve sosyal katılım (f=28) olduğu görülmektedir. Empati (f=14), sevgi (f=9) ve onur (f=8) gibi orta seviyede tekrar edilen kelimelerin daha çok insani duygularla alakalı olduğu görülmektedir. Diğer taraftan farklılıklara saygı (f=25), değerlere duyarlılık (f=21), topluma duyarlılık (f=20), doğaya duyarlılık (f=15), etik (f=14), şiddete karşı olma (f=13) ve ayrımcılığa karşı duyarlılık (f=9) gibi toplumsal değerlere de vurgu yapıldığı görülmektedir.

4.3. Ortaöğretim Öğrencilerin Demokrasiyle İlgili Bilişsel Yapılarının Öğretim Programında Yer Alan Kavramlarla Eşleşmesi

Araştırma kapsamında ilk olarak ortaöğretim öğrencilerinin demokrasi kavramıyla ilişkili bilişsel yapıları ortaya çıkartılmış, ikinci olarak Ortaöğretim İnsan Hakları ve Demokrasi dersi öğretim programında yer alan kavramlar belirlenmiştir. Araştırmanın üçüncü alt problemi kapsamında ortaöğretim öğrencilerinin demokrasi kavramıyla ilişkili bilişsel yapılarının, Ortaöğretim İnsan Hakları ve Demokrasi dersi öğretim programında yer alan kavramlarla ilişkisi ortaya çıkartılmıştır. Bu ilişkiye ait analiz Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Ortaöğretim İnsan Hakları ve Demokrasi Dersi Öğretim Programında Yer Alan Demokrasi ile İlgili Kavramların Ortaöğretim Öğrencilerinin Ürettikleri Kelimelerle İlişkisi

Öğretim programında yer alan kavramlar	f	Eşleşme	Öğrencilerin bilişsel yapılarında yer alan kelimeler	f
İnsan Hakları	48	→	İnsan hakları İnsanlık	97 8
Özgürlük	37	→	Özgürlük Hürriyet Bağımsızlık Egemenlik	254 44 20 14
Sorumluluk	29	→	Sorumluluk	35
Sosyal Katılım	28	→	Sosyal Katılım	5 4
Farklılıklara Saygı	25	→	Farklılık	4
Barış	25	→	Barış Savaş	53 20
Aktif Vatandaşlık	24	Eşleşme yok		
Değerlere Duyarlılık	21	Eşleşme yok		
Demokratik Vatandaşlık	20	→	Vatandaş Vatandaşlık Yurttaşlık	25 14
Topluma Duyarlılık	20	Eşleşme yok		
Kararlara Katılım	19	→	Karar	9
Demokrasi Kültürü	17	→	Kültür Fikir Doğruluk Çoğunluk	6 13 13 5

Eşitlik	17	→	Eşitlik	296
Yorumlama	15	Eşleşme yok		
Doğaya Duyarlılık	15	→	Çevre	8
Empati	14	→	Empati	9
Etik	14	→	Dürüstlük Ahlak	17 15
Özsaygı	13	Eşleşme yok		
Uzlaşma	13	→	Anlaşma	7
Hoşgörü	13	→	Hoşgörü Anlayış	12 7
Birlikte Yaşama	13	→	Halk Millet Ülke Vatan Yaşam Birlik	157 67 59 42 40 19
Şiddete Karşı Olma	13	Eşleşme yok		
Çeşitlilik	12	Eşleşme yok		
Sivil Toplum Örgütleri	12	→	Sivil Toplum Örgütleri	6
Engelli Hakları	11	Eşleşme yok		
İşbirliği	11	→	Berberlik	14
Çatışma Çözümü	10	Eşleşme yok		
Demokratik Sistem	9	→	Sistem Darbe	18 5
Sevgi	9	→	Sevgi	31
Ayrımcılığa Karşı Duyarlılık	9	→	Ayrımcılık	10

Adalet	8	→	Adalet Adil Hakim Savcı Mahkeme Avukat	410 9 33 29 29 26
Onur	8	Eşleşme yok		
Çoğulculuk	7	Eşleşme yok		
Toplumsal Cinsiyet	6	→	Kadın Hakları Kadın	17 6
Sosyal Uyum	6	→	Kural Düzen Kanun Uyum Yasa	42 34 33 9 33
Özerk Birey	6	→	İnsan Birey	102 18
Eleştirel Düşünme	6	→	Düşünce Bilinç	58 7
Özgür Birey	5	→	Hak İrade	194 18
Dayanışma	5	→	Dayanışma	15
Hukukun Üstünlüğü	4	→	Hukuk Anayasa	237 37
Dezavantajlı Gruplar	4	Eşleşme yok		
Çatışmaya Karşı Olma	4	Eşleşme yok		
Mobbinge Karşı Olma	4	Eşleşme yok		
Dünya Barışı	4	Eşleşme yok		
Demokratik Toplum	4	→	Toplum Demokrat Topluluk	87 19 6
Vatanseverlik	3	Eşleşme yok		
Fanatizme Karşı Olma	3	Eşleşme yok		

Siber Zorbalığa Karşı Olma	3	Eşleşme yok		
Teröre Karşı Olma	3	Eşleşme yok		
Laiklik	3	→	Laiklik	30
Kuvvetler Ayrılığı	3	→	Yargı Yasama Yürütme	30 21 19
Hesap Verilebilirlik	2	Eşleşme yok		
Şeffaflık	2	Eşleşme yok		
Saygı	2	→	Saygı	93
Yardımlaşma	2	→	Yardım	5
İç Savaşa Karşı Olma	2	Eşleşme yok		
Sosyal Dışlanmaya Karşı Olma	2	Eşleşme yok		
Seçim	2	→	Seçim Seçme Seçilme Oy Sandık	129 90 84 71 8
Siyasi Parti	1	→	Siyaset Parti	94 38
Cumhuriyet	1	→	Cumhuriyet Yönetim Atatürk	108 101 76
Doğrudan	1	→	Doğrudan	10
Yarı Doğrudan	1	→	Yarı Doğrudan	5
Temsili	1	→	Hükümet İktidar Muhalefet	13 8 6
Demokratik Devlet	1	→	Devlet Türkiye Politika	96 41 5

Parlamenteer Sistem	1	→	Bakan Milletvekili Başbakan Parlamenteer Sistem	15 14 5 5
Başkanlık	1	→	Cumhurbaşkanı Başkan Başkanlık Yönetici	36 18 6 6
Yarı Başkanlık	1	Eşleşme yok		
Meclis	1	→	Meclis TBMM	51 9

Tablo 6 incelendiğinde Ortaöğretim İnsan Hakları ve Demokrasi dersi öğretim programında yer alan demokrasi kavramlarından en çok adalet (toplam f = 536), birlikte yaşama (toplam f = 384), seçim (toplam f = 382), özgürlük (toplam f = 332), eşitlik (toplam f = 296) cumhuriyet (toplam f = 385) ve hukukun üstünlüğü (toplam f = 274), kavramlarının öğrencilerin bilişsel yapılarında yer aldığı görülmektedir. Yine Ortaöğretim İnsan Hakları ve Demokrasi dersi öğretim programında yer alan demokrasi kavramlarından çoğunlukla özgür birey (toplam f = 212), sosyal uyum (toplam f = 151), demokratik devlet (toplam f = 142), siyasi parti (toplam f = 132), özerk birey (toplam f = 120), demokratik toplum (toplam f = 112) ve insan hakları (toplam f = 105) kavramlarının öğrencilerin bilişsel yapılarında yer almaktadır. Ancak Ortaöğretim İnsan Hakları ve Demokrasi dersi öğretim programında yer alan demokrasi kavramlarından sosyal katılım (toplam f = 9), kararlara katılım (toplam f = 9), empati (toplam f = 9), çevreye duyarlılık (toplam f = 8), sivil toplum örgütleri (toplam f = 6), yardımlaşma (toplam f = 5) ve farklılıklara saygının (toplam f = 4) öğrencilerin bilişsel yapılarında daha az yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan Ortaöğretim İnsan Hakları ve Demokrasi dersi öğretim programında yer alan demokrasi kavramlarından aktif vatandaşlık, değerlere duyarlılık, topluma duyarlılık, yorumlama özsaygı, şiddete karşı olma, çeşitlilik, engelli hakları, çatışma çözümü, onur, çoğulculuk, dezavantajlı gruplar, çatışmaya karşı olma, mobbinge karşı olma, dünya barışı, vatanseverlik, fanatizme karşı olma, siber zorbalığa karşı olma, teröre karşı olma, hesap verilebilirlik, şeffaflık, iç savaşa karşı olma ve sosyal dışlanmaya karşı olma kavramlarının öğrencilerin bilişsel yapılarında yer almaması dikkat çekici bir sonuçtur.

BÖLÜM 5

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde öğrencilerden ve ortaöğretim demokrasi ve insan hakları dersi öğretim programından elde edilen bulgular tartışılmıştır ve araştırma sonuçlarına göre bazı önerilerde bulunulmuştur.

5.1. Tartışma

Araştırma kapsamında ilk olarak ortaöğretim öğrencilerinin demokrasi kavramı ile ilgili bilişsel yapılarını ortaya çıkarabilmek için kelime ilişkilendirme testi uygulanmıştır. Kelime ilişkilendirme testi sonucunda öğrenciler demokrasi kavramına yönelik olarak 385 adet kelime üretmişlerdir. Üretilen bu kelimelerden 246 âdetinin demokrasi kavramıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Bu veriye dayalı olarak oluşturulan 400 ve üzeri kesme noktasına ait ilk bilişsel şemada yalnızca adalet kavramı yer almaktadır. Kesme noktası 250-399 arası oluşturulan bilişsel şemada eşitlik ve özgürlük, kesme noktası 200-249 arası oluşturulan bilişsel şemada hukuk, kesme noktası 150-199 arası oluşturulan bilişsel şemada hak ve halk, 100-149 arası oluşturulan bilişsel şemada seçim, cumhuriyet, insan ve yönetim, 50-99 arası oluşturulan bilişsel şemada oy, insan hakları, devlet, siyaset, seçme, seçilme, toplum, meclis, barış, ülke, Atatürk, millet, düşünce ve saygı kavramlarının yer aldığı görülmektedir. Bu kesme noktasına kadar çoğu öğrencinin demokrasi kavramıyla ilgili bazı önemli temel kavramların bilişsel şemalarında oluştuğunu söyleyebiliriz. İlgili alan yazını incelediğimizde araştırma bulgularımızı destekler nitelikte çalışmaların yer aldığı görülmektedir (Ho vd., 2011; Kuang ve Kennedy, 2014; Thianthai, 2012). Örneğin; Kaldırım'ın (2005) ortaokul 8. sınıf öğrencileri üzerine gerçekleştirmiş olduğu çalışmada öğrencilerin büyük çoğunluğunun demokrasi ile eşitlik, adalet, özgürlük ve milli egemenlik kavramlarını ilişkilendirebildiği sonucuna ulaşıldığı görülmektedir. Yine Kılınç'ın (2013) araştırmasında öğrencilerle yapılan görüşmelerde, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinde öğrenciler, hak ve özgürlükler, ayrımcılıkla mücadele, sevgi ve saygı, görev ve sorumluluklar, dayanışma, çevre bilinci, hoşgörü, kurallara uyum, seçimlere katılım, hak arayışı, empati, problem çözme, düşüncelerin paylaşımı ve sivil toplum kuruluşlarının önemi gibi konularda kazanımlar elde ettikleri görülmüştür. Bu bilgiler ışığında temeli demokrasi eğitimine dayanan derslerin öğretim programında hedeflenen bazı kavramların öğrencilere kazandırıldığı söylenebilir.

Diğer taraftan kelime ilişkilendirme testi sonucunda öğrenciler, demokrasi kavramı ile ilişkili olmayan 139 adet kelime üretmişlerdir. Örneğin; ders, tarih, okul, para, saray, polis, asker, jandarma, çıkar, torpil ve faiz gibi kelimeler dikkat çekmektedir. Öğrencilerin bu kavramları demokrasi ile ilişkilendirmelerinin sebebi olarak toplumsal yaşantılardan elde edilen dolaylı öğrenmeler, basılı ve görsel medya, sosyal iletişim platformları, internet kaynakları gibi araçlardan etkilendiği şeklinde açıklanabilir. Turan ve Karasu Avcı'ya (2008) göre bireylerin öğrenme alanında, genellikle bireyin kişisel gelişimi ve sosyal çevresinin bu gelişime olan etkisi üzerinde durulur. Günümüzde, bireylerin sadece fiziksel çevreleriyle değil, dijital platformlarda da sanal etkileşim içinde oldukları kabul gören bir gerçektir. Bu durum, özellikle teknolojinin yaygınlaşmasıyla birlikte bireylerin çevresel etkileşimlerinin kapsamını genişletmiştir. Demokrasi eğitiminde de dolaylı öğrenmenin etkisi oldukça yüksektir. Bu fikri destekleyecek olan araştırmalardan biri Doğanay ve Sarı'nın (2004) öğrencilere demokratik değerlerin öğretiminde açık programların mı yoksa örtük programların mı daha etkili olduğunu araştırdığı çalışmasıdır. Çalışma incelendiğinde en yüksek ortalamanın "Evde aile yaşantılarımdan öğrendim" seçeneği olduğu görülmektedir. Sonrasında ise sırasıyla "Derste öğretmenimin anlattıklarından öğrendim" "Okulda öğretmen ve arkadaşarımla etkileşimden öğrendim", "Basın, yayın ve medya organlarından öğrendim" ve "Okulda düzenlenen faaliyetlerden öğrendim" seçenekleri gelmektedir. Okulda gerçekleşen seçeneklerden açık programı temsil eden "Derste öğretmenlerimin anlattıklarından öğrendim" seçeneğinin ortalaması 26.94 iken gizil öğrenmeyi temsil eden "Evde aile yaşantılarımdan öğrendim", "Okulda öğretmen ve arkadaşarımla etkileşimden öğrendim", "Basın, yayın ve medya organlarından öğrendim" ve "Okulda düzenlenen faaliyetlerden öğrendim" seçeneklerinin ortalaması ise 70,50 olarak belirlenmiştir.

Bir diğer araştırmada öğrencilerin demokrasiyle ilgili görüşlerini en çok aile içinde gerçekleştirilen yaşantıların etkili olduğu görülmüştür (Sadık ve Sarı, 2012). Dolayısıyla demokrasi eğitiminde toplumsal etkileşim ve medya organları gibi farklı platformlardan öğrencilerin farklı bilgiler edindiği görülmektedir. Bu noktada dolaylı yoldan edinilen bilgilerin bazen yanlış bazen de ilgisiz olabileceği söylenebilir. Nitekim Biesta (2011), gençlerin demokrasiyi öğrenmesinde vatandaşlık eğitiminin belirgin bir rolü bulunsa da, bu öğrenme genellikle gençlerin günlük yaşamlarında deneyimledikleri demokratik davranışlar ve kendi vatandaşlık konumlarıyla şekillendiği ve bu deneyimlerin her zaman olumlu olmayabileceğini belirtmiştir. Nitekim Kuş'un (2012) Türkiye'deki öğrencilerin demokrasi algılarını incelediği çalışmasında, sivil toplum örgütleri, kadın hakları, siyasi katılım ve

protesto hakkı gibi konularda öğrencilerin ortaya koydukları ortalama skorların oldukça düşük seviyede olduğu görülmüştür. Politikacıların ailelerini devlet işlerine yerleştirmesi, siyasetçilerin mahkemeler üzerindeki etkisi ve varlıklı bireylerin hükümet üzerindeki ağırlığı gibi maddelere verilen cevapların sayısı ise belirgin bir şekilde yüksektir. Bu durumun temel nedeninin Türkiye'deki bireylerin bu olumsuzlukları gündeme getirerek eleştirmeleri ve aile içinde, toplumda ve sosyal platformlarda bu meselelerin sıkça tartışılmasıyla öğrencilerin bu konulara günlük hayatta maruz kalmış olmaları şeklinde açıklanmaktadır. Yine Aydeniz'in (2009) araştırmasında da benzer sonuçlara rastlanmaktadır. Araştırmada sosyal bilgiler dersinde demokrasi eğitime vurgu yapılırken, ülkedeki demokrasiye aykırı uygulamaların etkileri ön plana çıkarılmıştır. Demokratik bireylerin yetiştirilmesinde örtük programların büyük önem taşıdığına dikkat çekilmiş ve demokrasi kültürünün sadece bir dersle edinilemeyeceği ifade edilmiştir. Araştırmada görüşleri alınan bazı öğretmenler, insan hakları ve demokrasi konularının soyut olması nedeniyle öğrencilerin ilgisini çekmekte zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu konuların sınıf içinde daha somut bir şekilde ele alınmasının daha uygun olabileceği önerilmiştir ve toplumsal değer yargılarına ve yerel geleneklere dayanmanın önemi vurgulanmıştır. Buna benzer olarak Tonga ve Uslu (2015) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın sonucunda Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında belirli değerlerle kazanımların doğrudan ilişkisinin kurulmasına rağmen, bazı değerlerin öğrenilmesi hususunda daha çok gizil yollardan bağlantılar kurulduğu tespit edilmiştir.

Bu araştırma kapsamında ikinci olarak Demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programında yer alan demokrasi ile ilgili temel kavramlar analiz edilmiştir. Öğretim programının 4 boyutu (kazanım, içerik, öğrenme-öğretme süreci, ölçme değerlendirme) incelenmiş olup, programın tamamında demokrasi ile ilgili 68 adet kavram tespit edilmiştir. Öğretim programında en çok insan hakları, özgürlük, sorumluluk, sosyal katılım, farklılıklara saygı ve barış kavramlarına yer verildiği görülmüştür. Yine öğretim programında aktif vatandaşlık, değerlere duyarlılık, demokratik vatandaşlık, topluma duyarlılık, kararlara katılım ve demokrasi kültürü kavramlarına da sıklıkla yer verilmiştir. Bu noktada Demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programında demokrasiyle ilişkili değerlere sıklıkla yer verilmesi önemli görülmektedir. Çünkü Burgh'un (2003) da ifade ettiği gibi toplumların demokratikleşebilmesi ancak demokratik değerlerin eğitim uygulamalarıyla bütünleştirilmiş olmasına bağlıdır. Demokratik pedagojiye dayalı bir öğretim programı, demokrasiyi inşa etmenin etkili bir yoludur (Wile 2000). Bu anlayış demokratik eğitim modeli için temeldir (Burgh, 2003). Demokratik eğitim, siyasetten arındırılmış bir demokratik öğretim programını

içermelidir. Örneğin Avustralya Milletler Topluluğu Hükümeti, 1990'ların sonlarına doğru “Demokrasiyi Keşfetmek” adlı vatandaşlık eğitimi öğretim programı paketini hayata geçirerek öğretim programı oluşturma politikasına aktif bir şekilde girmiştir (Criddle vd., 2004).

Burgh (2014) demokrasinin derste işlenen bir konuyla eğitilecek bir şey olmadığını ifade etmektedir. Ona göre eleştirel düşünmeyi teşvik etmek, akademik bir yetkinlik olarak değerlendirilebilir ancak demokrasiyi benimsemiş vatandaşlar yetiştirmek için yeterli değildir. Wahlström’e (2019) göre demokrasi kavramının ahlaki ve etik ideali, ölçülebilir standartlar ve bilgi çıktılarına dayanan bir öğretim programı yapısı içinde ifade edilmesi zor olabilir. Standartlara dayalı bir öğretim programının mantığı, sosyal bilgiler konularının sıkıcı geleneğiyle başa çıkmalı ve öğrencilerin temel sosyal değerleri ve yeterliliklerini geliştirebilecek neden, niçin, nasıl gibi sorulara ağırlık verilmesine imkân tanınmalıdır. Kohl (1992), eğitimcilerin hala eğitimin demokratik bir toplumda nasıl olması gerektiğini anlama çabası içinde olduğunu belirterek bazı araştırmacıların önerdiği gibi çekirdek bir öğretim programı üzerinde uzlaşmanın zor olduğunu altını çizer. Dolayısıyla, tüm öğretim programların temelinde yer alması gereken en önemli konulardan biri insan hakları ve demokrasidir.

Alanyazında araştırma bulgusunu destekler nitelikte bulgulara rastlanmaktadır. Şöyle ki; Gezer ve İlhan (2015) demokrasi eğitimi ile doğrudan ilişkili olan derslerden biri olan Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi öğretim programını incelenmişlerdir. Araştırma sonucunda programda, demokrasi ile doğrudan ilişkili kazanımlara yer verildiği ve programın içeriğinde insan hakları, özgürlük, sorumluluk, adalet gibi çeşitli evrensel ve toplumsal değerlerin yer aldığı görülmüştür. Yine Bektaş ve Zabun (2019) araştırmalarında Türkiye İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi Öğretim Programı ile Fransa Vatandaşlık ve Ahlak Eğitimi Öğretim Programı'nın karşılaştırılmasını yapmışlardır. Araştırma sonuçları, her iki ülkenin vatandaşlık eğitimi programlarında en fazla demokratik değerlere yer verildiğini göstermektedir. Bu değerlerin ardından ikinci olarak Türkiye programında sosyal değerlerin, Fransa programında ise vatandaşlık değerlerinin geldiği tespit edilmiştir. Türkiye programında "sorumluluk", "bireysel haklar" ve “özgürlük”, Fransa programında ise en fazla “adalet” ile ilgili kazanımlara daha fazla yer verildiği görülmüştür. Diğer taraftan Lin (2015) Amerikan okullarında ilkokuldan liseye kadar vatandaşlık eğitimi incelemiştir. Araştırmaya göre Amerika’da vatandaşlık eğitimi, öğrencileri toplumlarına daha fazla dâhil olmaya teşvik

etmek için tasarlanmış belirli öğretim uygulamalarından oluşmaktadır. Buna göre ilkokul sınıflarındaki öğrenciler için çoğunlukla etik değerleri geliştirmenin önemini vurgulanarak karakter eğitimi programları uygulanmaktadır. Hizmet öğrenme programları, ortaokul sınıflarındaki öğrencilerin okul ve toplum düzeyindeki bağlamla ilgili daha geniş bir yelpazede vatandaş katılımını geliştirmektedir. Lise vatandaşlık derslerinde politik simülasyonlar ile öğrencilerin toplum düzeyinde vatandaş katılımının önemini öğrendikleri programlar daha yaygındır.

Araştırma kapsamında üçüncü olarak Demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programında yer alan demokrasi ile ilgili kavramlarla, ortaöğretim öğrencilerinin bilişsel şemalarında yer alan kavramlar arasında eşleşme yapılmıştır. Bu eşleşme sonucunda öğretim programında yer alan insan hakları, özgürlük, sorumluluk, sosyal katılım, barış, demokratik vatandaşlık, kararlara katılım, demokrasi kültürü, eşitlik, doğaya duyarlılık, empati, etik, uzlaşma, hoşgörü, birlikte yaşama, sivil toplum örgütleri, işbirliği, demokratik sistem, sevgi, ayrımcılığa karşı duyarlılık, adalet, toplumsal cinsiyet, sosyal uyum, özerk birey, eleştirel düşünme, özgür birey, dayanışma, hukukun üstünlüğü, demokratik toplum, laiklik, kuvvetler ayrılığı, saygı, yardımlaşma, seçim, siyasi parti, cumhuriyet, doğrudan, yarı doğrudan, temsili, demokratik devlet, parlamenter sistem, başkanlık ve meclis kavramlarının öğrencilerin bilişsel şemalarında var olduğu görülmüştür. Bu noktada öğrencilerin öğretim programında vurgulanan demokrasi ile ilgili bu kavramları bilişsel şemalarına kaydettikleri söylenebilir. Bu önemli bir bulgudur çünkü insan hakları ve demokrasinin öğretimi bu programın temelini oluşturmaktadır. Gelecekte toplumsal ihtiyaçlara yanıt verebilecek kişiler, ancak insan haklarına saygı gösteren, yetenekli ve başarılı bireyler olabilirler (Koçoğlu, 2012).

Ülkemizde Meşrutiyet dönemiyle birlikte başlayan vatandaşlık eğitimi çeşitli isimler altında değişik öğretim kademeleri ve sınıflarda yer almıştır. Günümüzde ise demokrasi eğitimi, vatandaşlık eğitiminde en geniş alanı kapsamaktadır (Akdu, 2016). Gençlerin gelecekteki demokrasinin şekillendirilmesinde oynayacakları kritik rol göz önüne alındığında demokrasi eğitiminin öğretim sürecinin tüm kademelerinde yer alması önemli görülmektedir (Burgh, 2014). Nitekim ülkemizde ilkokuldan liseye kadar tüm öğretim kademelerinde demokrasi eğitimi, hem doğrudan dersler aracılığıyla hem de bir ara disiplin olarak farklı derslerle ilişkilendirilerek dolaylı yoldan verilmektedir (MEB, 2013). Bu kapsamda alanyazında araştırma bulgularını destekleyen çalışmalara rastlanmaktadır. İlköğretim düzeyinde yapılan araştırmalarda öğrencilerin demokrasiyi çoğunlukla eşitlik, özgürlük, hak,

adalet, seçim gibi kavramlarla eş anlamlı bir yönetim biçimi olarak algıladıkları görülmüştür (Ersoy, 2016; Haçat ve Demir, 2017; Sadık ve Sarı, 2012). Ortaöğretim düzeyinde gerçekleştirilen araştırmalar ise ortaöğretim öğrencilerinin ilköğretim öğrencilerine kıyasla demokrasi ile ilgili kavram dünyalarının daha gelişmiş olduğunu göstermektedir. Şöyle ki; ortaöğretim öğrencileri demokrasiyi genellikle eşitlik, özgürlük, hak, adalet, hukuk, egemenlik, vatandaşlık, yürütme, yasama, yargı, insan hakları kavramlarıyla ilişkilendirmektedirler (Aksoy ve Yılmaz, 2016; Diker, 2012; Foster ve Straker, 2002; Krishnasamy, 2016; Sim ve Şahin ve Kılıç, 2020; Thianthai, 2012). Bu noktada öğrencilerin vatandaşlık algılarının geleneksel kültüre ve demokratik değerlere yönelik tutumlarından etkilendiği söylenebilir (Kuang ve Kennedy, 2014).

Diğer taraftan Demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programında yer alan kavramlardan aktif vatandaşlık, değerlere duyarlılık, topluma duyarlılık, yorumlama, özsaygı, şiddete karşı olma, çeşitlilik, engelli hakları, çatışma çözümü, onur, çoğulculuk, dezavantajlı gruplar, çatışmaya karşı olma, mobbinge karşı olma, dünya barışı, vatanseverlik, fanatizme karşı olma, siber zorbalığa karşı olma, teröre karşı olma, hesap verilebilirlik, şeffaflık, iç savaşa karşı olma, sosyal dışlanmaya karşı olma ve yarı başkanlık kavramlarının öğrencilerin bilişsel şemalarında yer almaması düşündürücü bir sonuçtur. Bu sonuç alanyazındaki bazı araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir (Akan ve Akın, 2020; Aksoy ve Yılmaz, 2016; Bağlı, 2013; Bal ve Yiğittir, 2013; Baştürk, 2011; Diker, 2012; Foster ve Straker, 2002; Karahan, 2009; Krishnasamy, 2016; Özbey ve Sarıçam, 2018; Thianthai, 2012). Şöyle ki; söz konusu araştırmalarda genel olarak, öğrencilerin demokrasi hakkında zayıf bilgilerinin olduğu, demokrasi bilgisi eksikliğiyle tutarlı olarak çoğu öğrenci hiyerarşiyi ve otoriteye saygıyı nispeten eleştirel olmayan bir şekilde kabul ettiği, vatandaşlık hakkında yüzeysel bir anlayışa sahip oldukları görülmüştür. Öğrenciler çoğulculuk, iktidar, muhalefet gibi demokrasinin önemli bileşenlerini demokrasi anahtar kavramıyla ilişkilendirememişlerdir.

Araştırma bulgusuna göre demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programında yer alan önemli bazı kavramların öğrencilerin bilişsel şemalarında yer almamasının kaynağı olarak öğretim hizmetlerinde yaşanmış olan eksiklikler gösterilebilir. Nitekim araştırma bulgularına göre öğretim programında en çok tekrar eden kavramlardan olan farklılıklara saygı (f = 25), aktif vatandaşlık (f = 24), değerlere duyarlılık (f = 21), topluma duyarlılık (f = 20) ve yorumlama (f = 15) öğrencilerin bilişsel yapılarında hiç yer almazken (toplam f = 0) öğretim programında en az tekrar eden kavramlardan saygı (f = 2), seçim (f = 2), siyasi parti (f

= 1), cumhuriyet (f = 1) ve demokratik devlet (f = 1) öğrencilerin bilişsel yapılarında yüksek sayıda tekrar etmesi (toplam f = 1034) uygulanan öğretim hizmetlerinin niteliği hakkında bir fikir verebilir. Alanyazında bu yorumu destekleyen araştırmalara ulaşılmaktadır. Büyükalın ve arkadaşlarının (2018) yaptığı araştırmada Sosyal Bilgiler dersinde öğretim programında yer alan tüm değerlere dikkat edilmesine rağmen bazı değerlerin yeterince vurgulanmadığı ve kitaplardaki etkinliklerin bu değerlerin aktarımında yetersiz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Arslan ve Aybek'in (2018) çalışmasında İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programıyla ilgili olarak öğretmenlerin çeşitli zorluklardan bahsettikleri görülmektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre söz konusu öğretim programının revize edilmesi gerektiği ve böylece programın daha etkili bir şekilde uygulanabileceği ve öğrencilerin öğrenimlerine katkıda bulunabileceği önerilmektedir. Yine Izgar (2017) incelediği insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ders kitabında kazanımların okuma parçaları ve bu okuma parçalarına dayalı sorularla öğrencilere aktarılamaya çalışıldığını, bunun dışında başka bir etkinliğe rastlanmadığını ifade etmektedir. Balbağ ve arkadaşları (2017) da öğrencilere temel demokratik değerler genellikle ders içinde sadece anlatıma dayalı öğretim yöntemiyle kazandırılmaya çalışıldığını, geleneksel ölçme ve değerlendirme tekniklerinin öğrencilerin demokratik değer kazanımlarını belirlemede yetersiz olduğunu belirtmektedir.

Literatürdeki araştırmaların sonuçlarına göre demokrasi eğitiminde uygulanan sınıf içi etkinliklerin yetersiz olduğu çıkarımı yapılabilir. İpek'in (2011) çalışmasında Sosyal Bilgiler dersi kapsamında demokrasi kavramının ve eğitiminin genellikle bilgi düzeyinde sunulduğu ve demokrasiyle ilgili konuların çoğunlukla teorik düzeyde ele alındığını tespit edilmiştir. Baştürk'ün (2011) araştırmasında Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi öğretim programı incelenmiş ve sınıf içi ve dışı sosyal etkinliklere daha fazla odaklanılması ve teorik bilginin aktarımından ziyade pratik uygulamalara ağırlık verilmesi gerektiği savunulmuştur. Freire (1996), öğrencilerin pasif bilgi alıcılarına dönüştüğü ve bilgilerin sadece tek yönlü olarak aktarıldığı eğitim modeline karşı durmuştur. Freire'nin bu eğitim eleştirisi, toplumların gerçek demokratik süreçlerden yoksun bırakan baskıcı sosyal yapılarından kurtulmalarını sağlayarak kendilerini tiranlıktan özgürleştirmelerini amaçlamaktadır. Bulandere (2014), yürüttüğü çalışmada, öğrencilerin Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersindeki başarı düzeylerine ilişkin bulgulara dayanarak, ders saatinin arttırılması, toplum ve ailelerin demokrasi eğitimine dair bilinçlendirilmesi, gerçek hayatla ilişkili etkinliklerinin düzenlenmesi ve okuldaki demokratik ortamların geliştirilmesi gibi önerilerde bulunmaktadır. Çullu ve Samancı (2016), demokratik eğitimin odak noktasında öğrencilerin yer aldığını belirterek, öğrencilerin eğitim

ve ğretim süreçlerinde sadece pasif bir nesne değil, aktif bir özne olduğunu vurgulamaktadır. Öğretmenlerin ise sadece teorik bilgileri iletmekle kalmayıp, öğrencilere bilgiye nasıl ulaşacaklarını öğretmek, öğrencilerin öğrendikleri bilgileri yapılandırmalarına yardımcı olmak, etkinlikler planlamak ve öğrencilerin aktif olarak katılabileceği etkinliklere destek olmak suretiyle düşünme, araştırma ve sorgulama becerilerini öğretme konusunda rol alması gerektiğini belirtmektedir. Sadık ve Sarı (2012), ğrencilerin demokrasi algılarını incelediği araştırmanın bulgularına dayanarak, öğrencilerin demokratik değerleri etkin öğrenme ortamlarının sağlanmasıyla kazanmaları gerektiğini, okul ortamında demokratik ilkelerin sürdürülmesine ve demokratik tutum ile yetkinliklerin geliştirilmesine daha fazla önem verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Yine bu konuyla ilgili olarak literatürde yer alan bir diğer araştırmada Kılınç (2013), Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi üzerine yaptığı çalışmada hali hazırda kullanılan ğretim programının etkililiğini artırmak için etkinliklerin gerçek yaşamla ilişkilendirilmesi, ders içinde günlük yaşamdan örnekler sunulması, daha fazla uygulamaya dayalı etkinliklerin düzenlenmesi, okul dışı etkinliklere daha fazla önem verilmesi, öğrencilerin grup çalışmalarına yönlendirilmesi, aile ve evre ile işbirliğinin artırılması gibi önerilerde bulunmuştur. şeker'in (2013) yaptığı araştırmada ise demokrasi eğitimi konularının genellikle düz bir anlatım tarzıyla sunulduğu tespit edilmiştir. Aynı araştırmada ğretim programı incelendiğinde, ders konularının ğrenci ilgi ve ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi gerekliliğinin altı çizilmiştir. Sağlıklı bir vatandaşlık ve demokrasi anlayışının oluşturulması için öğrenme sürecinde bireysel farklılıklar ve öğrenme stilleri hususunun da göz önünde bulundurulmasının önemine vurgu yapılarak bu şekilde olan bir yaklaşımın, bireylerin yetiştirilmesine olumlu katkı sağlayacağı belirtilmiştir. Güncel bir araştırmada belirtildiği üzere yıllar içerisinde öğrencilerin anlama ve öğrenme tarzları son derece çeşitlilik ve değişkenlik göstermesine rağmen eğitim politikaları aynı kalmıştır. Öğretim programları öğretmenlerin çalışmalarını ve uygulamalarını demokratikleştirilmemiş öğrenme biçimlerine hapsedmektedir (Maher vd., 2024).

Bütün bu bilgilerle beraber değinilmesi gereken bir başka nokta da demokrasi eğitiminde kritik bir öneme sahip olan öğretmenlerdir. Zehir (2020), çalışmasında öğretmenlerin tutum ve davranışlarının öğrencilerin davranışlarının şekillenmesinde kritik bir rol oynadığına dikkat çekerek, bu hususta öğretmenlerin önemli sorumlulukları olduğuna dikkat çekmektedir. Gündüz (2016), demokrasi kültürünü benimsememiş öğretmenlerle demokrasi kültürünü benimseyen, içselleştiren ve yaşam tarzı haline getiren bireylerin yetiştirilmesinin imknsız olduğunu ifade etmektedir. Öğretmenlerin demokrasiye ait

değerleri içselleştirebilmesi için mutlaka demokratik bir öğretim ortamında yetişmesi gerekir. Bu demokratik öğretim ortamını öğretmenliğe başladıktan sonra kendi sınıflarında devam ettirmesi ile öğrencilerinin de demokrasiyi içselleştirmesini sağlayabilirler. Bu noktada öğretmen yetiştiren kurumlara da önemli bir görev düşmektedir. Reynolds'un (2016) da ifade ettiği üzere öğretim programları üzerinde çalışmalar yapan yetkili kişiler olarak öğretmenlerin ve özellikle akademisyenlerin, öğretim programı alanında yapılan çalışmalara ilişkin dünya genelinde süreçleri iyi analiz edebilecek yetkinliğe sahip olmaları gerekmektedir. Yağcı'ya (1998) göre öğretmen yetiştirme alanında çalışmakta olan akademisyenlerin demokratik bir sınıf atmosferi oluşturarak ders işlemleri ve bu şekilde öğretmen adaylarının demokratik tutum ve davranışlarını geliştirmek için çabalamaları, demokrasinin ilerlemesi ve toplumun kalkınmasında önemli katkılar sağlayacaktır.

Demokrasi, demokratik bir eğitim ve öğretim sürecinden geçen bireylerin bulunduğu bir toplumda uygulanabilir. Demokratik bir toplum olmanın temel şartı, demokratik bir eğitimidir. Demokratik bir siyasi sistemde eğitimin görevlerinden biri, bireylerin zihinlerinde derin bir demokrasi anlayışı oluşturmak ve demokrasiyi doğal bir davranış ve düşünce biçimi haline getirmektir (Hotaman 2010). Demokratik eğitimi verebilecek en önemli kurumların okullar olduğu söylenebilir. Sadece bir öğretim programı içerisinde demokrasi eğitimi vermeye çalışmanın başarısızlıkla sonuçlanması oldukça muhtemeldir. Okullarda sadece ders içinde değil ders dışı etkinliklerde, okul içi ve dışı faaliyetlerde, okul iklimi ve kültüründe demokratik bir ortam olması gerekmektedir. Scharf (1976), bilinçli bir şekilde bir okul anayasası oluşturulmasında yer alan ve bu anayasayı uygulayan öğrencilerin model bir siyasi toplum yaratma şansına sahip olduklarını ve demokrasi eğitiminin, daha demokratik bir toplum yaratma kaygısı taşıyan kişilere en umut verici seçeneğin olduğuna inandığını belirtmiştir. Demokrasi bilinci kavram öğrenmekten ziyade yaşanarak edinilen bir değerdir. Ancak bu mantıkla yetiştirilen bireyler demokrasiyi içselleştirip yetişkin hayatlarında edindikleri demokrasi değerini toplumun daha da demokratikleşmesini sağlayacak şekilde yaşatabilirler. Biesta'ya (2011) göre geleneksel okulların gerçekten demokratik olabilmesi ancak mevcut hallerinin sonlandırılması ve eğitim kurumlarının yeniden örgütlenmesine yönelik alternatif, ilerici ve liberal yaklaşımların oluşturulmasıyla mümkündür. Fakat bu yaklaşımın gerçekçi olduğu söylenemez. Alternatif bir yol okulların demokrasi hakkında boş teorik bilgi aktarmayı azaltıp demokratik toplumun oluşumuna katkıları hakkında daha gerçekçi eylemlerde bulunmasıyla mümkündür. Özetle, okullar en iyi yaptıkları işe

odaklanmalıdır: çocukları, yetişkin yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde sivil katılımı destekleyen beceriler konusunda eğitmek (Kovač, 2018).

Hemen hemen her insanın okul sıralarında oturması sebebiyle her birey okullar, öğretmenler ve eğitim sistemiyle ilgili eleştiri yapma hakkını kendinde görmektedir. Yurt içi ve yurtdışı yapılan araştırmaların sonucunda bu eleştirilerin genelde olumsuz olduğu görülmektedir. Boostrom'a (2014) göre devlet okullarına olan güvensizliğin açık bir işareti, hesap verebilirliğin değerlendirme yoluyla yapılmasıdır. Okul başarısının değerlendirilmesi, okulların zayıf olduğu düşüncesinden doğmaktadır. İnsanlar eğitim idealine soyut olarak inansa da devlet okullarının bu ideali gerçekleştiremediğini düşünmektedir. Okullar toplumların ayrılmaz bir parçasıdır. Okulların, kendilerini ve uyguladıkları eğitim sistemini topluma sağlıklı bir şekilde açıklayabilmeleri için çeşitli faaliyetlerde bulunması gerekebilir. Bu faaliyetler toplum ve okul arasında bir köprü görevi görür. Bu köprünün temelleri demokratik bir anlayışla kurularak okul – toplum ilişkisinin güçlenmesiyle okullar, toplumun ihtiyacı olan demokrasi bilincini edinmiş kişileri yetiştirmede daha başarılı olabilir. Di Masi ve Santi'nin (2015) çalışmasında okul ile toplum arasındaki bağlantı kuran ve bir vatandaşlık eğitimi projesi olan "Polişophia" hakkında bir araştırma yapılmıştır. Bu projede öğrencilerin müzakere deneyimlerini geliştirmek ve gerçek bir müzakere için gerekli yeterlilik ve tutumları artırılarak öğretim programını iyileştirmek hedeflenmiştir. Araştırmada, diyalog pratiği uygulamanın ahlaki yargıda bulunma yeteneğini artırdığına dair hipotez, deney grubunun ahlaki yargı becerilerinin güçlendiğini, fakat kontrol grubunun bu konuda bir ilerleme kaydetmediğini gösteren MJT sonuçlarıyla kanıtlanmıştır.

5.2. Sonuç

1- Yapılan araştırma sonucunda ortaöğretim öğrencilerinin bilişsel yapılarında demokrasi ile ilişkili olan adalet, eşitlik, özgürlük, hukuk, hak, halk, seçim, cumhuriyet, insan, yönetim, insan hakları, devlet, siyaset, saygı, seçme, toplum, seçilme, Atatürk, oy, millet, ülke, düşünce, barış, meclis, hürriyet, vatan, kural, Türkiye, yaşam, parti, anayasa, cumhurbaşkanı, sorumluluk, düzen, kanun, yasa, laiklik, yargı, eğitim, hâkim, sevgi ve savcı kavramların yer aldığı belirlenmiştir.

2- Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programında demokrasiyle ilgili olarak insan hakları, özgürlük, sorumluluk, sosyal katılım, farklılıklara saygı, barış, aktif vatandaşlık, değerlere duyarlılık, demokratik vatandaşlık, topluma duyarlılık, kararlara

katılım, demokrasi kültürü, eşitlik, yorumlama, doğaya duyarlılık, empati, etik, özsaygı, uzlaşma, hoşgörü ve birlikte yaşama gibi kavramları yer almaktadır.

3- Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programında yer alan demokrasi ile ilişki kavramlardan adalet, birlikte yaşama, seçim, özgürlük ve cumhuriyet gibi kavramlar öğrencilerin bilişsel yapılarında sıklıkla yer almaktadır. Yine aynı öğretim programında bulunan barış, kuvvetler ayrılığı, başkanlık, eleştirel düşünme, meclis, demokratik vatandaşlık ve parlamenter sistem gibi kavramların öğrencilerin bilişsel yapılarında orta düzey sıklıkta yer aldığı görülmüştür. Hoşgörü, dayanışma, ayrımcılığa karşı duyarlılık, doğrudan, kararlara katılım, empati, doğaya duyarlılık ve uzlaşma gibi kavramların ise öğrencilerin bilişsel yapılarında çok az düzeyde yer aldığı görülmüştür.

4- Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programında yer alan demokrasi ile ilişkili kavramlardan farklılıklara saygı, aktif vatandaşlık, değerlere duyarlılık, topluma duyarlılık, yorumlama, özsaygı, şiddete karşı olma, çeşitlilik, engelli hakları, çatışma çözümü, onur, çoğulculuk, dezavantajlı gruplar, çatışmaya karşı olma gibi kavramların öğrencilerin bilişsel yapılarında yer almadığı görülmüştür.

5.3. Öneriler

Araştırma sonuçlarına göre şu önerilerde bulunulabilir:

1- Araştırma sonuçlarına göre Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programında yer alan demokrasi ile ilişkili önemli bazı kavramlarının öğrencilerin bilişsel şemalarında yer alması program değerlendirme çalışmalarında bir veri kaynağı olarak kullanılabilir.

2- Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları dersi öğretim programında yer alan demokrasi ile ilişkili kavramlardan öğrencilerin bilişsel şemalarında yer almayan kavramların öğrenilmesinde öğrenme-öğretme süreçlerinin daha etkin planlanması önerilebilir.

3- Demokrasi bilinci bir ara disiplin niteliği taşıdığı için sadece demokrasi eğitimiyle ilgili derslerden öğrencilere demokrasi kültürünü kazandırmak yeterli olmayacaktır. Diğer derslerin öğretim programları ve öğretmenler bütünsel bir yaklaşımla eğitim ve öğretimin her aşamasında demokrasi kültürünü yaşatarak öğrencilere demokrasiyi benimseme fırsatı verilmesi önerilebilir.

4- Bu araştırmada öğrencilerden Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) yoluyla veri toplanmıştır. Farklı rneklemler grupları ve farklı veri toplama araçlarından faydalanarak alanyazına katkı sağlanabilecek yeni araştırmaların yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akan, Y., ve Akın, A. (2020). Lise öğrencilerinin demokrasi bilincinin bazı faktörlere göre incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(74), 710-723. <https://doi.org/10.17755/esosder.595261>
- Akboğa, S., ve Şahin, O. (2018). Türkiye’de demokrasi algıları: Cinsiyet, etnik ve dini dinamikler. *Journal of Economy Culture and Society*, 57, 1-28.
- Akçeşme, B., ve Fidan, N. K. (2021). Sınıf öğretmenlerinin insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi dersine yönelik görüşleri. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 147-164.
- Akdu, Ö. (2016). Ortaokul 8. sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinin demokrasi kültürüne katkısının öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi: Burdur ili örneği [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Aksoy, B., ve Yılmaz, O. (2016). Lise öğrencilerinin insan hakları algıları. *EYFOR V. Eğitim Yönetimi Formu Tam Bildiri Kitabı*. Ankara.
- Aktaş, M. (2015). Demokrasi kavramına eleştirel bir bakış. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 87-105. <https://doi.org/10.18506/anemon.92965>
- Akyüz, E. (2018). *Çocuk hukuku, çocuk hakları ve korunması*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Alfredsson, G. (2001). The right to human rights education. In A. Eide, C. Krause, & A. Rosas (Eds.), *Economic, social and cultural rights* (pp. 269-289). Martinus Nijhoff Publishers. https://doi.org/10.1163/9789047433866_019
- Aliefendioğlu, Y. (2005). Temsili demokrasinin “seçim” ayağı. *TBB Dergisi*, 60, 71-96.
- Alshurman, M. (2015). Democratic education and administration. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 176, 861-869. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.551>
- Altun, A., & Mazman, İ. (2020). Osmanlı imparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti’ne iktidarların meşruiyet kaynakları. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 465-482.

- Apple, M. W. (2011). Democratic education in neoliberal and neoconservative times. *International Studies in Sociology of Education*, 21(1), 21-31. <https://doi.org/10.1080/09620214.2011.543850>
- Arı, A. (2024). *Okulda demokrasi eğitimi*. Eğitim Yayınevi.
- Arslan, E. (2022). Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, 395-407. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1116878>
- Aslan, S., ve Aybek, B. (2018). Sınıf öğretmenlerinin ilkokul 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi öğretim programına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(1), 233-262.
- Aslaner, M. (2022). İki darbe arasında Türkiye’de demokrasi (1960-1980). *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 579-607.
- Ausubel, D. P. (1963). Cognitive structure and the facilitation of meaningful verbal learning. *Journal of Teacher Education*, 14, 217-221. <https://doi.org/10.1177/002248716301400220>
- Ausubel, D. P., & Robinson, F. G. (1969). *School learning: An introduction to educational psychology*. New York: Holt, Rinehart, and Winston, Inc.
- Aydeniz, D. (2009). Demokrasi eğitimi ve okul meclisleri projesi ile öğrencilerde demokrasi kültürü kazanımlarının ortaöğretim öğretmenlerince değerlendirilmesine yönelik bir analiz (Kütahya örneği) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Bacon, M., & Sloam, J. (2010). John Dewey and the democratic role of higher education in England. *Journal of Political Science Education*, 6(4), 336-352. <https://doi.org/10.1080/15512169.2010.518087>
- Bağlı, M. T. (2013). Ara-disiplin olarak vatandaşlık ve insan hakları eğitimi: İlköğretim öğrencilerinin insan haklarına ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 38(169), 296-310.

- Bahar, M., Johnstone, A. H., & Sutcliffe, R. G. (1999). Investigation of students' cognitive structure in elementary genetics through word association tests. *Journal of Biological Education*, 33, 134-141. <https://doi.org/10.1080/00219266.1999.9655653>
- Bahar, M., ve Özatlı, N. S. (2003). Kelime iletişim test yöntemi ile lise 1. sınıf öğrencilerinin canlıların temel bileşenleri konusundaki bilişsel yapılarının araştırılması. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 75-85.
- Bal, M. S., ve Yiğittir, S. (2013). İlköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin demokrasi algılarının incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 195-220.
- Balbağ, N. L., Bayır, Ö. G., ve Ersoy, F. (2017). İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersini öğretmenler ve öğrenciler nasıl algılıyor? *Sakarya University Journal of Education*, 7(1), 223-241.
- Baltacı, A. (1996). Demokratik eşitlik ilkesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 199-211.
- Barnett, H. (2012). *Constitutional and administrative law* (10th ed.). Routledge.
- Başaran, İ. E. (1986). Demokrat öğrenci nasıl yetiştirilir? *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 19(1), 111-116. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001098
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Baştürk, N. (2011). İlköğretim 8. sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi öğretim programı kazanımlarının öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi (Konya ili örneği) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Bayhan, V. (2002). Demokrasi ve sivil toplum örgütlerinin engelleri: Patronaj ve nepotizm. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 1-13.
- Beetham, D. (1999). *Democracy and human rights* (Vol. 249). Cambridge: Polity Press.

- Behringer, J., & Feindt, P. H. (2024). Varieties of food democracy: A systematic literature review. *Critical Policy Studies*, 18(1), 25-51.
- Bektaş, Ö., ve Zabun, E. (2019). Vatandaşlık eğitiminde değerler karşılaştırması: Türkiye ve Fransa. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 17(37), 247-289.
- Biesta, G. J. J. (2011). Curriculum, citizenship and democracy. In *Learning democracy in school and society* (pp. 19-32). Sense Publishers. https://doi.org/10.1007/978-94-6091-512-3_2
- Bilge, M. (2011). Türkiye’de demokrasi kültürü: Siyaset ve toplum. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 49-60.
- Bindewald, B. J., Tannebaum, R. P., ve Womac, P. (2016). The common core and democratic education: Examining potential costs and benefits to public and private autonomy. *Democracy and Education*, 24(2), Article 4.
- Birleşmiş Milletler. (1948). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*.
- Boostrom, R. (2014). The peculiar status of democracy and education. *Journal of Curriculum Studies*, 48(1), 4-22. <https://doi.org/10.1080/00220272.2014.962100>
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Bradshaw, R. (2014). Democratic teaching: An incomplete job description. *Democracy and Education*, 22(2).
- Bulandere, V. (2014). Öğrencilerin vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi kazanımlarını elde etme düzeyleri ve derse yönelik görüşleri: Erzurum ili örneği [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Burgh, G. (2003). Democratic education: Aligning curriculum, pedagogy, assessment and school governance. In *Philosophy, democracy and education* (pp. 101-120).
- Burgh, G. (2014). Democratic pedagogy. *Journal of Philosophy in Schools*, 1(1), 22-44.
- Butler, E. (2021). *Introduction to democracy*. London Publishing Partnership.

- Büyükalın Filiz, S., ve Sel, B. (2018). İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ders kitabında yer alan değerlerin incelenmesi. *Asian Journal of Instruction (E-AJI)*, 6(2), 1-17.
- Büyükdüvenci, S. (1990). Demokrasi, eğitim ve Türkiye. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 23(2), 583-597.
- Can, M. (2019). İnsan hakları ve demokrasi arasındaki ilişkinin felsefi analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 2155-2167.
- Carr, P. (2008). Educating for democracy: With or without social justice. *Teacher Education Quarterly*, 35(4), 117-136.
- Carr, W. (1998). The curriculum in and for a democratic society. *Curriculum Studies*, 6(3), 232-340. <https://doi.org/10.1080/14681369800200044>
- Cılga, İ. (2006). Okullarda demokrasi uygulamalarına katılan öğrencilerin ailelerinde demokrasi ve katılım. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 273-296.
- Cridle, E., Vidovich, L., & O'Neill, M. (2004). Discovering democracy: An analysis of curriculum policy for citizenship education. *Westminster Studies in Education*, 27(1), 27-41.
- Cureluşă, L. F. (2022). Education for citizenship—A step towards democracy. *Jurnalul de Studii Juridice*, 17(1-2), 148-156.
- Çağlak, E., Çelik, T. S., ve Bağlama, M. Ç. (2021). Medyanın lise ve üniversite öğrencilerinin siyasi düşünce ve tutumlarına yönelik etkisi: Çanakkale ili örneği. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 11, 148-164.
- Çınar, M. F. (2017). Türkiye'nin anayasal demokrasi yolu ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin serencamı. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 64, 586-607.
- Çolak, K. (2015). Sosyal bilgiler ile vatandaşlık ve demokrasi eğitimi derslerinde küresel vatandaşlık eğitimi [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Çullu, M. S., ve Samancı, O. (2016). Çocuk eğitiminde demokrasi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 79-84.
- Daher, W. (2019). Assessing students' perceptions of democratic practices in the mathematics classroom. In *Eleventh Congress of the European Society for Research in Mathematics Education* (No. 6). Freudenthal Group; Freudenthal Institute; ERME.
- Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and opposition*. Yale University Press.
- Dahl, R. A. (1998). *On democracy*. Yale University Press.
- Dahlberg, S., Axelsson, S., & Holmberg, S. (2020). Democracy in context: Using a distributional semantic model to study differences in the usage of democracy across languages and countries. *Z Vgl Polit Wiss*, 14, 425–459.
- Daşdemir, İ. (2022). Sosyal bilgiler eğitimi temelinde öğretmen adaylarının demokratik eğilimleri. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 198-207.
- Davidson, D. (1977). The effect of individual differences of cognitive style on judgments of document relevance. *Journal of the American Society for Information Science*, 28, 273-184.
- Demir, N. (2010). Demokrasinin temel ilkeleri ve modern demokrasi kuramları. *Ege Academic Review*, 10(2), 597–611. <https://doi.org/10.21121/eab.2010219638>
- Demirci, O. (2022). Politik eşitlik ideali açısından demokrasi kuramının eleştirisi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Dewey, J. (1916). *Democracy and education* (Edited by N. Tampio). Columbia University Press, 2024. <https://doi.org/10.7312/dewe21010>
- Diker, Z. (2012). Demokrasi eğitimi ve lise öğrencilerinin demokratik davranışları üzerine bir araştırma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 229-238.
- Dinas, E. (2013). Opening “openness to change”: Political events and the increased sensitivity of young adults. *Political Research Quarterly*, 66(4), 868-882.

- Di Masi, D., & Santi, M. (2015). Learning democratic thinking: A curriculum to philosophy for children as citizens. *Journal of Curriculum Studies*, 48(1), 136-150. <https://doi.org/10.1080/00220272.2015.1088064>
- Doddington, C. (2018). Democracy and education: Is it relevant now? *Education 3-13*, 46(4), 381-384. <https://doi.org/10.1080/03004279.2018.1445469>
- Doğan, K. C., ve İnankul, H. (2021). Demokrasi kavramı bağlamında eski Türklerde iktidar, bürokrasi ve divan geleneği: Büyük Selçuklu Devleti üzerine bir değerlendirme. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 91-108.
- Doğan Sarıkaya, B. (2022). Ortaöğretim öğrencilerinde sosyal değerler ve dindarlık ilişkisi. *Journal of Analytic Divinity*, 6(2), 35-52. <https://doi.org/10.46595/jad.1190175>
- Doğanay, D. D. A., ve Sarı, A. M. (2004). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerine temel demokratik değerlerin kazandırılma düzeyi ve bu değerlerin kazandırılması sürecinde açık ve örtük programın etkilerinin karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 39(39), 356-383.
- Doyuran, D. (2021). Demokrasinin tarihsel dönüşümünde bir uğrak noktası: Agonistik demokrasi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Durdi, M., ve Erdemar, G. (2020). Sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi öğretim programına ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 193-218.
- Ekici, Ö., ve DüNDAR, R. (2018). Ortaokullarda demokrasi eğitimi içeriğine ilişkin öğretmen görüşlerinin karşılaştırılması. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 70-82.
- Emir, S., ve Kaya, Z. (2004). Demokrasi eğitimi ve okul meclislerine yönelik öğretmen görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 69-89.

- Engel, L. (2008). Experiments in democratic education: Dewey's lab school and Korczak's children's republic. *The Social Studies*, 32, 117-122. <https://doi.org/10.3200/TSSS.99.3.117-121>
- Ercan, F., Ercan, N., ve Taşdere, A. (2009). Kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla bilişsel yapının ve kavramsal değişimin gözlenmesi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 7, 136-154.
- Erdem, C., ve Eğmir, E. (2020). Demokrasi ve eğitim: Kavramsal bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı), 159-171. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.787092>
- Erdoğan, E. (2015). Ortaöğretim demokrasi ve insan hakları dersi öğretim programının Avrupa Birliği ölçütlerine göre değerlendirilmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Erdoğan, E., Özkan, C., ve Erdoğan, H. A. (2019). Dünya'da ve Türkiye'de yerel yönetim yapılarının gelişim süreci. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 246-263.
- Ersoy, A. F. (2016). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenleri ve öğrencilerinin algısı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 67-83.
- Fabbrini, S. (2003). Bringing Robert A. Dahl's theory of democracy to Europe. *Annual Review of Political Science*, 6(1), 119-137. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.6.010302.115514>
- Fedayi, C. (2020). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e hâkimiyet-i milliye ve demokrasi. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 16(58), 151-164.
- Fidan, N. K., ve Mert, B. (2023). İlkokullarda insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi eğitimi alanında yapılan çalışmaların incelenmesi. *Trakya Journal of Education*, 13(1), 280-304. <https://doi.org/10.24315/tred.1026897>
- Foster, R., & Straker, K. (2002). UK and Romanian students' perceptions of democracy and political issues: A cross-cultural comparison. *Citizenship, Social and Economics Education*, 5(2), 79-93.

- Freire, P. (1996). *Pedagogy of the oppressed* (revised). Continuum.
- Garrison, W. H. (2003). Democracy, experience, and education: Promoting a continued capacity for growth. *Phi Delta Kappan*, 84(7), 525-529.
- Gezer, M., ve İlhan, M. (2015). İlköğretim vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi (8. sınıf) kazanımları ile değerlendirme sorularının SOLO taksonomisine göre incelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19(32), 193-208.
- Glaeser, E. L., Ponzetto, G. A., & Shleifer, A. (2007). Why does democracy need education? *Journal of Economic Growth*, 12, 77-99.
- Gömlüksiz, M. N., ve Çetintaş, S. (2011). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 1-14.
- Göney, H. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ortaokul sosyal bilgiler derslerinde demokrasi eğitimi hakkındaki görüşleri ve değerlendirilmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Gören, Z. (2021). Özgürlükçü demokratik düzen. *İzmir Barosu Dergisi*.
- Gutmann, A. (1993). Democracy & democratic education. *Studies in Philosophy and Education*, 12(1), 1-9. <https://doi.org/10.1007/bf01235468>
- Gutmann, A. (1996). *Democratic education*. Princeton University Press.
- Gül, İ., ve Saraç, G. (2018). Okul müdürlerinin demokratik tutumları. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(10), 155-172. <https://doi.org/10.20860/ijoses.435764>
- Gündüz, M. (2016). Ortaokullarda demokrasi kavramının kazandırılmasında demokrasi eğitimi ve okul meclisleri uygulamasının etkisi (İzmir ili örneği) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Haçat, S. O., ve Demir, F. B. (2017). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine ilişkin görüşleri. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 1-17.

- Haller, G., & Klohr, C. (2012). *Human rights without democracy? Reconciling freedom with equality* (1st ed.). Berghahn Books.
- Harber, C. (2002). Education, democracy and poverty reduction in Africa. *Comparative Education*, 38(3), 267-276. <https://doi.org/10.1080/0305006022000014133>
- Haxhiu, S., & Alidemaj, A. H. (2021). Representative democracy - Its meaning and basic principles. *Acta Universitatis Danubius Juridica*, 2, 76-91.
- Hess, D. (2008). Democratic education to reduce the divide. *Social Education*, 72(7), 373-376.
- Ho, L. C., Sim, J. B. Y., & Alviar-Martin, T. (2011). Interrogating differentiated citizenship education: Students' perceptions of democracy, rights and governance in two Singapore schools. *Education, Citizenship and Social Justice*, 6(3), 265-276.
- Hope, M. A. (2012). The importance of belonging: Learning from the student experience of democratic education. *Journal of School Leadership*, 22(4), 733-750. <https://doi.org/10.1177/105268461202200403>
- Hotaman, D. (2010). Demokratik eğitim: Demokratik bir eğitim programı. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 3(1), 29-42.
- Huntington, S. P. (1991). *The third wave: Democratization in the late twentieth century*. University of Oklahoma Press.
- Izgar, G. (2017). İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ders kitabının yapılandırmacı yaklaşım açısından analizi. *İlköğretim Online*, 16(2), 584-600.
- İpek, İ. (2011). İlköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki vatandaşlık eğitiminin sosyal bilgiler öğretim programındaki hedeflere uygunluğu yönünden değerlendirilmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- İsmail, N., Kinchin, G., & Edwards, J. A. (2017). Democratic education in the Egyptian higher education: Investigation of tutors' perception of democratic education in the Egyptian higher education. *Research Journal of Education*, 5(7), 3733.

- İzmir, F. (2020). Demokrasi ve siyasi katılım ilişkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 273-281. <https://doi.org/10.18506/anemon.563207>
- Johar, R., Patmawati, D., & Munzir, S. (2017). Students' perception of the implementation of democratic classroom in mathematics learning. In *2nd Annual International Seminar on Transformative Education and Educational Leadership (AISTEEL 2017)* (pp. 491-494). Atlantis Press.
- Jovanović, N. (2014). On the edge of electoral democracy - Analysis of the parliamentary elections in 2014 in Serbia within the theoretical concept of minimal definition of democracy. *Socioloski Pregled*, 48(4), 507-530. <https://doi.org/10.5937/socpreg1404507j>
- Kabasakal, K. A., Şahin, S. G., Kelecioğlu, H., Gelbal, S., Atar, B., ve Doğan, N. (2015). Lise öğrencilerinin demokratik okul kültürü algılarının incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 21(2), 247.
- Kaçar, M. (2022). Demokrasi ve ekonomik özgürlüğün doğrudan yabancı yatırım üzerine etkisi: Türkiye için ekonometrik analiz [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- Kaldırım, E. (2005). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin demokrasi algıları. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 143-162.
- Karadağ, E. (2010). Eğitim bilimleri doktora tezlerinde kullanılan araştırma modelleri: Nitelik düzeyleri ve analitik hata tipleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 1(1), 49-71.
- Karahan, M. (2009). Tarih derslerinde demokrasi ile ilgili kavramların anlaşılma düzeyi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Karakoç, Ş. M. (2020). Demokrasiyi tartışmak: Türkiye’de demokrasi tartışmaları üzerine bir dönemlendirme. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 16(58), 165-187.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi* (35. baskı). Nobel Yayın Dağıtım.
- Kemahlıoğlu, Ö., ve Keyman, F. (2011). Türkiye’de demokrasi algısı. *İstanbul Politikalar Merkezi*.

- Keskin, S. C., ve Keskin, Y. (2009). Cumhuriyet dönemi ilkokul (ilköğretim 1. kademe) sosyal bilgiler ve onun kapsamına giren ders programlarında bir değer olarak barışın yeri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 69-92.
- Keskin, Y. (2002). Türkiye’de II. Meşrutiyetten günümüze kadar uygulanmış olan sosyal bilgiler öğretim programlarının analizi ve karşılaştırılması [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kılınç, H. H. (2013). 8. sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi kazanımlarının gerçekleşme düzeyine ilişkin öğretmen-öğrenci görüşleri ile derse yönelik öğrenci tutumları [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kırtıllı, O. (2022). Liberal demokraside çoğulculuk ve konsensus: John Rawls’un siyasal liberalizmi üzerinden bir değerlendirme [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Koçak, S., ve Ay, M. H. (2020). Lise öğrencilerinin demokratik okul kültürü algısı ile akademik isteklilikleri arasındaki ilişkide okul bağlılığının aracılık rolü. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 959-990.
- Koçoğlu, E. (2012). Cumhuriyetten günümüze insan hakları ve demokrasi kavramları açısından sosyal bilgiler eğitim programının incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 1-20.
- Kohl, H. (1992). Uncommon differences: On political correctness, core curriculum and democracy in education. *The Lion and the Unicorn*, 16(1), 1-16. <https://doi.org/10.1353/uni.0.0216>
- Kondu, Z., ve Sakar, T. (2014). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi niçin verilir? *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 49-60.
- Korkmaz, E., ve Erden, M. (2013). Demokratik bir eğitim ortamında eğitim programının özellikleri. *Education Sciences*, 8(2), 209-224.

- Kovač, V. B. (2018). "Schooling through democracy": Limitations and possibilities. *Education*, 139(1), 1-14.
- Kuang, X. X., & Kennedy, K. J. (2014). Asian students' perceptions of 'good' citizenship: The role of democratic values and attitudes to traditional culture. *Asia Pacific Journal of Educational Development (APJED)*, 3(1), 33-42.
- Kurtulmuş, F. (2021). Prosedürel demokrasi ve hukukun üstünlüğü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 661-677. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.854274>
- Kuş, Z., Sönmez, Ö. F., ve Karatekin, K. (2011). Okulda yaşam biçimi olarak demokrasi eğitimi. *10. Ulusal Sınıf Eğitimi Sempozyumu*, 1, 607-612.
- Kuş, Z. (2012). İlköğretim öğrencilerinin demokrasi algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kuş, Z., ve Çetin, T. (2014). İlköğretim öğrencilerinin demokrasi algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(2), 769-790.
- Lin, A. (2015). Citizenship education in American schools and its role in developing civic engagement: A review of the research. *Educational Review*, 67(1), 35-63.
- MacLure, J. (2016). *Retrouver la raison: Essais de philosophie publique*. Québec Amérique.
- Macy, J. (1898). Twentieth century democracy. *Political Science Quarterly*, 13(3), 514-533.
- Maher, K., Rigney, L. I., & King, M. (2024). Curriculum, democracy and pedagogies for justice: A collective futures dialogue. *Curriculum Perspectives*. <https://doi.org/10.1007/s41297-024-00230-5>
- Makita, J. (2021). Democracy education for children using a cartoon video and mock voting. *Online Submission*, 2(2), 129-140.
- Manin, B. (1997). *The principles of representative government (Themes in the social sciences)*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511659935>

- Mankan, V. (2020). Demokrasinin tarihsel evrimi. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 119-136.
- Mannion, G., Biesta, G., Priestley, M., & Ross, H. (2011). The global dimension in education and education for global citizenship: Genealogy and critique. *Globalisation, Societies and Education*, 9(3), 443-456. <https://doi.org/10.1080/14767724.2011.605327>
- Mårdh, A., & Tryggvason, Á. (2017). Democratic education in the mode of populism. *Studies in Philosophy and Education*, 36, 601-613.
- Martsikhiv, K., & Seliverstova, K. (2021). Democracy as a public ideal and political practice. *The Journal of VN Karazin Kharkiv National University. Issues of Political Science*, 39, 22-30.
- Mathé, N. E. H. (2019). PhD revisited: Students' perceptions of democracy, politics, and citizenship preparation and implications for social studies education. *Nordic Journal of Comparative and International Education (NJCIE)*, 3(1), 105-115.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2009). Ortaöğretim Sosyal Etkinlik Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim- Seçmeli). <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=794>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2013). Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim) <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=1106>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2017). Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı (6-7-8. Sınıflar – Seçmeli). <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=241>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018a). İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı (4. Sınıf). <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=328>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018b). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4-5-6 ve 7. Sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018c). T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı (8. Sınıf). <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=355>

- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018d). Ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim).
<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=346>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2022). Öğretim Programlarını İzleme ve Değerlendirme Sistemi.
<http://mufredat.meb.gov.tr>
- Miser, R. (1991). Demokrasi eğitimi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 24(1), 49-54. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000721
- Morgan, H. (2022). Conducting a qualitative document analysis. *The Qualitative Report*, 27(1), 64-77. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2022.5044>
- Munck, G. L. (2016). What is democracy? A reconceptualization of the quality of democracy. *Democratization*, 23(1), 1-26.
- Muntarhorn, V. (2019). Education for human rights. In *Human rights* (pp. 281-301).
- Nowak, M. (2001). The right to education. In *Economic, social and cultural rights* (pp. 245-271). Brill Nijhoff.
- Ogden, S. (2020). *Inklings of democracy in China* (Vol. 210). Brill.
- Oğuzkan, A. F. (1974). *Eğitim terimleri sözlüğü* (Vol. 393). Türk Dil Kurumu.
- Okutan, M. (2010). Türk eğitim sistemi'nde demokrasi eğitimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 938-946.
- Organization for Security and Co-operation in Europe [OSCE]. (2009). *Human rights education in the school systems of Europe, Central Asia and North America: A compendium of good practice*.
- Osler, A., & Starkey, H. (2006). Education for democratic citizenship: A review of research, policy and practice 1995–2005. *Research Papers in Education*, 21(4), 433-466. <https://doi.org/10.1080/02671520600942438>
- Otubo, S. (2016). Democracy and ethnic diversity: A case study of Nigeria, a comparative study of Igbo, Yoruba, and Hausa-Fulani in Nigerian democracy 1999-2015

- [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Önen, Ö., ve Ballı, F. E. (2022). Öğretmenlerin örgütsel demokrasi algıları ile örgütsel mutluluk algıları arasındaki ilişki. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 905-919.
- Özath, N. S. (2006). Öğrencilerin biyoloji dersinde zor olarak algıladıkları konuların tespiti ve boşaltım sistemi konusundaki bilişsel yapılarının yeni teknikler ile ortaya konulması [Yayımlanmamış doktora tezi]. Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Özbey, A., ve Sarıçam, H. (2018). Ortaokul öğrencilerinde demokrasi algısı, deontik adalet, toplumsal değerler algısı arasındaki ilişki. *Ege Eğitim Dergisi*, 19(1), 161-181. <https://doi.org/10.12984/egedfd.349907>
- Özkan, M. (2020). Temsilî demokrasiden demokratik muhafazakâr düşünce. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 16(58), 55-83.
- Papadimitropoulos, E. (2022). Freedom, autonomy, democracy: Castoriadis and the commons. *Critique (United Kingdom)*, 50(1), 167-183. <https://doi.org/10.1080/03017605.2022.2050535>
- Perliger, A., Canetti-Nisim, D., & Pedahzur, A. (2006). Democratic attitudes among high-school pupils: The role played by perceptions of class climate. *School Effectiveness and School Improvement*, 17(1), 119-140.
- Plattner, M. F. (2015). Is democracy in decline? *Journal of Democracy*, 26(1), 5-10.
- Print, M. (2000). Civics and values in the Asia-Pacific region. *Asia Pacific Journal of Education*, 20(1), 7-20. <https://doi.org/10.1080/0218879000200102>
- Print, M., Ørnstrøm, S., & Nielsen, H. S. (2002). Education for democratic processes in schools and classrooms. *European Journal of Education*, 37(2), 193-210.
- Reynolds, W. M. (2016). Preface: Against canonphobia. *Curriculum as Political. Counterpoints*, 491, IX-XII. <http://www.jstor.org/stable/45157402>

- Roth, K. (2001). Democracy, education and citizenship - Towards a theory on the education of deliberative democratic citizens. *Institute of Education Press*.
- Sadık, F., ve Sarı, M. (2012). Çocuk ve demokrasi: İlköğretim öğrencilerinin demokrasi algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 1(1), 48-62.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., ve Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-256. <https://doi.org/10.33400/kuje.843306>
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan günümüze eğitim tarihi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Samancı, O. (2010). Democracy education in elementary schools. *The Social Studies*, 101(1), 30-33. <https://doi.org/10.1080/0037799090328549>
- Sarıaltın, E., Ataizi, M., ve Server, N. S. (2017). Üniversite öğrencilerinin demokrasi algısı: Geleneksel medya ve yeni medya ilişkisi. *Kurgu*, 25(1), 1-16.
- Sarıçam, H., ve Özbey, A. (2018). Ortaokul öğrencilerinde demokrasi algısı, deontik adalet, toplumsal değerler algısı arasındaki ilişki. *Ege Eğitim Dergisi*, 19(1), 161-181.
- Sarpkaya, B. (2022). Modern demokrasilerde güvenlik sorunu ve hukuk devleti [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Antalya Bilim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Antalya.
- Sartori, G. (2016). The theory of democracy revisited. In *Democracy: A reader* (pp. 192-196). Columbia University Press.
- Sawyer, S. M., Azzopardi, P. S., Wickremarathne, D., & Patton, G. C. (2018). The age of adolescence. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 2(3), 223-228. [https://doi.org/10.1016/s2352-4642\(18\)30022-1](https://doi.org/10.1016/s2352-4642(18)30022-1)
- Scharf, P. (1976). The democratic school as social curriculum. *The High School Journal*, 60(1), 17-25.

- Seyhan, B. (2020). Sosyal bilgiler ve sınıf öğretmeni adaylarının demokrasi ve Atatürkçülük kavramlarına yönelik metafor algıları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 32-52.
- Shavelson, R. J. (1974). Methods for examining representations of a subject-matter structure in student memory. *Journal of Research in Science Teaching*, 11(3), 231-249. <https://doi.org/10.1002/tea.3660110307>
- Shin, D. C. (2017). Popular understanding of democracy. *Oxford Research Encyclopaedia of Politics*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.80>
- Sim, J. B. Y., & Krishnasamy, M. (2016). Building a democratic society: Exploring Singapore students' understandings of democracy. *Asian Education and Development Studies*, 5(1), 37-58.
- Sklar, R. L. (1983). Democracy in Africa. *African Studies Review*, 26(3-4), 11-24.
- Snow, R. E., & Lohman, D. F. (1989). Implications of cognitive psychology for educational measurement. In R. L. Linn (Ed.), *Educational measurement* (pp. 263-331). Macmillan Publishing Co, Inc; American Council on Education.
- Somervill, P. (2011). Thematic review: Democracy and participation. *Policy & Politics*, 39(3), 417-437.
- Söğütü, İ. (2008). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de modernleşme: kırılmalar ve süreklilikler. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 5(18), 33-54.
- Stasavage, D. (2005). Democracy and education spending in Africa. *American Journal of Political Science*, 49(2), 343-358. <https://doi.org/10.1111/j.0092-5853.2005.00127.x>
- Stoddard, J. (2014). The need for media education in democratic education. *Democracy and Education*, 22(1), 4.
- Sucu, H. (2021). 11. sınıf öğrencilerinin doğal afetlere yönelik bilişsel yapılarının kelime ilişkilendirme testi yoluyla incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

- Şahin, B. (2021). Türkiye’de demokrasi eğitimi konusunda 2000-2020 tarihleri arasında yapılmış çalışmaların incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Şahin, Ş., ve Kılıç, A. (2020). İlkokul, ortaokul ve lise öğrencilerinin demokrasi algılarına ilişkin kavram ağları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(2), 764-785. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.683057>
- Şahin, Ş., e Kılıç, A. (2020). Öğretmenlerin demokrasi ve eğitim söylemleri. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 238-262.
- Şahin, Ş., ve Kılıç, A. (2021). Demokratik yaşama dayalı öğrenme modelinin öğrencilerin demokrasi algılarına etkisi. *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 267-291.
- Şahin, Z. B. (2021). Çok partili hayata geçiş deneyiminde basın ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. *Atatürk Dergisi*, 10(2), 171-204.
- Şeker, M. (2013). 8. sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi ders kitaplarının öğrenme stilleri açısından incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1, 51-62.
- Şen, Ü. S. (2005). Sanat eğitiminde bilimsel araştırma yöntemlerinin kullanılması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 343-360.
- Şener, P. (2019). Ortaokul öğrencilerinin etkin vatandaşlık öğrenme alanındaki kavramlara yönelik bilişsel yapılarının ve kavram algılarının belirlenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tamer, D., Demirhan, Ş., ve Avcı, G. (2015). *Gelişim psikolojisi*. Pegem Akademi.
- Taşdere, A., Özsevgeç, T., ve Türkmen, L. (2014). Bilimin doğasına yönelik tamamlayıcı bir ölçme aracı: Kelime ilişkilendirme testi. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 2(2), 129-144.
- Tatlıcioğlu, O., Küçükkaraca, N., ve Fırat, E. (2021). Sosyal hizmet öğrencilerinin insan hakları eğitimine yönelik tutumlarının incelenmesi: Hacettepe Üniversitesi örneği. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(22), 316-336. <https://doi.org/10.53092/duibfd.969750>

- Taze, H. K., ve Aktın, K. (2019). Ortaokul öğretmenlerinin demokratik davranış eğilimleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 270-281.
- TDK (2023). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Teegarden, D. A. (2013). Tyrant-killing legislation and the political foundation of ancient Greek democracy. *Cardozo Law Review*, 34(3), 965-982.
- Thianthai, C. (2012). Perceptions of democracy among Thai adolescents. *Southeast Asian Studies at the University of Freiburg*.
- Thompson, J. W. (1923). The development of the idea of social democracy and social justice in the Middle Ages. *The American Journal of Sociology*, 28(5), 586-605. <https://doi.org/10.1086/213531>
- Tıraşoğlu, S. (2019). Sosyal bilgiler dersinde ilköğretim öğrencilerinin vatandaşlık ve demokrasi eğitimine ilişkin kazanım düzeylerinin incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Tocqueville, A. (1835). *De la démocratie en Amérique*. Gosselin.
- Todres, J., & Malik, A. (2022). Children's rights and human rights education through museums. *Boston University Public Interest Law Journal*, 31(3), 239-274.
- Toktok, N. (2010). Türkiye'de demokrasi kültürü. *Turan-Sam*, 2(7), 135-142.
- Tonga, D., ve Uslu, S. (2015). Sosyal bilgiler dersinde kazanım-değer ilişkisi. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 16(1), 91-110.
- Turan, İ. (2022). Demokrasi, seçim ve seçim sistemleri. *Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 3(2), 94-120.
- Turan, S., ve Karasu Avcı, E. (2018). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programı'nın dijital vatandaşlık bağlamında incelenmesi. *Journal of Education and New Approaches*, 1(1), 28-38.
- Turner, P. (1999). Education for citizenship and the teaching of democracy in schools. *Teaching Public Administration*, 19(2), 46-49. <https://doi.org/10.1177/01447394990190020>

- Tünkler, V. (2013). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi programında yer alan soyut kavramların, becerilerin ve değerlerin öğrencilere kazandırılmasına ilişkin metaforik bir yaklaşım [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Uçak, N. Ö., ve Güzeldere, Ş. O. (2006). Bilişsel yapının ve işlemlerin bilgi arama davranışı üzerine etkisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 20(1), 7-28.
- Ulubey, Ö. (2015). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi programının yaratıcı drama ve diğer etkileşimli öğretim yöntemleri ile uygulanmasının akademik başarıya ve demokratik değerlere bağlılığa etkisi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ural, S. N. (2010). İlköğretim öğrencilerinin demokratik tutum ve empatik eğilim düzeylerine sosyal bilgiler dersinin etkisi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Ural, S. N., ve Sağlam, H. İ. (2011). İlköğretim öğrencilerinin demokratik tutum düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9(22), 161-180.
- Urbinati, N. (2010). Unpolitical democracy. *Political Theory*, 38(1), 65-92.
- Ünsal, S., Nacar, D., ve Keskinpalta, D. (2015). Ortaöğretim öğrencilerinin demokratik tutum ve davranışlarında görsel araçların etkisine yönelik deneysel bir çalışma. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 48-64.
- Upegui, M. V. (2021). Polis y dêmos. Una reflexión sobre la democracia griega antigua. *Coherencia: Revista de Humanidades*, 18(35), 275-312.
- Wahlström, N. (2019). Democracy and curriculum—The task still before us. *European Educational Research Journal*, 19(4). <https://doi.org/10.1177/1474904119889795>
- Waisanen, D. (2020). *Improv for democracy: How to bridge differences and develop the communication and leadership skills our world needs*. State University of New York Press.
- Wile, J. M. (2000). A literacy lesson in democracy education. *The Social Studies*, 91(4), 170-177. <https://doi.org/10.1080/00377990009602462>

Yağcı, E. (1998). Demokrasi ve eğitim. *Eğitim ve Bilim*, 22(107), 15-22.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, C. (2018). Ortaöğretim öğrencilerinin demokratik vatandaşlık tutumlarının resmi ve örtük program açısından incelenmesi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Yıldırım, K. (2010). Nitel araştırmalarda niteliği artırma. *Elementary Education Online*, 9(1), 79-92. Erişim adresi: <http://ilkogretimonline.org.tr/index.php/io/article/view/1860/1696>

Yılmaz, Ö., ve Akgün, N. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının okullarda demokrasi ve demokratik öğretmen davranışlarına ilişkin görüşleri. *Academy Journal of Educational Sciences*, 3(2), 177-189.

Yüksel, İ., Bağcı, Ş., ve Vatansever, E. (2013). İlköğretim son sınıf öğrencilerinin demokratik değerlere sahip olma düzeylerinin belirlenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 309-334.

Zehir, F. (2020). Okul ikliminin ortaokul öğrencilerinin demokrasi algılarına etkisi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

EKLER

EK-1. Kelime İlişkilendirme Testi

Sevgili Öğrenciler, bu form sizin demokrasi kavramı hakkındaki algılarınızı belirleyebilmek amacıyla hazırlanmıştır. Sizden “**demokrasi**” kelimesini gördüğünüzde veya duyduğunuzda aklınıza gelen kelimeleri aşağıdaki boşluklara sırasıyla yazmanız istenmektedir. Bu formu doldurmanız için size verilen süre 30 saniyedir. Bu formdan elde edilecek veriler başka bir amaçla kullanılmayacaktır. Herhangi bir şekilde isim belirtmenize gerek yoktur. Katılımınızdan dolayı şimdiden teşekkür ederim.

Fevzi Enes AYDOĞAN
Araştırmacı

Demokrasi

- Kelime 1:
Kelime 2:
Kelime 3:
Kelime 4:
Kelime 5:
Kelime 6:
Kelime 7:
Kelime 8:
Kelime 9:
Kelime 10:

EK-2. Öğretim Programı İnceleme Formu

[illegible]

EK-3. Etik Kurulu İzni

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU
BAŞKANLIĞI
ETİK KURUL KARARI

Etik Kurul Toplantı Tarihi/Sayısı ve Karar No	Tarih :14/07/2023 Toplantı Sayısı: 08 Karar No :2023/352
Araştırmanın Başlığı	Ortaöğretim Öğrencilerinin Demokrasiyle İlgili Bilişsel Yapılarının Demokrasi ve İnsan Hakları Dersi Öğretim Programı Kapsamında İncelenmesi.
Sorumlu Araştırmacı	Dr. Öğr. Üyesi Gökhan IZGAR
Yardımcı Araştırmacı	Lisansüstü Öğrenci Fevzi Enes AYDOĞAN
Etik Kurul Kararı	14678 sayılı başvuru Etik Kurul tarafından değerlendirilmiş olup, başvurunun bilimsel araştırma etiği açısından “ Uygun ” olduğuna karar verilmiştir.

EK-4. Araştırma İzni

T.C.
KONYA VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-83688308-605.99-82373463
Konu : Araştırma İzni (Fevzi Enes AYDOĞAN)

29.08.2023

DAĞITIM YERLERİNE

- İlgi : a) Millî Eğitim Bakanlığının (Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü) 21.01.2020 tarihli ve 2020/2 sayılı Genelgesi.
b) 18/08/2023 tarihli ve E-48178250-300-385305 sayılı yazınız.
c) 21/08/2023 tarihli Araştırma İzinleri Değerlendirme Komisyonu Tutanağı.

Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Fevzi Enes AYDOĞAN'ın "Ortaöğretim Öğrencilerinin Demokrasiyle İlgili Bilişsel Yapılarının Demokrasi ve İnsan Hakları Dersi Öğretim Programı Kapsamında İncelenmesi" konulu araştırmasını uygulama talebi incelenmiştir.

Araştırmanın; Selçuklu ve Ereğli ilçelerinde bulunan ekli listede adı yazılı ortaöğretim kurumlarında eğitim gören öğrencilere eğitim öğretimi aksatmamak ve ilgi (a) Genelgede belirtilen açıklamalara uyulması kaydıyla gerçekleştirilmesi ilgi (c) komisyon tutanağı ile uygun görülmektedir. Müdürlüğümüze bağlı eğitim kurumlarındaki çalışmaların 2023-2024 eğitim öğretim yılı içerisinde tamamlanması zorunludur. Araştırma kapsamında yürütülecek çalışmaların 2023-2024 eğitim öğretim yılında tamamlanmaması durumunda Müdürlüğümüzden tekrar izin alınması gerekmektedir.

Araştırmada Müdürlüğümüz tarafından onaylanarak gönderilen veri toplama araçlarının kullanılması, elde edilecek kişisel verilerin gizliliği hususuna dikkat edilmesi ve araştırma sonucunun çalışma bitiminden itibaren 30 gün içerisinde elektronik ortamda Müdürlüğümüz istatistik42@meb.gov.tr e-posta adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Arz/rica ederim.

Murat YİĞİT
İl Milli Eğitim Müdürü

Ek:

- 1-Genelge (3 Sayfa)
- 2-Veli Onam Formu(1 Sayfa)
- 3-Bilgilendirilmiş Onam Formu (1 Sayfa)
- 4-Kelime İlişkilendirme Testi (1 Sayfa)
- 5-Okul Listesi (1 Sayfa)

Dağıtım:

Gereği:

Necmettin Erbakan Üniversitesi Rektörlüğüne

Bilgi:

Selçuklu İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne
Ereğli İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne

Adres : Akçeşme Mahallesi Garaj Cad. No:4 42020 Karatay/Konya

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/meb-ebys>

Bilgi için: Ali Naci IŞIK -1223

Telefon No : 0 (332) 353 30 50

E-Posta: istatistik42@meb.gov.tr

Kep Adresi : mebihs01.kep.tr

Unvan : Veri Hazırlama ve Kontrol İşletmeni
İnternet Adresi: <http://konya.meb.gov.tr> Faks:3323515940

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 5225-209f-3037-8c5b-f319 kodu ile teyit edilebilir.

